

GÁLDU ČÁLA

Álgoálbmotvuoigatvuođaid áigečála Nr 1/2009

Mánáid- konvenšuvdna ja sámi mánát Norggas

Hadi Khosravi Lile

Ovdasáni čáliiga
Lucy ja Carsten Smith

Mánáidkonvenšuvdna ja sámi mánát Norggas

Hadi Khosravi Lile

Ovdasáni čáliiga
Lucy ja Carsten Smith

Gáldu Čála – Álgoálbmotvuoigatvuodaid áigečála Nr 1/2009
Oaivedoaimmaheadji: Magne Ove Varsi

Mánáidkonvenšuvdna ja sámi mánát Norggas
Čálii: Hadi Khosravi Lile

© Gáldu – Álgoálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddáš
Guovdageaidnu 2009

Olggošgovva/govven: Carl Johan Utsi
Gráfalaš bardin: Fagtrykk Idè as, Áltá
Deaddileapmi : Fagtrykk Idè as, Áltá
Doaimmahusas: Liv Inger Somy
Jorgaleaddji: Inger Anna Eira Andersson

Doaimmahusa čujuhus:
Gáldu Álgoálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddáš
NO 9520 Guovdageaidnu
Tel + 47 7848 8000 Fax + 47 7848 8020
E-poasta galdu@galdu.org - mov@galdu.org
www.galdu.org

ISBN 978-82-8144-045-6
ISSN 1504-4270

2007 giđa ožžon jearaldaga Redd Barna organisašuvnnas čállit kapihttala girjái mánáid-konvenšuvnna birra. Dát bargu bovtii mu beroštumi mánáidkonvenšuvdnii ja movt dat suodjala sámi mánáid ja eará álgoálbmogiid, ja danne álggahin dán fáttás doavttirgráda prošeavtta man Dutkanráđđi doarjjui. Fuomášin jođánit ahte lea unnán čállojuvvon álgoálbmotmánáid vuoigatvuodaid birra ja ahte dušše moaddásis leat vuodđomáhtut mánáid-konvenšuvnna mearkkašumis sámi mánáid ja eará álgoálbmotmánáid hárrái. Dán artihkkalis lean atnán dutkamušaid maid lean dahkan Redd Barna ovddas, bargguid doavttirgrádaprošeavtta oktavuodas ja dutkamušaid maid lean dahkan maŋnel go álgen doavttirgrádain. Artihkal lea dušše oasáš dán viiddis suorggis ja ii dat headisge govčča olles suorggi. Leat mánaga olbmo geat leat leamaš mávssolaš veahkin. Erenoamážit giittán professor Kirsti Strøm Bull gii lea bagadan mu ja nuppát gearddi rahpan mu čalmmiid. Stuora giitu maiddái professor Lucy Smithii gii lea buktán nu mávssolaš árvalusaid. Giittán Njål Høstmælinga su kommentáraid ovddas, Jan Helgesen su buori veahki ovddas ipmirdit olmmošvuoigatvuodálaga, ja Magne Ove Varsi su gierdavašvuoda ovddas ja go nu ángirit ávžžui mu bargagoahtit doavttirgrádain. Ja de giittán vel iežan siivo čáppa guoimmi, Maria Strømmen su ovddasmorraša, doarjaga ja kritihkalaš mearkkašumiid ovddas.

Hadi Khosravi Lile

Ovdasátni

Mánát leat olmmošsoga vearyjoheamos sivdnádusat. Odđa bajásšaddi buolva lea dat mii eanemusat dárbbáša suodjaleami. Mánát leat min máilmmi boahhteáigi.

Máilmmi álgoálbmogat leat geahnoheamit politihkalaš máilmmis. Dat leat unnitlogus eanas riikkain. Álgoálbmogat eai leat fárus našovnnalaš lágaid ráhkadeamis. Ja juste danne dárbbášit ge sii erenoamáš riikkaidgaskasaš riektesuodjaleami.

Mánát ožžo 1989:s Convention on the Rights of the Child (Mánáidkonvenšuvnna). Dat lea inkorporerejuvvon Norgga láhkii 1999 Olmmošvuoigatvuodálága bokte láhkalasáhusa vehkiin 2003:s. Seammás oaččui konvenšuvdna erenoamáš nanu stáhtusa dannego dat manná ovdalii eará lágaid mearrádusaid jus lágaid dáfus lea vuostálasvuohta. Dán ON konvenšuvnna leat goasii buot stáhtat dohkkehan.

Govva: Andreas Fadum / SCANPIX

Álgoálbmogat ožžo 2007:s Declaration on the Rights of Indigenous Peoples (ON álgoálbmot-julggaštus). Dalle dohkkehii ON válđochoahkkin dán julggaštusa stuora eanetloguin. Julggaštus ii leat konvenšuvdna, ja dat ii leat danne rievttálaččat geatnegahtti nu movt konvenšuvdna lea. Muhto artihkal 42 mearrida ahte buot ON orgánat ja buot stáhtat galget oččodit julggaštusa rievttálaččat čadáhuvvot, ja galget oččodit julggaštusa sisdoalu duodas čuoovvoluvvot. Norggas barget mánnga suorggis julggaštusa duohtandahkamiin min našovnnalaš rievtti várás. Dás sáhtta namuhit Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna evttohusa ja evttohusa Láhkii mearraguolástusrivttiid birra Finnmárkku olggobealde. Dát láhka galgá suddjet mearrasápmelaččaid kultuvrra. Goappaš evttohusat leat dál Ráđdehusa beavddis.

Dán riektesuorggis deaivvadit guokte máilmmi – mánáid ja álgoálbmogiid. Goappaš joavkkut sakka dárbbasaba rievttálaš suoji, materiáladit ja kultuvrralaččat, muhto maiddá vuoigatvuoda mielmearrideapmái ja iešmearrideapmái, indiviidan ja álbmogin. Dát leat maiddá guokte goabbatlágán riektesuorggi main lea goabbatlágán rievttálaš vuoddu. Mánáidriekti giedahallá individuála vuoigatvuodaid – dat mii ovttaskas mánnái lea buoremus. Álgoálbmotriekti ges giedahallá oktasaš vuoigatvuodaid – lea álbmoga ja álbmoga kultuvrra boahteáigi mii galgá nannejuvvot. Muhto goappaš riektesurggiin lea oktasažžan dat ahte manemus logijagiid lea álbmotrievttis leamaš mearrideaddji sajádat.

Álgoálbmotmánát dovddadit goappaš dáiguin eallinsurggiiguin. Riektejurddašeami dáfus lea dás sáhka dán guovtti máilmmi riektegálduid suokkardeamis ja harmoniseremis. Norgga rievttis lea jearaldahkan movt sámi mánáid riektedilli lea.

Riikkaidgaskasaš dásis lea bargu dáinna oktasaš rievttálaš meannudemiin álggahuvvon. ON Mánáidkomitea bearráigeahččá ja ovddida Mánáidkonvenšuvnna, ON Álgoálbmotáššiid bistevas forum ges bearráigeahččá ja ovddida álgoálbmotjulggaštusa. Mánáidkomitea lea iežas oppalaš kommentáras nr. 11 2009 váldán ovdan álgoálbmotmánáid riektesuoji, ja dat lea aktiivadit oččodan álgoálbmotjulggaštusa fárrui iežas Mánáidkonvenšuvnna-dulkojupmái.

Lea dárbbaslaš ahte Norgga riektedieda duodas suokkarda ná eallinmávssolaš áššiid, ja lea illun go Hadi Lile čállá dáid áššiid birra.

Dán celke, guokte juristta geat mánnggaid jagiid letne bargan goappátge riektesuorggis, nubbi mánáidrivttiin ja nubbi álgoálbmotrivttiin, ja letne ovttasbarggusteame oaidnán iežame bargosurggiid ovttalágánvuodaid. Sihke riikkaidgaskasaččat olmmošvuoigatvuodaid viidát ovdáneamis, ja našovnnalaččat riikkaidgaskasaš prinsihpaid beaktilis čadaheami dáfus.

Lucy ja Carsten Smith

Sisdoallu

MÁNÁIDKONVENŠUVDNA JA SÁMI MÁNÁT NORGGAS	6
OVDASÁTNÍ	10
1. ÁLGGAHUS	10
1.1 GLOBÁLA ÁRVVUT	11
2. RELEVÁNTA MEARRÁDUSAT	13
2.1 HISTORJJÁLAŠ ÁLGU	13
3. ARTIHKAL 30	14
3.1 ARTIHKAL 30 HISTORJÁ	14
3.2 POSITIIVA DOAIMMAT	16
3.3 VUOÐÐOLÁGA § 100A	17
3.4 VUOIGATVUOHTA IEŽAS EATNIGILLII	18
3.5 GEOGRÁFALAŠ EARUT	19
3.6 MATERIÁLALAŠ KULTURVUOÐDU	19
3.7 KONSULTAŠUVDNA	22
3.8 VEALAHEAPMI JA OVDAGÁTTUT	22
4. ARTIHKAL 29 (1)	23
4.1 ARTIHKAL 29 HISTORJÁ	23
4.2 OLMMOŠVUOIGATVUOÐAOAHPAHUS	24
4.3 II-VEALAHEAPMI	25
4.4 VEALAHEAPMI OAHPAHUSAS	25
4.5 VEALAHEAMI VUOSTÁLASTIN	26
4.6 BALDDONASSAN JA VÁRREHUSSAN	28
4.7 HISTORJÁOAHPAHUS BUOT MÁNÁIDE	29
4.8 GIRJÁIVUOHTA	30
4.9 OAHPAHEADDJEOAHPPU	31
4.10 TEOREHTALAŠ OAHPAHUS II LEAT DOARVÁI	32
4.11 SKUVLABIRAS JA GIVSSIDEAPMI	32
4.12 OLLES BÁIKKÁLAŠ BIRAS LEA DEAFALAŠ OAHPAHUSAS	33
4.13 SÁMI OAHPAHUSÁSAHUSAT	35
5. ARTIHKAL 17	36
5.1 ARTIHKAL 17 HISTORJÁ	37
5.2 VUOIGATVUOHTA GILLII	38
5.3 ARTIHKAL 29 VUOIGNA	39
5.4 ARVVOSMAHTTIN	41
6. EARÁ OLMMOŠVUOIGATVUOÐAID MEARRÁDUSAT SÁMI MÁNÁID VÁRÁS	42
6.1 ILO-KONVENŠUVDNA NR. 169	42
6.2 ON ÁLGOÁLB MOTJULGGAŠTUS	43
7. MÁNÁIDKONVENŠUVDNA JA OLMMOŠVUOIGATVUOÐALÁHKA	45
7.1 KONVENŠUVNNA OVDASADJI	45
7.2 VUOSTÁLASVUOHTA	46
7.3 IEŠGUODDI MEARRÁDUSAT	46
7.4 ČIELGGASVUOÐAGÁIBÁDUS	47

8.	DULKONGÁLDOT	49
8.1	WIEN-KONVENŠUVDNA TRAKTÁHTARIEVTTI BIRRA	49
8.2	OPPALAŠ KOMMENTÁRAT JA OPPALAŠ SÁGASTALLAMAT.....	50
8.3	MÁNÁIDKOMITEA KOMMENTÁRAT NOROGGA RAPORTTAIDE	51
8.4	MÁNÁIDKOMITEA KOMMENTÁRAT EARÁ RIIKKAIÐ RAPORTTAIDE	51
8.5	EARÁ KONVENŠUVNNAID MEARRÁÐUSAT.....	51
8.6	NOROGGA RIEKTEGEAVAT	53
	ČOAHKKÁIGEASSU	54
	GIRJJÁLAŠVUOHTA	57
	ON-DOKUMEANTTAT:	59
	STÁHTADOKUMEANTTAT:	60
	ALIMUSRIEKTEDUOMUT:	60
	LÁGAT	60
	OANÁÐUSAT	61
	LIŊKKAT	62
	ON KONVENŠUVDNA MÁNÁID VUOIGATVUOÐAID BIRRA (ALMMOLAŠ SÁMEGIELJORGALUS)	63

1. ÁLGGAHUS

ON konvenšuvnnas mánáid vuoigatvuodaid birra (mánáidkonvenšuvnnas) skábmamánu 20.b. 1989 leat 41 artihkkala mánáid (ja nuoraid) vuoigatvuodaid birra. Konvenšuvnnas lea nanu riikkaidgaskasaš juridihkalaš árvu ja navdojuvvo leat okta ON deataleamos olmmoš-vuoigatvuodakonvenšuvnnain. Ii oktage eará olmmošvuoigatvuodakonvenšuvdna leat ná olu stáhtain (192) dohkkehuvvon. ON olmmoš-vuoigatvuodavuogádagas leat čieža nu gohčoduvvon guovddáškonvenšuvnna.¹ Dat lohkkajit ON deataleamos olmmoš-vuoigatvuohtan. Mánáidkonvenšuvdna lea áidna ON guovddáškonvenšuvnnain mii erenoamážit giedahallá álgoálbmogiid. Danne lea dat hui guoskevaš sámi mánáide. Dat mearrádusat mat namuhit álgoálbmogiid sierra leat artihkal 30, artihkal 29 ja artihkal 17. Artihkal 30 lea eanemus oppalaš ja cealká ahte álgoálbmotmánáide ii galgga gildojuvvot vuoigatvuohta iežaset kultuvrii, gillii ja oskui. Artihkal 29 válddahallá ulbmila oahpuin ja cuige earet eará girjáivuoda doahhtaleami ja ahte buot mánát fertejit ovddidit ipmárdusa álgoálbmogiid dillái. Artihkal 17 lea diehtujuohkima ja media vuoigatvuoda birra. Media galgá earet eará juohkit dieđuid artihkal 29 vuoinja mielde ja vuhtiiváldit álgoálbmotmánáid gielalaš dárbbuid. Buot konvenšuvnna artihkkalat leat deatalaččat sámi mánáide. Muhto leat nappo muhtun mearrádusat mat gusket erenoamážit sámi mánáide sápmelaš beliid dáfus. Lassin dán golmma namuhuvvon artihkkalii mat válddahallet álgoálbmogiid, de leat maiddái eará mearrádusat main lea erenoamáš mearkkašupmi sámi mánáide sámivuoda dáfus.² Dán čielggadeamis

čalmmustahtán erenoamážit dan golbma namuhuvvon mearrádusa mat giedahallet álgoálbmogiid sierra.

Jagi 2003:s inkorporerejuvvui Mánáidkonvenšuvdna *Láhkii olmmošvuoigatvuodaid saji nannema birra Norgga rievttis miessemánu 21.b. 1999 nr. 30* (olmmošvuoigatvuodaláhkii). Dat mearkkaša ahte mearrádusat mannet ovdalii eará Norgga lágaid (§ 3). Danne lea konvenšuvnnas áibbas erenoamáš mearkkašupmi Norgga sámi mánáide. Carsten Smith čuoččuha ahte dat konvenšuvnnat mat leat dán lága bokte inkorporerejuvvon leat ožžon «semi-konstitušunála» stáhtusa, mii lea belohahkii vuodđolágamearrádusaid ja formálalaš lága mearrádusaid gaskkas. Mánáidkonvenšuvdna lea danne ožžon áibbas erenoamáš stáhtusa ja deattu Norgga lágain jus buohtastahtá eará olmmošvuoigatvuodakonvenšuvnnaiguin. Geahča eambbo dán birra kapihtal 7:s.

Norggas leat olu dábálaš dearvvaš olbmot geat leat analfabehtat. Sii eai leat goasse oahppan lohkat ja čállit. Skuvllas ohppe sii unnán dannego oahpaheaddjit geažosáiggi hupme amas giela. Jus geahččaledje iežaset eatnigiela hupmat, de ránggáštuvvojedje. Oahpaheaddjit gohččojuvvojedje vel dan nai bearráigeahččat ahte mánát eai hupman eatnigielaset ruovttus váhnemiiguin. Olu mánát šadde internáhttaskuvlii vai galge dáruiduhttojuvvot nu bures go vejolaš. Stáhta oaivvildii dán leat sidjiide buoremussan, dego mat humanitára veahhkin «primitiiva» álbmogii. Dáruiduhttin bisttii bures 100 jagi, 1850 álggus 1970-logu lohppii. Ja ollusat dovde heahpatvuoda ja badjelgeahččama.⁴

1 Guhtta eará ON guovddáškonvenšuvnna leat: ON konvenšuvdna heaittihit buotlágán nállevalaheami (nállevalahankonvenšuvdna) juovlamánu 21.b. 1965, ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra (SP) dohkkehuvvon juovlamánu 16.b. 1966, ON konvenšuvdna ekonomaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid birra (ESK) dohkkehuvvon juovlamánu 16.b. 1966, ON konvenšuvdna heaittihit buotlágán nissonvealaheami (nissonvealahankonvenšuvdna) juovlamánu 18.b. 1979, ON konvenšuvdna biinnideami ja eará ilgadis, olmmošmeahtumis dahje badjelgeahčči meannudeami dahje ránggásteami vuostá (konvenšuvdna biinnideami vuostá) geassemánu 26. B. 1987, ON konvenšuvdna migrašuvdnabargiid ja sin bearrašiid suodjaleami várás (migrašuvdnabargiidkonvenšuvdna) juovlamánu 18. b. 1990.

2 Kapihtal 2:s lea čoahkkáigeassu deataleamos mearrádusain. 2. Relevánta mearrádusat, siidu 9.

3 Smith, Carsten (1999) Fra konvensjon til lov, Mennesker og rettigheter nr. 3 1999. Oslo: Universitetsforlaget, siidu 272.

4 Minde, Henry (2005): Fornorskinga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger. Guovdageaidnu: Gáldu čála - tidsskrift for urfolks rettigheter Nr. 3/2005, siidu 6 ja siidu 27.

Muhtun ráje Norgga vearrámus rihkkumiin leat eahpitkeahttá sámi mánát gillán. Danne leat olmmošvuoigatvuodát deatalaš fáddán Norggas. Dattege lea mánáidkonvenšuvnna mearkkašupmi dehálaš sámi mánáid ja sámi servodaga hárrái. Dasa lassin lea hui unnán čállojuvvon maiddá eará álgoálbmotmánáid diliin. Mun sávan ahte eanebut beroštišgohtet mánáidkonvenšuvnnas ja dan mearkkašumis sámi mánáide ja eará álgoálbmotmánáide.

Dán čielggadeamis áiggun vuosttažettiin čilget mánáidkonvenšuvnna globála stáhtusa oppalaččat. Dasto guorahalan dan mii guoská erenoamážit sámi mánáide ja eará álgoálbmotmánáide. Dan mañnel válddán ovdan daid ovdalis namuhuvvon artihkkaliid mat giedahallet álgoálbmogiid. Álggán artihkal 30:iin dannego dat lea eanemus oppalaš mearrádus. Dasto manan artihkal 29:ii mii lea eambo konkreta ja mii lea oahpahusa ja oahpu birra. Dás geahččalan guorahallat mearrádusaid daid guorahallamiid ektui maid servodat lea dahkan. De oaivvildan erenoamážit Sámedikki čielggadeami sámi oahpahusa birra sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde⁵ ja Eva Josefsena iskkadeami vásihan vealaheami birra⁶ mii lea árvvoštallamiid vuodđun. Loahpas válddán ovdan artihkal 17 mediaid birra. Dát mearrádus čujuha erenoamážit artihkal 29 vuignii ja ferte dulkojuvvot dan mielde. Artihkal 17 dáfus geahččalan maiddá čatnat dán dálá duohta dillái. Dás anán erenoamážit Eli Skogerbo guorahallama sámi mediain vuodđun iežan duohtavuodačilgejupmái.⁷ Kapihtal guđas geahčadan dárkileappot mánáid vuoigatvuodaid ILO-konvenšuvnna nr. 169 olis álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanalaš stáhtain, ja ON julggaštusa olis álgoálbmogiid vuoigatvuodaid birra.⁸ Li goappáge dáin instrumeanttain sáhte navdit nu sakka vuoruhit mánáid vuoigatvuodaid. Dain deattuhuvvo vuosttažettiin oahpahus. Kapihtal čiežas guorahalan oppalaš juridihkalaš beliid das ahte konvenšuvdna inkorporerejuvvo Norggas. Dás čilgejuvvo olmmošvuoigatvuodáláhka ja prinsihpat

vuostálasvuodas ja ovdasajis eará lágaid ektui. Kapihtal gávccii loahpas lean váldán fárrui muhtun oppalaš prinsihpaid das movt konvenšuvdna berre dulkojuvvot. Dát čielggadeapmi lea dušše vuosttaš máistun stuora fáttás. Dat lea dušše oaivvilduvvon leat láidesteapmin.

1.1 Globála árvvut

Mii lea mánnái buoremus ja movt galget mánát bajásgessojuvvot? Dušše muhtun moadde gažaldaga leat nu nannosit čadnon dan čulbmii ahte mii buorre olmmoš lea, ja ahte mii lea eallima ulbmil. Globála máilmmis gos buot našovnnat fertejit hálddašit kultuvrralaš ja oskkoldatlaš girjáivuoda mii dadistaga lassána, dárbbasit našovnnat muhtun oktasaš árvvuid mat šaddet juridihkalaš rámmaid vuodđun. Našovdna illá sáhtta čuoččuhit ahte su definišuvdna das movt olmmoš berre leat, ja maiddá das movt mánná berre bajásgessojuvvot, lea universála. Olmmošvuoigatvuodát leat globála oktasašárvvuid vitála gáldut. Mánáidkonvenšuvdna dohkkehuvvui 1989:s. Dan rájes lea konvenšuvdna olahan globála doarjaga mii ii gávdno muđui máilmmis. Dán čáledettiin leat dušše USA ja Somalia mat váilot, de leat buot máilmmi riikkat ratifiseren mánáidkonvenšuvnna. Mánáidkonvenšuvdna lea mánnggaid jagiid ráhčamušaid boadus gaskal ON iešguđetlágán politihkalaš, oskkoldatlaš ja kultuvrralaš perspektiivvaid, ja danne lea konvenšuvdna hui hearke iešguđetlágán perspektiivvaide. Philip Alston čállá:

In cultural terms, however, the Convention, while by no means perfect, is probably more sensitive to different approaches and perspectives than most of the principle human rights treaties adopted earlier.⁹

Danne sáhtta čuoččuhit ahte konvenšuvdna ovddasta globála árvvuid maidda eanas olbmot sáhttet guorrasit beroškeahttá oskkus dahje

5 Samisk Opplæring (2001): Utredning om samisk opplæring utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Kárásjohka: Sámediggi

6 Josefsen, Eva (2006) Selvopplevd diskriminering blant samer i Norge. Alta: Norut NIBR Finnmark as

7 Skogerbo, Eli (2003) Mediene og det samiske samfunnet: Stereotypier og identitetskonflikter. Bjerkli, Bjørn og Per Selle:s (2003) Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye offentligheten. Oslo: Gyldendal Akademisk

8 Dás duohto gohčodan dán guokte instrumeantta duššefal «ILO-konvenšuvdnan nr. 169» ja «ON álgoálbmotjulggaštussan»

9 Alston, Philip (1994) The Best Interests Principle: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights.; Alston Philip (1994) The Best Interest of the Child: Reconciling Culture and Human Rights. Oxford: Oxford University Press, siidu 7.

kultuvrras. Nuppe dáfus sáhtttá čuoččuhit ahte nu olu riikkat leat dohkkehan konvenšuvnna juste dannego addo vejolašvuohta reserveret ovttaskas mearrádusain. Eanas muslima stáhtat leat ovdamearkka dihte reserveren iežaset buot artihkkaliin konvenšuvnnas mat (stáhtaid oaiviliid mielde) rihkkot isláma lága.¹⁰ Dat soaitá leat máksu maid šaddá máksit vai olaha konvenšuvnna mas leat sihke deatalaš mearrádusat ja olu ratifikašuvnnat. Lucy Smith čállá:

In my opinion it has been extremely important that the Convention does contain the provisions that are most controversial, like article 12 on the right to be heard, article 13 on freedom of expression and article 14 on freedom of thought, conscience and religion. A majority of states have accepted these articles, and without them, the Convention would have been without much impact regarding the active rights of the child, and thus without its innovative character. Without the possibility of

*making reservations, the Convention could not have been ratified by many Muslim states, and this would have impaired the effect of the Convention.*¹¹

Muhtun stáhtat (ovdamearkka dihte Brunei, Indonesia, Singapore ja Tunisia) leat reserveren iežaset buot mearrádusain konvenšuvnnas mat eai vástit našovnnalaš lágaide, muhto dat eai leat muitalan jurájuste gudiid artihkkaliid sii hilgot dahje muddejit. Ná oppalaš reservašuvdna rihkku jáhkkmis konvenšuvnna ulbmila, ja dat rihkku dalle maiddái Wien-konvenšuvnna traktáhtarievtti hárrái (artihkal 31).¹²

¹⁰ Smith, Lucy (2003) Human rights for children.: Bergsmo, Morten (2003) Human Rights and Criminal Justice for the Downtrodden: Essays in Honour of Asbjørn Eide. Leiden: Brill Academic Publisher, siidu 741-742.

¹¹ Ibid, siidu 742.

¹² Geahča eambbo kapihtal 8.1 Wien-konvenšuvdna traktáhtarievtti birra, siidu 50.

2. Relevánta mearrádusat

Sámi mánáid, álgoálbmogiid ja unnitlogu-álbmogiid suodjaleamis leat mánáidkonvenšuvnnas olles 13 mearrádusa. Mánáidkonvenšuvdna čujuha erenoamážit unnitloguid mánáide artihkal 17:s (diehtjuohkima ja media birra) ja artihkal 30:s (kultuvrra, giela ja oskku birra). Álgoálbmot mánáide čujuhuvvo golmma háve teavsttas: artihkal 17:s, artihkal 29 (oahpahušbilmiliid birra) ja artihkal 30:s. Dasa lassin leat moanat eará mearrádusat mat leat deatalaččat unnitlogu álbmogiid ja álgoálbmogiid mánáide. Lassin dán golmma namuhuvvon artihkkalii de leat čuovvovaš mearrádusat deatalaččat:

Artihkal 2 (suodjalus vealaheami vuostá)

Artihkal 5 (vahnemiid ja báikkálaš servodaga ovddasvástádusa, vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid dohkkeheapmi)

Artihkal 8 (vuoigatvuohta seailluhit iežas identitehta)

Artihkal 16 (suodjaluvvot bearraša ja ruovttu evttolaš seaguheamis)

Artihkal 18 (goappaš vahnemiid ovddasvástádusa dohkkeheapmi máná bajásgeassimis)

Artihkal 20.3 (vuoigatvuohta kultuvrralaš, oskkoldatlaš ja gielalaš bissovašvuhtii jus šaddá orrut biebmoruovttus)

Artihkal 24.3 (árbevieruid heaittiheapmi jus dat vahágahttet máná dearvvašvuođa)

Artihkal 27 (eallindássi mii ovdánahtta máná fysalaččat, mentálalaččat, vuoinjalaččat, morálalaččat ja sosiáladit)

Artihkal 28 (buohkaid vuoigatvuohta ja geatnegasvuohta oazžut oahpahusa mii vástida máná olmmošárvui)

Artihkal 40.2.b (vi) (nuvttá dulkaveahkki go sivahallojuvvo leat rihkkon ránggáštuslága)

Lassin dáid artihkkaliid sátničuodjamii de lea veara fuomášit teakstaoasi nr. 12 ovdasánis mii deattuha ahte konvenšuvdna lea dohkke-

huvvon miellahttostáhtaid ovddas mat «váldet áššáigullelaš vugiid vuhtii iešguđet álbmoga árbevieruid ja kultuvrra mearkkašumi máná suodjaleamis ja harmonalaš ahtanuššamis»

Dasa lassin leat njeallje bajimus prinsihpa mat gustojit buot daid konvenšuvdnaartihkkaliid čađaheamis ja dulkomis mat gusket unnitlogu álbmogiid ja álgoálbmogiid mánáide. Dát leat a) vuoigatvuohta ii-vealaheapmái (artihkal 2), b) vuhtiiváldit mii mánnái lea buoremus (artihkal 3), c) máná vuoigatvuohta eallit ja ovdánit (artihkal 6) ja d) máná vuoigatvuohta searvat ja vuhtiiváldojuvvot (artihkal 12).

2.1 Historjjálaš álgu

Go Polska (Polen) ráđdehus ovddidii evttohusa ráhkadit konvenšuvnna mánáid vuoigatvuodaid suodjaleami várás, *Riikkaidgaskasaš mánáidjagi* (1979) oktavuodas, de ii lean mihkke mii geažuhii ahte dasa váldojuvvojit álgoálbmotmánáid vuoigatvuodát fárrui.

Konvenšuvdnaevttohusa ráhkadettiin ovddidii Polska ráđdehus árvalusa Olmmošvuoigatvuodakommišuvdnii mas ON mánáidvuoigatvuoda julggaštus (1959) lei vuodđun. Evttohus hilgojuvvui go navdojuvvui leat ilá eahpesealvisin ja kommišuvdna nammadii bargojoavkku mii galggai ráhkadit čielgaset konvenšuvnna mánáid vuoigatvuodaid várás.¹³

Bargojoavkku namman šattai *The Open-Ended Working Group on a Draft Convention on the Rights of the Child*.¹⁴ Polska lei ráhkadan odda rievdaduvvon árvalusa mii lei vuodđun bargojoavkku viiddis bargui mii šattai loahpalaš árvalussan 1989:s. Álgoálbmotmánáid vuoigatvuodát ovddiduvvojedje vuohččan 1983:s go *Riikkaidgaskasaš bahá'i-servodat* ovddidii bargojovkui teakstaevttohusa mas ledje vihtta oasi. Dát árvalus lei artihkal 17 mediaid birra. Geahča eambo dán historjjás kapihtal 5:s artihkal 17 birra.¹⁵

13 Cohen, Cynthia Price (1998) International Protection of the Rights of Indigenous Children, I: Cohen, Cynthia Price (1998) Human Rights of Indigenous Peoples. New York: Transnational Publishers, siidu 38-39.

14 Dás duohko gohčodan dán duššefal «bargojoavkun».

15 Jus háliidat erenoamážit lohkat dáid šiehtadallamiid birra de rávven lohkat: Detrick, Sharon. Jaap Doek og Nigel Cantwell (1992) United Nations Convention on The Rights of the Child: A Guide to the «Travaux Préparatoires». Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.

3. Artihkal 30

*Dain riikkain main leat etnikkalaš, oskkol-
datlaš dahje gielalaš unnitlogujoavkkut
dahje eamiálbmogiid lahtut, dákkár
unnitlogujoavkkut dahje eamiálbmoga
mánás ii oaččo biehttalit vuoigatvuoda
návddašit ovttas joavkku eará lahtuiguin
iežas kultuvrras, dovddastit ja ollašuhttit
iežas oskkoldaga dahje geavahit iežas giela.*

Artihkal 30 lea njuolga vuolgán ON konvenšuvnna sivila ja politihkalaš vuoigatvuodaid (SP) artihkal 27:s.¹⁶ Mearrádusat leat hui ovttasullii earret dan ahte artihkal 30 sierra namuha álgoálbmogiid ja čujuha mánáide. Vuoigatvuodasuodji mii lea ovdánan SP art. 27 olis sáhttá Patrick Thornberry mielas dulkojuvvot, mutatis mutandis, art. 30 ektui.¹⁷ SP art. 27 čuodjá ná:

*Stáhtain gos leat čearddalaš, oskkolaš
dahje gielalaš minoritehtat, eai galgga sii
geat gullet dákkár minoritehtaide massit
vuoigatvuoda ovttas earáiguin joavkkus
beassat doaimmahit iežaset kultuvrra,
dovddastit ja čadahit iežaset oskku dahje
geavahit iežaset giela.*

SP art. 27 oktavuodas leat ovddiduvvon moanat indiviidaváiddaššit maid Olmmošvuoigatvuodálávdegoddi lea meannudan, ja maiddá sierra oppalaš kommentára (nr. 23). SP art. 27:s lea áibbas sierra sadji ON oktavuodas organisašuvnna unnitloguálbmoga suodjaleami vuodđun. Lávdegoddi mii hábmii evttohusa ON máilmejulggaštus olmmošvuoigatvuodaid birra ii boahtán ovttaoavilii eai ovttage mearrádusas unnitloguid dahje álgoálbmogiid suodjaleami

várás. Go Válđočoahkkin dohkkehii ON máilmejulggaštusa olmmošvuoigatvuodaid birra 1948:s, de deattuhuvvui ahte «*the United Nations cannot remain indifferent to the fate of minorities*».¹⁸ Konvenšuvdna mii galggai čiekñudit Máilmejulggaštusa eanet oppalaš mearrádusaid juhkkujuvvui guovtti konvenšuvdnan. Nubbi oaččui nama *Konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra (SP) ja nubbi fas Konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid birra (ESK)*. Goappašagat dohkkehuvvojedje 1966:s. Dát guokte konvenšuvnna ovttas Máilmejulggaštusain gohčoduvvojit ON «Bill of Human Rights». Artihkal 27 váldui fárrui SP:ii go Válđočoahkkin dan dáhtui, ja dat nanne mánngaládje ON vuodđoprinsihpa unnitloguid vuoigatvuodain.¹⁹ SP art. 27 lea nappo hui áigeguovdil artihkal 30 dulkojumis. SP lea nugo mánáidkonvenšuvdna nai inkorporerejuvvon olmmošvuoigatvuodáláhkii ja manná ovdalii eará lágaid. Konvenšuvnna lea nappo seamma dássi go mánáidkonvenšuvnna ja das lea stuora mearkkašupmi riikkaidgaskasaš riektievieruin.

3.1 Artihkal 30 historjá

1986:s ovddidii álgoálbmotorganisašuvdna *Four Directions Council* odđa mearrádusevttohusa konvenšuvdnii mii ii lean vuolgán Polska evttohusain. Evttohus lei álgoálggus dušše oaivilduvvon álgoálbmotmánáid váste ja čuojai ná:

The State parties to the present Convention recognize the special needs of children belonging to indigenous populations, which include the rights of the child:

16 SP art. 27: «In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, or to use their own language.»

17 Thornberry, Patrick (2002): *Indigenous Peoples and Human Rights*. Manchester: Manchester University Press, siidu 236.

18 Eide, Asbjørn (1999) *The Non-Inclusion of Minority Rights: Resolution 217C(III)*, i: Alfredson, Gudmundur og Asbjørn Eide (1999) *The Universal Declaration on Human Rights: A Common Standard of Achievement*. Hague: Kluwer Law International, siidu 701.

19 Nowak, Manfred (2005): *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary, 2nd revised edition*. Strasbourg: Norbert Paul Engel, siidu 638-642.

- a) *To have, learn, and, if he chooses, adopt the culture and language of his parents;*
- b) *To enjoy growing up in his family of birth and, if alternate family care or adoption is provided, to care or adoption in an otherwise suitable family or community of the same culture wherever possible;*
- c) *To be educated, at least at the primary level, and to the extent practicable within national resources, in the language of his parents as well as an official language of the State.*²⁰

Dán teakstaevttohusa doarjjui Meksiko mii oaivvildii ahte evttohus berrii gul meannu-duvvot bienasta bitnii boahte čoahkkimis. Austrálie ovddasteaddji oaivvildii dán leat miellagiddevaš evttohussan, muhto ii miedihan ahte mearrádus dušše galggai gustot álgoálbmotmánáide, unnitlogut fertejedje maiddái váldojuvvot fárrui. Bargojoavkku čoahkkimis 1987:s ovddidii Norga molssaeavttu mii lei oanehet ja mii giedahalai sihke unnitloguid ja álgoálbmogiid. Evttohusa vuodđun lei ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra, artihkal 27 (SP art. 27) ja čuojai ná:

*In those states in which ethnic, religious or linguistic minorities or indigenous populations exist, a child belonging to such a population shall not be denied the right, in community with other members of its minority or indigenous population to enjoy its own culture, to profess and practice its own religion, or to use and be trained in its own language.*²¹

Dán evttohusa dorjo eanet riikkat. Austrálie doarjjui maiddái Norgga evttohusa, muhto ceakkastii ahte bargojoavku maiddái galggai digáštallat Four Directions Council evttohusa. USA, Japána, India ja Meksiko miettaštalle goappaš evttohusaid dannego dat geatnegahtte stáhtaid fuolahit álgoálbmotmánáide

ja unnitloguide oahpahusa sin iežaset gillii. Norgga sáttajoavku miedihii danne sihkkut cealkaga «*and be trained in*».²² Evttohusaid vuodul nammadii bargojoavkku jodiheaddji (Polska professora Adam Lopatka) lávdegotti mas Norga, Four Directions Council, Austrálie ja Suopma ledje mielde ja dat galge ráhkadit evttohusa maid buohkat sáhtte dohkkehit. Lávdegoddi ovddidii čuovvovaš evttohusa:

1. *The States Parties to the present Convention shall take all appropriate measures to preserve and enhance the linguistic, cultural and religious heritage of children belonging to indigenous populations or ethnic or religious minorities.*
2. *In particular States parties shall, where the best interest of the child render foster care or adoption necessary, avoid where possible the removal of the child from their own group or community*²³

Máנגgas moite evttohusa. Kanádalaš sáttagoddi ákkastalai earet eará ahte livččii buoret inkorporeret čuokkis nummar 2 mearrádusa konvenšuvnna artihkkalii adopšuvnna birra. Loahpas šattai nu ahte bargojoavku máhcai álgoevttohussii maid Norga lei evttohan. Nu bisui gitta bargojoavkku mañemus čoahkkimii 1989:s. Mánge ovddasteaddji oaivvildedje dalle ahte mearrádus rihkui ii-vealahanprinsihpa, ja ahte olles mearrádus lei galgat váldojuvvot eret konvenšuvnnas. Muhtun NGO ovddasteaddji maiddái garrasit ákkastalai ahte doahpaga «population» (populašuvdna) sadjái berrii geavahit sáni «álbmot» dahje eará eambbo neutrála doahpaga. Ovddasteaddji čilgii makkár negatiiva váikkuhusat «populašuvdna» (veahkadat) doahpagis ledje álgoálbmogiid dáfus. Álgoálbmogat ledje guhká ráhčan oazžut dohkkehusa álbmogin seamma vuoigatvuodaiguin riikkaidgaskasaš lágas go eará álbmogiin.²⁴ Árvaluvvui maiddái ahte mearrádus lei galgat hábmejuvvot eanet positiivan. Evttohuvvui ahte doaba «shall not

20 Detrick, Sharon (1999) A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child. The Hague: Martinus Nijhoff Publisher, siidu 535.

21 Detrick, Sharon. Jaap Doek ja Nigel Cantwell (1992) United Nations Convention on The Rights of the Child: A Guide to the «Travaux Préparatoires». Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, siidu 409

22 Sáhtta dattege čuočuhuvvot ahte álgoálbmotmánáin ja unnitloguin lea vuoigatvuodta giellaoahpahussii iežaset eatnigillii. Geahča kapihtal 3.4 Vuoigatvuodta iežas eatnigillii, siidu 15

23 Detrick, Sharon. Jaap Doek og Nigel Cantwell (1992) United Nations Convention on The Rights of the Child: A Guide to the «Travaux Préparatoires». Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, siidu 410-411

24 Dás ledje maiddái eanebut geat dáhtto sátnčuodjama mii sulastahtii dan maid bargojoavku lei dohkkehan artihkal 17 oktavuodas (proseassa vuolde gohčoduvvui dat artihkal 9). Formuleren mii dás geavahuvvui lei «persons of indigenous origin». Geahča eambbo dán birra kapihtal 5.1 Artihkal 17 historjá, siidu 37.

be denied the right» galggai rievdaduvvot «shall have the right». Manñel digaštallamiid eai lean boahtán ovttaoaivili, ja de fas evttohuvvui ahte olles mearrádus sihkkojuvvo. Muhto kanádalaš sáttagoddi ceakkastii bisuhit mearrádusa ja dat oaččui doarjaga olu eará sáttagottiin. Loahpas, manñel garra digaštallamiid, ovddidii Adam Lopatka (jodiheaddji) evttohusa Norgga evttohusa vuodul mii fas lei ráhkaduvvon SP artihkal 27 vuodul. Bargojoavku dohkkehii Lopatka-evttohusa ovttajienalaččat ja teaksta lea seamma ain dál.²⁵

3.2 Positiiva doaimmat

Artihkal 30 sátnecuodjan lea negatiivadiht hábmjuvvon (ii oaččo biehtalit vuoigatvuoda). Lea dattege olu mii čujuha ahte artihkal geatnegahtá stáhta aktiivadiht ovddidit muhtun vuoigatvuodaid. SP art. 27 lea dákkko áibbas seammalágan. SP art. 27 ferte Olmmošvuoigatvuodakomitea oppalaš mearkkašumi nr. 23 mielde dulkojuvvot nu ahte dat addá positiiva vuoigatvuodaid. Stáhta lea Olmmošvuoigatvuodakomitea oaivila mielde geatnegahttojuvvon positiivadiht vealahit joavkkuid sihke almmolaš ja eará persovnnadiht meanuid ektui:

Although article 27 is expressed in negative terms, that article, nevertheless, does recognize the existence of a «right» and requires that it shall not be denied.

*Consequently, a State party is under an obligation to ensure that the existence and the exercise of this right are protected against their denial or violation. Positive measures of protection are, therefore, required not only against the acts of the State party itself, whether through its legislative, judicial or administrative authorities, but also against the acts of other persons within the State party.*²⁶

Dás lea veará fuomašit ahte negatiiva sátnecuodjan (*shall not be denied*) ii geardduhuvvot ON julggaštusas olbmuid várás geat gullet našovnnalaš, čearddalaš, oskku ja lingvisttalaš

unnitloguide (FNs erklæring om rettigheter for personer som tilhører nasjonale, etniske, religiøse og lingvistiske minoriteter) (1992). Dán julggaštusas leat vuoigatvuodat formulerejuvvot aivve positiiva sániiguin, ovdamearkka dihte «*States shall protect*» (art.1) ja «*States shall take measures*» (art. 4). Olmmošvuoigatvuodakomitea dahká maiddá čielggasin ahte positiiva doaimmat eai galgga mielddisbuktit vuoigatmeahttumis vealaheami joavkkuid gaskkas ja dáhttu stáhtaid doahhtalit SP art. 2.1 ja SP art. 26 mat leat ii-vealaheami birra. Mánáidkonvenšuvnna artihkal 2 válddahallá maiddá ii-vealaheami ja vástida SP art. 2. Dát mearrádus ferte danne dulkojuvvot artihkal 30 oktavuodas seammaláde go SP art. 2.1 ja SP art. 27. Seammás lea čielggas ahte komitea ii dohkkeht ii-vealahanprinsihpa ággan dasa ahte garvit positiiva doaimmaid.²⁷

Nállevealahankomitea mii lea okta ON orgánain mas lea eanemus autoritehta vealahangažaldagain, dáhttu stáhtaid ii fal dušše doahhtalit álgoálbmogiid kultuvrra, giela ja historjjá, muhto maiddá aktiivadiht ovddidit daid seailluheami servodahkii riggodahkan. Dasa lassin čujuha komitea erenoamážit dasa man deatalaš lea fas ásahtit vuoiggalašvuoda ja ávžžuha stáhtaid earet eará máhcahtit dahje buhtadiht eananguovlluid mat leat álgoálbmogiin rivvejuvvon almmá sin eaktodáhtolaš ja ovdalgihtii diedihuvvon miedáhusa haga.²⁸ Logihka vuodđun lea ahte jus vuosttalda negatiiva vealaheami prinsihppan de ferte maiddá dohkkeht prinsihpa das ahte ođđasis cegget vuoiggalašvuoda go dákkár negatiiva vealaheapmi lea dáhpáhuvvan.

Láhka vealahangildosa birra čearddalašvuoda, oskku j.ea vuodul cuoŋománu 3.b. 2005 nr. 33 (vealahanláhka) (Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. av 3. april 2005 nr. 33) § 8 aiddostahtá ahte «Sierrameannudeapmi mii lea mielde ovddideame lága ulbmila, ii navdojuvvo vealaheapmin dán lága mielde. Sierrameannudeapmi galgá loahpahuvvot go dan ulbmil lea ollašuhthtojuvvon». (dás jorgaluvvon). Sierrameannudeami ulbmil ferte

25 Detrick, Sharon. Jaap Doek og Nigel Cantwell (1992) United Nations Convention on The Rights of the Child: A Guide to the «Travaux Préparatoires». Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, siidu 413-414. Geahča maiddá: Cohen, Cynthia Price (1998) International Protection of the Rights of Indigenous Children, I: Cohen, Cynthia Price (1998) Human Rights of Indigenous Peoples. New York: Transnational Publishers, 47-49.

26 Olmmošvuoigatvuodakomitea (cuoŋománu 8. B. 1994): CCPR/C/21/Rev.1/Add.5, General Comment no. 23: The rights of minorities (Art. 27), čuokkis nr. 6.1

27 Olmmošvuoigatvuodakomitea (cuoŋománu 8.b. 1994): UN Document: CCPR/C/21/Rev.1/Add.5, General Comment no. 23: The rights of minorities (Art. 27), čuokkis nr. 2 ja 6.2

28 Nállevealahankomitea (borgemánu 18.b.1997): UN doc: CERD 18/08/97: General Recommendation No. 23: Indigenous Peoples, oassi nr. 4a ja 5.

leat ahte buhtada heajut álgovuodđodilálaš-vuoda ja váikkuhit badjelgeahččama eastade-apmái. Positiiva sierrameannudeami ulbmil lea garvit duohta goabbatlágánvuoda joavkkuid gaskka ja unnidit joavkkuid erohusaid – ii ge addit dihto joavkkuide buoret vejolaš-vuodaid go eará servodatjoavkkuide. Positiiva sierradoaimmat sámi mánáid vástle lea danne láhkamearriduvvon vuoigatvuohta jus ulbmilin lea ovddidit ovtadássásašvuoda, sihkkarastit dássásaš vejolašvuodaid ja vuoigatvuođaid dahje hehttet vealaheami.²⁹ Sáhtta maiddá leat áigeuovdil atnit positiiva sierradoaimmaid iešguđetládje ja iešguđet viidodagas iešguđet sámi joavkkuid ektui. Gažaldahkan sáhtta dalle šaddat sáhttet go iešguđet joavkkuid mánat čuoččuhit leat gillán láhkarihkku sierrameannudeami jus eará joavkkuid lahtuid guovdu álggahuvvo positiiva sierradoaimma.³⁰

3.3 Vuodđolága § 100a

Artihkal 30 vuoddu, SP art. 27 lea leamaš deatalaš Norgga unnitloguid vuoigatvuođaid dáfus ja erenoamážit sámi vuoigatvuođaid dáfus. Artihkal lei earet eará hui guovddázis Sámi vuoigatvuođalávdegotti barggus man boadusin šattai Sámedikki ásaheapmi, Norgga ratifiseren ILO-konvenšuvnnas nr. 169 álgoálbmogiid vuoigatvuođaid hárrái, Finnmárkkoláhka ja eandalii Vuodđolága § 110a.³¹ Nu gohčoduvvon Sámeaparagrafa, Vuodđolága 110a vuoddu lea njuolgga SP art. 27 ja čuodjá ná:

Lea stáhta eiseválddiid geatnegasvuohta láhčit diliid nu ahte sámi álbmotjoavku sáhtta seailluhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima.

Mearrádus ii leat oppalaččat formulerejuvvon nu ahte sisttisdoallá buot unnitloguid (nugo art. 30 ja SP art. 27) muhto lea jurájuste sápmelaččaide oaiuvilduvvon. Čilgehussan dasa lea Sámi vuoigatvuođalávdegotti vuosttaš

čielggadeamis dat ahte sámi kultuvra lea erenoamáš dilis eará unnitloguid suktii:

Vuosttažettiin oppa sámi kultuvra mearrideaddji muddui dan duohken makkár meannudeami dat oázžu Norgga eiseválddiin.. Jus sámi kultuvra ii oáččo doarvái buriid eallinvejolašvuodaid Norggas, de lea sakka eahpidahtti ahte dat nagoda eallit viidáseappot min siidaguoim' riikkain. [...] Dat lea kultuvra mii viehka muddui čuožžu dahje gahččá Norgga eiseválddiid politihka mielde, ja dat lea áidna kultuvra mii čuožžu dán dilálašvuodas.³²

Dainna prinsihpain ahte buot minoritehtakultuvrrat leat ovttaárvosaččat, lei guđa lahttosáš unnitlohku mii ii dáhtton sierra vuodđoláhkamearrádusa sápmelaččaide ovdal go jearaldat eará minoritehtaid suodjaleami birra vuodđolága bokte lei čielggaduvvon. Čoavdin dihte dán čuoimma rávvii lávdegoddi, eaktun sámi vuodđolágasuodjaleapmái, ahte ráđdehus maiddá bargá ásahtit ođđa lávdegotti mas leat eará unnitloguid ovddasteaddjit, vai sáhtta maiddá sin vuoigatvuođaid vuodđoláhkii nannet.³³

Vuodđolága § 110a lea prinsihppajulgaštus mii gullá vuodđoláhkamearrádusaid ođđa buvvii. Seamma jovkui gullá maiddá § 110b vuoigatvuohta birrasii, ja § 110c olmmošvuoigatvuođaid birra. Dát mearrádusat oktan ovdabargguiguin ja geavahusain leat áigeuovdilát go dulko § 110a. Vuodđolága § 110b ovdabargguin boahtá ovdan ahte mearrádusas lea njealjelágán rievttálaš mearkkašupmi. Das lea čujuheadji doaibma Stuoradikki lánka-mearrideami válddi ektui, dat čatná hálddahasu árvvoštallandoaimma birasáššiin, das lea deatalaš mearkkašupmi go galgá dulkot njuolggadusaid mat gusket birrasii, ja dat sáhtta doaibmat iešheanaláš vuoddu dakkár áššiin maid lánkadahkkat eai leat sierra mearridan. Maiddá sámeaparagrafa ferte dulkojuvvot nu.³⁴ «Giella-», «kultuvra-» ja «servodateallin-»

29 Kirkøen, Christel (2005): Norsk Lovkommentar: 3. juni 2005 nr. 33 Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. (vealahan-láhka), čuokkis nr. 29

30 Kirkøen, Christel (2005): Norsk Lovkommentar: 3. juni 2005 nr. 33 Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. (vealahan-láhka), čuokkis nr. 29

31 Smith, Carsten (2007): Samerettsutvalget – tyve år etter. Oslo: Torkel Oppsahls minneseminar, s.4. Gávdno miessemánu 30.b.: http://www.galdu.org/govat/doc/samerettsutvalget_tyve_aar_etter.pdf

32 NAČ 1984: 18 Sámi vuoigatvuođaid dili birra. Oslo: Universitetsforlaget, čuokkis nr. 10.8.12.2. siidu 449.

33 Dál lea vássan 24 jagi ii ge leat vel dakkár lávdegoddi ásuuvvon. Geahča: NAČ 1984: 18 Sámi vuoigatvuođaid dilálašvuoda birra. Oslo: Universitetsforlaget, čuokkis nr. 10.8.12.3. siidu 442.

34 Skogvang, Susann Funderud (2002): Samerett: Om samenes rett til en fortid, nåtid og framtid, Oslo: Universitetsforlaget, siidu 97.

doahpagiid dáfus lea jurddašuvvon nu ahte dat galget dulkojuvvot viiddis mearkkašumis. Sámeigiella lea juhkkajuuvon 10 iešgudetge suopmanii go ovdamearkka dihte davvisámeigiella ja lullisámeigiella leat liikka guhkkálaga go dárogiella ja islánddagiella.³⁵ Dattetge geavaha Vuoddolága § 110a doahpaga «giella» ovttaidlogus. Dás deattuha Sámediggi ahte mearrádus galgá fátmastit visot sámi suopmaniid. Kultuvra lea maiddá geavahuvvon viidamus mearkkašumis mas lávdegoddi čilge ahte:

Min ipmárdusas lea kultuvra submi dain norpmain, árvuvin, doaibmanminstariin ja oktasaš ipmárdusain mat leat ovttastastat. Kultuvra dán čilgehusa mielde fátmastat eallinvuogi, vieruid ja dábiid ja oskku ipmárdusaid.³⁶

Ja sihkkarastin dihte ahte doaba ii ráddjejuvvo praktihkalaš politihkas, de lasihedje vel dasa lassin doahpaga servodateallin.³⁷

3.4 Vuoigatvuohta iežas eatnigillii

Artihkal 30 dadjá čielgasit ahte unnitlogu ja álgoálbmogiid mánáide ii galgga «biehttalit vuoigatvuođa geavahit iežaset giela», mii lea čielga vuostálasvuohtan dáruiduhttinpolitihkkii mii bisttii 1850 rájes gitta 1970-logu lohppii.³⁸ Will Kymlicka (2003) oaivvilda giela válljema ja giellaoahpahusa skuvllas leat áibbas guovddáš áššin. Son čállá:

When the government decides the language of public schooling, it is providing what is probably the most important form of support needed by societal cultures, since it guarantees the passing on of the language and its associated traditions and conventions to the next generation. Refusing to provide public schooling in a minority language, by

contrast, is almost inevitably condemning that language to ever-increasing marginalization.³⁹

Giellavuoigatvuođa ferte erenoamážit čatnat art. 17, art. 20.3, art. 29.1 ja art. 42.2 b. UNICEF čállá raporttastis ahte doaimmat sihkkarastit mánáid eatnigiellaoahpahusa skuvllas, leat norbman eanas bures ovdánan riikkain.⁴⁰ Mánáidkomitea lea eará riikkaid ektui fuolastuvvan váilevaš eatnigiellaoahpahusain ja váilevaš skuvlaávdnasiid jorgalahttimiin unnitlogugielaid.⁴¹ Komitea ávžu jorgalahttit skuvlagirjiid unnitlogugielaid oahpahusa várás.⁴² Seammás deattuha komitea ahte oahpahus ii berre leat dušše eatnigielas muhto berre maiddá ovttahttit giellaoahpahusa riikka našovnnalaš eanetlogugielain.⁴³ Mánáidkomitea ávžžuha nappo addit oahpahusa sihke eatnigielas ja našovnnalaš eanetlogugielas. Eatnigiellavuoigatvuohta ferte maiddá árvvoštallojuvvot ILO-konvenšuvnna nr. 169 artihkal 28 ektui, mii sierra čujuha álgoálbmot mánáid vuoigatvuhtii oahppat iežaset giela. Seammás aiddostahtta artihkal 28 maiddá ahte mánáin lea riekti oahppat ovttastat dain našovnnalaš gielain ollásit.⁴⁴ ON álgoálbmotjulggaštusa artihkal 14 válddahallá maiddá álgoálbmot mánáid vuoigatvuođa oazžut oahpahusa iežaset eatnigillii. Dat aiddostahtta ahte riekti maiddá gusto daidda mánáide geat ellet iežaset servodaga olggobealde. Namalassii sámi mánát geat ellet olggobealde sámeigiella hálddašanguovllu.

Eará unnitloguid várás ii leat nu movt sámi mánáide olles kapihtal (kap.6) Lágas vuoddo-skuvlla ja joatkkaoahpahusa birra suoidnemánu 17.b. 1998 nr. 61 (oahpahuslágas) mii addá rievtti eatnigiellaoahpahussii. Fuomášaneveara lea ahte maiddá mánáin geat eai leat sápmelaččat lea riekti oazžut oahpahusa sámeigielas ja sámeigillii. Almmotge fertejit sámi guovlluid olggobealde leat unnimusat

35 Geahča Sámedikki ruovttusiidu: Giella, gávdno geassemánu 10. b. 2007: <http://www.samediggi.no/artikkel.aspx?Ald=56&back=1&Mid1=11&Mid2=123>

36 NAČ 1984: 18 Sámi vuoigatvuođaid dilálašvuođa birra. Oslo: Universitetsforlaget, čuokkis nr. 10.8.6. siidu 435

37 NAČ 1984: 18 Sámi vuoigatvuođaid dilálašvuođa birra. Oslo: Universitetsforlaget, čuokkis nr. 10.8.6. siidu 436

38 Dáruiduhttima birra, geahča: Minde, Henry (2005): Fornorskinga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger. Guovdageaidnu: Gáldu čála - tidskrift for urfolks rettigheter Nr. 3/2005.

39 Kymlicka, Will (2003) Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights. Oxford: Clarendon Press, siidu 111.

40 S. Mehrota J. Vandemoortele ja E. Delamónica (2000) Basic services for all? UNICEF Innocenti Research Centre siidu 27. Geahča maiddá Hodqkin Rachel ja Peter Newell Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. Genève: United Nations Children's Fund, siidu 459

41 Mánáidkomitea (Golggotmánu 30. b 1996) CRC/C/15/Add.60 Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Morocco, avsnitt NR.14. Hodqkin, Rachel ja Peter Newell (2002) Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. Geneva, United Nations Children's Fund, siidu 460

42 Mánáidkomitea (Ođđajagimánu 24.b. 1997) CRC/C/15/Add.69: Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Myanmar, oassi nr. 39.

43 Mánáidkomitea (geassemánu 7. B. 1996) CRC/C/15/Add.56: Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: China, oassi nr. 19.

44 Infra kapitell 6.1 ILO-konvensjon nr. 169, siidu 39

logi oahppi geat dáhttot dakkár oahpahusa ovdalgo ii-sápmelaš mánát ožžot dan vuoigatvuoda (§ 6-2). Ráddehusa odda máhttoloktemis leat ráhkaduvvon sierra oahppoplánat sámegiela mat gustojit buohtalaga buot ohppiide sámi guovlluin. Dasa lassin gustojit dat ohppiide sámi guovlluid olggobealde geain lea sámegieloahpahus.

Sámedikki čielggadeapmi (2001) čájeha dattege ahte sihke skuvlajodiheddjiin ja hálldahusain mángga suohkanis lea unnán máhttu lágaid birra. Erenoamážit sámi hálldašanguovllu olggobealde. Dat dagaha dárbbasmeahtun váttisvuođaid olu mánáide ja váhnemiidda. Dasa lassin šaddet sámi áššit «váltisvuohtan» ja «noađdin» skuvllaide ja suohkaniidda. Váhnemat šaddet dávjá riidalit ja diggot vai sin mánát ožžot dan sámegieloahpahusa masa lea vuoigatvuohta. Ja mánát dovdet dávjá unohassan ja váttisin dan go leat earalágánat ja sii dávjá givssiduvvot dan geažil.⁴⁵ Manemus áiggiid (2008) lea leamaš olu stuibmi ja riidu sámi oahpponeavvuid dáfus. Sámi mánáin lea vuoigatvuohta oažžut oahpahusa sámegiela ja sámegillii, muhto dan lea váttis duohtandahkat go eai gávdno buorit oahppogirjijt.⁴⁶

3.5 Geográfalaš earut

Fuomášán veara lea erohus gaskal Oahpahuslága ja kapihtal 3 *Lágas Sámedikki ja eará sámi riektedilálašvuođaid birra geassemánu 17.b. 1987 nr 56* (sámelága), das ahte leat go sápmelaččat siskkobealde vai olggobealde sámegiela hálldašanguovllu. Dát geográfalaš earru čájehuvvo artihkal 30:s dainna čujuhusain ahte vuoigatvuohta galgá geavahuvvot: «*in community with other members of his or her group*» (ovttas eará joavkolahtuiguin).⁴⁷ Sámi vuoigatvuođalávdegotti vuosttaš čielggadeapmi (NAČ 1984:18) meannuda gažaldaga SP. Art. 27 ektui čujuhettiin nu gohčoduvvon Lovance-áššái. Dat gávnna ahte jus indiviida galgá sáhttit gáibidit doarjaga kultuvrras ja gielas várás, de ferte ássat dan guovllus riikkas

gos «*guoskevaš čearddalaš unnitlohku árbevirolaččat lea ássan*».⁴⁸ Manjit Sámi vuoigatvuodaárvalus muddii dán earu muhtun muddui. Das čujuhuvvo ahte SP mearrádus vuđolaččat gusto olles riikii, muhto ahte «*viidámmus vuoigatvuodát artihkal 27 olis leat unnitloguálbmoga guovddáš ássanguovlluin*».⁴⁹ Das čujuhuvvo maiddá ahte:

*Sápmelaččat geat leat fárren eret doppe sáhttet čuočuhit alcceseaset eará beliid artihkal 27:s, nugo vuoigatvuoda oahppat iežaset giela, ja muhtun muddui maiddá oažžut ekonomalaš doarjaga sámi ásahusaide, muhto eai sáhte gáibidit eaiggáduššan- dahje geavahanvuoigatvuođaid artihkal 27 vuodul.*⁵⁰

Oslo sápmelaččaid vuoigatvuodát leat nappo ráddjejuvvon dannego Oslo ii gula sámegiela hálldašanguvlui. Almmotge čuočuhuvvo dávjá ahte Oslo lea riikka stuorámmus sámi suohkan. Dasa lassin heive jearrat ii go Oslos leat erenoamáš dakko dáfus ahte lea oaivegávpot.

3.6 Materiálalaš kulturvuoddu

Eananvuoigatvuodát ja vuoigatvuodát mat leat čadnon luondduriggodagaide leat spesiihka vuoigatvuodát mat gullet sámi mánáide (álgoálbmogiidda) artihkal 30 mield. Olmmošvuoigatvuođakomitea oppalaš kommentára nr. 23 (oassi nr.7) vuodul ja ILO-konvenšuvnna nr. 169 vuodul čilge Mánáidkomitea ahte:

*[...] the enjoyment of the rights under article 30, in particular the right to enjoy one's culture, may consist of a way of life which is closely associated with territory and use of its resources. This may particularly be true of members of indigenous communities constituting a minority.*⁵¹

Boazodoallobearrašis ožžot mánát bohccuid riegeadeami rájes juo. Sii fertejit oahppat

45 Sámi oahpahus (2001), siidu 91-104, Sámediggi.

46 NRK Sámi Radio: Alt om læremiddelbråket (Buot oahpponeavvoriiddu birra): http://www.nrk.no/kanal/nrk_sami_radio/1.5598965

47 Geahča oanehaččat dán fáttá birra SP art. 27 ektui: Skogvang, Susann Funderud (2002): Samerett: Om samenes rett til en fortid, nåtid og framtid, Oslo: Universitetsforlaget, siidu 45-46.

48 NAČ 1984: 18 Sámi vuoigatvuođaid dilálašvuođa birra. Oslo: Universitetsforlaget, čuokkis nr. 6.8.6, siidu 284.

49 NOU 1997: 5 Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett, čuokkis nr. 3.6.5, siidu 81

50 Ibid

51 Mánáidkomitea (Golgotmánu 3.b. 2003): 34th session: Day of General Discussion on the Rights of Indigenous Children, oassi nr. 4

geasse- ja dálveguohtuma birra, dálkkiid, muohtadilálašvuodaid ja borramuša birra. Mearrasámi mánat leat unnin juo mielde guolásteamis ja fertejit oahppat guollebáikkiid, rávnnjiid ja biekkaid birra, luossanuhtiid bidjat, divvut firpmiid ja čollut guliid. Buot dát bealit leat nannosit čadnon luondduriggodagaide. Danne ii sáhte stáhta dohkkehit sámi mánáid kultuvrralaš vuoigatvuodaid almmá dohkkekeahtá sin eananvuoigatvuodaid dahje territoriála vuoigatvuodaid. Eananvuoigatvuodaid dárkilet mearkašumi ferte čatnat ILO-konvenšuvdnii nr. 169 (art. 13-19). Dás dáhtun erenoamážit aiddo-stahttit artihkal 14 mii cealká ahte:

1. *Dáid álbmogiid vuoigatvuohta oamastit ja hálddašit eatnamiid main sii árbevieru mielde ássat, galgá dohkkehuvvot. Go dilálaš-vuohta dan gáibida, de galget doaimmaid bokte maiddá sihkkarastojuvvot dáid álbmogiid vuoigatvuohta geavahit eatnamiid gos sii eai ása iehččaneaset muhto maid sii leat árbevieru mielde geavahan birgejupmái ja árbevirolaš doaimmaide. Dán dáfus galgá earenoamážit váldit vuhtii johtti álbmogiid ja lotnolas eanandolliid dilálašvuodaid.*
2. *Ráddehusat galget dárbbu mielde bidjat johtui doaimmaid dan várás ahte identifiseret eatnamiid gos dát álbmogat árbevieru mielde ássat, ja dáhkidit ahte sin vuoigatvuohta oamastit ja hálddašit eatnamiid suodjaluvvo beaktilit.*
3. *Riikkaid vuoigatvuodavuogádaga olis gálga ásaht heivvolaš doaibmanvuogi mainna dáid álbmogiid eanangáibádusat čovdovit.*

Dát mearrádus nanne álgoálbmogiid eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođa daidda guovlluide maid sii árbevirolaččat leat geavahan. Dasa lassin geatnegahtá dat stáhta ásaht doaimmaid maiguin identifisere daid guovlluide ja maiguin čielggada vuoigatvuodaid mat leat čadnon daidda guovlluide. Lea fargga 18 jagi áigi dassáigo Norga ratifiserii dán konvenšuvnna, dattege ii leat vel bargu eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuodaid identifiseremiin sámi guovlluin vuossu ge álggahuvvon. Muhto bargu njuolggadu-

said ráhkademiin dáid doaimmaid várás lea bohtán johtui. *Láhka Finnmárkkku fylkka eatnamiid ja luondduriggodagaid riektediliid ja hálddašemi birra geassemánu 17.b. 2005 nr. 85 (Finnmárkkoláhka) (Lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke av 17. juni 2005 nr. 85)* ása earet eará Finnmárkkokomišuvnna mii gusto-jeaddji našuvnnalaš rievtti vuodul galgá čielggadit geavahan- ja eaiggáduššanvuoigatvuođa eatnamii» (§ 29). Dát kommišuvdna galgá earret eará čielggadit iešgudetlágán áššiid mat gusket oamastusvuoigatvuhtii, geavahanvuoigatvuođaide ja eaiggáduššanvuoigatvuođaide doloža rájes geavaheami ektui.

Dasa lassin galgá Finnmárkkolága mielde ásaheavvot meahcceduopmostuollu mii galgá meannudit jus leat riidduid vuoigatvuodaid nalde mat čuožžilit mannelgo Finnmárkkukommišuvdna lea čielggadan suorggi. Dán oktavuodas eai leat «sámi» vuoigatvuođat jurájuste dat mat galget kártejuvvot. Buohkat, beroškeahhtá kultuvrralaš gullevašvuodas, sáhttet gáibidit eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuođa. Finnmárkkokomišuvnna lahtut leat dán čálidettiin aiddo nammaduvvon, muhto Finnmárkkku Meahcceduopmostuollu ii leat vel ásaheavvon. Viiddis kárten ii leat nappo vuossu bohtán albmaládje johtui. Muhto láhka čatná ankke Finnmárkkku eatnamiid rievdaduvvon geavaheami. Finnmárkkkoopmodat mii Finnmárkkolága vuodul válddii badjelasas eaiggáduššanrievtti 96 proseantta Finnmárkkku eatnamiin (46 000 km²) mannel Statsskoga, hálddaša duohtavuodas areálaid maid eai sihkkarit diede oamastit go. Jus-professor Kirsti Strøm Bull čállá ná:

*Finnmárkkkoopmodat lea dál formálalaš eaiggát 46 000 km² sturrosaš areálas, muhto dát areála sáhtá šaddat sakka unnit go Finnmárkkokomišuvdna lea loahpahan iežas barggu. Ja reasttas dain areálain maid Finnmárkkkoopmodat navdovuvvo eaiggáduššat, sáhtá earáin leat nu viiddis geavahanvuoigatvuohta ahte dat garrasit ráddje Finnmárkkkoopmodaga hálddašanlobi.*⁵²

Finnmárkkoláhka lea geahnoheapmi dakko

52 Bull, Kirsti Strøm (2007) Finnmarksloven – Finnmarkseiendommen og kartlegging av rettigheter i Finnmark. Publisert i Lov og Rett: Norsk juridisk tidsskrift vol. 46, 9. Oslo: Universitetsforlaget, siidu 560

dáfus ahte dat gokčá duššefal Finnmárkku eatnamiid, muhto lea dárbu kártet maiddái eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuodaid Finnmárkku lulábealde. Juovlamánu 3.b. 2007 ovddidii Sámi vuoigatvuodálávdegoddi iežas mañemus árvalusa «Odđa sámeriekti» Dat váldá ovdan luondduriggodagaid vuoigatvuodaid Tromssas lulás, maiddái árbevirolaš sámi guovlluin Davvi-Trøndelágas, Lulli-Trøndelágas ja Hedmárkkus. Dás lálhkaárvaluvvo earet eará ahte ásaheavvo kártenkommišuvdna ja meahcceduopmostuollu. Dán guovtti evttohuvvon orgánaid guovddáš bargun šaddá čielggadit geavahan- ja eaiggáduššanvuoigatvuodaid guhkes áiggi rájes geavaheami hárrái, lassin mearraguolástanvuoigatvuodaide ja eará mearrariggodagaid vuoigatvuodaide. Ii dát kárten ge leat boahán albmáládje johtui nu movt Finnmárkkus nai.⁵³

Vaikko eaiggáduššan- ja geavahanvuoigatvuodaid kárten ii leat vel gárvvis, de ii mearkkaš dat ahte vuoigatvuodát eai gávdno. Kárten lea dušše čalmmustahttin- ja formaliserenproseassa mii nanne daid vuoigatvuodaid mat juo gávdnojit. Lea vejolaš, jus lea ekonomalaš várri, rievtti bokte gáibidit vuoigatvuoda. Dán oktavuodas namuhan guokte alimusriekteduomu erenoamážit: Selbu-duopmu (2001) ja Čáhput-duopmu (2001). Selbu-duopmu lei nággu das ahte lea go Saanti sijte ja Gåebrien sijte (boazoorohagain) guođohanvuoigatvuodta priváhta meahccguovlluin orohatrájiid siskkobealde Selbu suohkanis Lulli-Trøndelágas. Dás gávnnašii riekti ahte boazodoalus leat vuoigatvuodát doloža rájes geavaheami prinsihpa mielde nu go boahá ovdan *Lágas boazodoalu birra geassemánu 9.b. 1978 nr. 49 § 2*.⁵⁴ Čáhput-duopmu lei nággu das ahte leat go sámi eananeagigádat ja vuoigatvuodaeagigádat Olmmáivákkis (Romssas) doloža rájes geavaheami bokte háhkan eaiggáduššanvuoigatvuoda 116 njealljehasmehtera stuoru guvlui bajimusas vákkis, «Čáhput-guvlui». Stáhta osttii guovllu 1885:s boazodollui buorrin. Alimusriekti gávnnašii ahte stáhta lei massán eaiggáduššanvuoigatvuoda guvlui. Gelbbolaš-

vuodaráddjemiid vuodul mat leat Lágas Nordlándda ja Tromssa meahccekommišuvnna birra geassemánu 7.b. 1985 nr 51 §2 (galgá mearriduvvot lea go stáhta eaiggát vai ii), ii leat Alimusriekti mearridan gii galgá oázžut dan eaiggátposišuvnna maid stáhta lea massán. Dasto oáččui gilisearvi, mas leat eanas sápmelaččat, dan eaiggáduššanvuoigatvuoda mainna gilisearvi lea ávkkástallan doloža rájes.⁵⁵

Artihkal 30 dáfus gustojit seamma prinsihpat mearračáziide go eananvuoigatvuodaide. Sámi kultuvra riddoguovllus lea nannosit čadnon vuonaid ja mearrarittu geavaheapmái. Kultuvra mii lea čadnon mearrarittu geavaheapmái ii oáččo doarvái suoji jus eai leat vuoigatvuodát iešguđet riddoguovlluide. Mearrasámi kultuvra gillái erenoamáš garrasit dáruiduhttima geažil, ja danne lea stáhtas erenoamáš ovddasvástádus lálhčit diliid nu ahte mearrasámi kultuvra sáhtta seailut ja ahte das lea vuoigatvuodta ovdánit.

Daid moaitámušaid geažil maid Finnmárkkolálhka miellidisebuvttii ja dannego lei dárbu čielggadit mearrasámi vuoigatvuodaid, dáhtui Stuoradiggi Ráddehusa geassemánu 6.b. 2005 ahte: «farggamusat čielggadit sápmelaččaid ja earáid vuoigatvuodaid guolástit Finnmárkku mearas» Geassemánu 30.b. nammadii guolástus- ja riddodepartemeanta nugohčoduvvon Finnmárkku riddoguolástanlávdegotti maid ovddeš alimusrievtti justitiarius ja Sámi vuoigatvuodálávdegotti ovddeš jodiheaddji professor Carsten Smith jodihi. Ollislaš lávdegoddi ovddidii árvalusastis guovvamánu 18.b. 2008 ollásit ovtta miellalaččat. Lávdegoddi nannii ahte olbmui geat ássat Finnmárkku vuonain ja rittus lea vuoigatvuodta guolástit Finnmárkku mearas. Vuoigatvuodta galgá gustot buot álbmotjoavkkuide geat doppe ássat. Lávdegoddi evttohii ahte vuoigatvuodta čadahuvvo sierra lága bokte. Dasa lassin ovddida lávdegoddi eará evttohusaid main lea ulbmilin nannet vuotna- ja riddoguolásteami Finnmárkkus. Árvalus lea dál gulaskuddamis.⁵⁶

53 NOU 2007: 13 Den Nye Sameretten

54 Rettstidende 2001: Selbu-dommen, siidu 769. Geahča Ot.prp. nr. 53 (2002–2003): Om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (Finnmárkkolálhka). Oslo: Justits- ja politijadepartemeanta, oassi 3.4.2

55 Rettstidende 2001: Svartskog-dommen, siidu 1229. Geahča Ot.prp. nr. 53 (2002–2003): Om lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark fylke (Finnmárkkolálhka). Oslo: Justits- ja politijadepartemeanta, oassi 3.1.8

56 NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark.

57 Kymlicka, Will (1995): Multi-cultural Citizenship: A liberal theory of minority rights. New York: Oxford University Press, siidu 139.

3.7 Konsultašuvdna

Mánnái buoremussan prinsihpa (art. 3) mearkkašupmi rievddada iešguđet kultuvrraid gaskka. Dasa lassin lea vel nu ahte olbmot geat gullet dihto kultuvrralaš jovkui ieža dihtet mii sin iežaset kultuvrii lea buoremus.⁵⁷ Danne lea Mánáidkomitea artihkal 30 okta-vuodas mángii ávžžuhan stáhtaid ráđđádallat unnitloguiguin ja álgoálbmogiiguin dakkár áššiin mat gusket mánáide ja fuolahit ahte mánáiguin maiddá ráđđádallojuvvo. Mánáidkonvenšuvnna implementerema našovnnalaš doaibmaplánaid ráhkadeami oktavuodas, aiddostahtta Mánáidkomitea ahte ráđdehus ferte ráđđádallat «*singuin geat ášset ovtta ja barget mánáiguin.*»⁵⁸ Viidáseappot cealká Komitea ahte «*erenomážit ferte beroštit identifiseret ja vuoruhit marginaliserejuvvon ja geahnohis mánnájoavkkuid.*»⁵⁹ Dán ferte maiddá árvvoštallat dan ektui ahte mánáin lea riekti beassat formuleret iežaset oaiviliid «*buot áššiin mat gusket máná*» (art. 12.1) ja lea riekti vuhtiiváldjuvvot «*juridihkalaš dahje hálldahuslaš doaimmain iežas oaivila juogo njuolga dahje ovddasteaddji dahje áššáigullelaš doaibmaorgána bakte [...]*» (art. 12.2). Dás cuige Mánáidkomitea ahte berre erenomážit deattuhit sierra joavkkuid mánáid oaiviliid dain áššiin mat gusket dáidda joavkkuide.⁶⁰ Stáhta lea nappo geatnegas ráđđádallat unnitlogu joavkkuid ja/dahje unnitlogu mánáid/nuoraid ovddasteddjiiguin áššiin mat gusket njuolga sidjiide.

Álgoálbmogiid dáfus aiddostahtta komitea ahte ráđdehusas berre leat lagas ovttasbargu álgoálbmotorganisašuvnnaiguin nu ahte olaha ovttaoaivilvuoda buot prošeavttain ja doaibma-programmain konvenšuvnna implementerema várás.⁶¹ Dáppe Norggas lea ráđdehussii lunddolaš ráđđádallat Sámedikkiin. Mánáidkonvenšuvdna deattuha ahte stáhta berre fuolahit doarvái ruhtadeami vai maiddá mánát besset leat mielde plánaid ráhkadeamis ja evalueremis.

Miessemánu 11.b. 2005 dagaiga ráđdehus ja Sámediggi ráđđádallanšiehtadusa mas ILO-konvenšuvnna artihkal 6 lea vuoddu. Ráđđádallanprosedyrat gustojit ráđdehussii, departemeanttaide, direktoráhtaide ja eará vuollásaš doaimmaide. Ráđđádallan Sámedikkiin galgá dahkkojuvvot buori dáhtus ja dainna ulbmiliin ahte galgá boahtit ovtta millii evttohuvvon doaimmaid dáfus.⁶² Vášáhusat čájehit dattege ahte leat olu hástalusat daid ráđđádallamiid oktavuodas.⁶³

3.8 Vealaheapmi ja ovdagáttut

Ii-vealaheapmi lea okta mánáidkonvenšuvnna deataleamos prinsihpain, ja dat boahtá erenomážit ovdan artihkal 2:s. Artihkal 30 válddahallá vealaheami oppalaččat, muhto prinsihppa ahte ii «*biehttalit mánás vuoigatvuoda [...] eallit iežas kultuvrra mielde*» báidnojuvvo sakka vealahepmái, rasismii ja ovdagáttuide. Mánáidkomitea lea mángii cuigen man deatalaš lea ángiruššat ovdagáttuid vuostá ja fuolastuvvá mánáid ovddas Norggas:

*Despite the on-going measures of the State party in this area, the Committee is concerned about the discrimination faced by some children in schools and society on the basis of their religious or ethnic backgrounds.*⁶⁴

Lávdegoddi dáhttu Norgga garraseappot bargat jávkadit buotlágán vealaheami mánáid vuostá.⁶⁵ Dát lea deatalaš fáddá daidda kapihttaliidda mat čuvvot artihkal 29 ja artihkal 17 birra. Mánáidkonvenšuvdna ja Mánáidkomitea addá čielga rávvagiid das makkár doaimmaid riika berre čadahit vai jávkada ovdagáttuid ja vealaheami álgoálbmotmánáid vuostá sihke oahpahusas ja mediain.

58 Mánáidkomitea (golggotmánu 3. B. 2003) CRC/GC/2003/5: General Comment nr. 5: General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child, oassi nr. 29.

59 Mánáidkomitea (golggotmánu 3. B. 2003) CRC/GC/2003/5: General Comment nr. 5: General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child, oassi nr. 30.

60 Mánáidkomitea (golggotmánu 3. B. 2003) CRC/GC/2003/5: General Comment nr. 5: General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child, oassi nr. 12.

61 Committee on the Rights of the Child, 34th session (golggotmánu 3. B. 2003) Day of general discussion on the rights of indigenous children, oassi nr. 8.

62 Geahča Bargo- ja searvadahttindepartemeantta (miessemánu 11. b. 2005): Prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sameetinget. Oslo, Čuokkis nr. 6.

53 Sámediggi (2006): Beavdegirji jahkebeallásaš ráđđádallančoahkkimis 30.06.06 bargo- ja searvadahttinministara ja sámediggepresideantta gaskka, siidu 1.

54 Mánáidkomitea (Čakčamánu 21.b. 2005) CRC/C/15/Add.263: Concluding observations: Norway, oassi nr. 18.

55 Mánáidkomitea (Čakčamánu 21.b. 2005) CRC/C/15/Add.263: Concluding observations: Norway, oassi nr.19.

4. Artihkal 29 (1)

1. 1. Soahpamušriikkat leat ovttá oaivilis dan hárrái, ahte máná skuvlen galgá viggat:
- a) gárggiidahttit máná persovnnalašvuoda, attáldagaid ja maiddái vuoiññalaš ja rumašlaš máhtuid nu dievaslaččat go vejolaš;
 - b) gárggiidahttit olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđoluomusvuodaid ja maiddái Ovtastuvvan Našuvnnaid vuodđudangirjji vuodđojurdagiid gudnejahttima;
 - c) ovddidit gudnejahttima máná váhnemiid, máná iežas kultuvrralaš identitehta, giela ja árvvuid, máná ássan- ja šaddanriikka nátionála árvvuid ja maiddái dakkár kultuvrraid guovdu, mat leat sierralágánat go su iežas kultuvra;
 - d) ráhkkanahhttit máná vásttolaš eallimii luomus servodagas ipmárdusa, ráfi, utnolašvuoda, sohkebaliid dásseárvvu ja buot našuvnnaid, etnikkalaš, nátionála ja oskkoldatlaš joavkkuid ja maiddái eamiálbmogiid lahtuid gaskavuoda ustivuođa vuoiññas;
 - e) ovddidit gudnejahttima eallinbirrasa guovdu.

Artihkal 29 (1) válddahallá oahpahusa ja oahpu ulbmila. Mearrádus ii leat formulerejuvvon vuoigatvuohtan dahje friidjavuohtan, muhto nanne muhtun vudolaš oahpahusulbmiliid maid ráđdehus lea geatnegas doahhtalit,

suodjalit ja ovddidit. Artihkal lei dat mii oaččui vuosttaš oppalaš kommentára Mánáidkomiteas. Olles 11 oasi dán kommentáras gusket njuolgga álgoálbmogiidda ja unnitloguide (teakstaosit 4, 6, 9, 10, 11, 13, 15, 18, 19, 21, ja 24).⁶⁶ Mánáidkonvenšuvnna holistalaš luonddu geažil de ii galgga mearrádusa árvvoštallat duššefal artihkal 28 (vuoigatvuohta oahpahussii) ektui, muhto maiddái olu eará mearrádusaid ektui.⁶⁷ Dasa lassin ferte mearrádus árvvoštallojuvvot eará konvenšuvnnaid ja julggaštusaid ektui.⁶⁸

4.1 Artihkal 29 historjá

Artihkal 29 oktavuodas ovddiduvvojedje olu evttohusat sihke iešgudet riikkaid bealis, NGO:id ja ON-orgánaid bealis nugo UNESCO, UNICEF ja ILO. Evttohusaid vuodul nammaduvvui 1988:s lávdegoddi mas ledje mielde Norga, Kanáda, Colombia, Jugoslávia, UNESCO ja ILO. Lávdegoddi ovddidii teavstta mas vuosttaš oasis 1 (d) evttohuvvo ahte mánáid oahpahusa ulbmil galgá leat:

*The preparation of the child for a responsible life in a free society, in a spirit of understanding, peace, tolerance, equality between the sexes, and friendship among all peoples, ethnic, religious and indigenous groups.*⁶⁹

66 Mánáidkomitea (2001) CRC/GC/2001/1: Oppalaš kommentára nr. 1 oahpahusa ulbmila hárrái

67 Dás namuhuvvo erenoamážit artihkal 2 (ii-vealahanprinsihppa), artihkal 3 (mánái buoremus), artihkal 6 (vuoigatvuohta ovdánit), artihkal 8 (vuoigatvuohta identitehtii), artihkal 12 (doahhtalit mánáid oainnuid), artihkal 13 (sátnefriidjavuohta), artihkal 17 (vuoigatvuohta guoskevaš dieđuide mat vuhtiváldet mánáid kultuvrra, giela, psyhkalaš dearvvašvuoda ja vuoiññalaš árvvuid), artihkal 19 (suodjaleapmi juohkelágán veahkaválddalašvuodas), artihkal 23 (3) (oahpahus doaimmashehttejuvvomiid várás), artihkal 24 (2) (e) (dearvvašvuodaoahppu), artihkal 30 (vuoigatvuohta kultuvrii, gillii ja oskui), artihkal 42 ja 44 (6) (stáhta geatnegasvuohta dovddusin dahkat konvenšuvnna ja dan dulkojumi).

68 Earat eará: ON máilmejulggaštus olmmošvuoigatvuodaid birra: artihkal 26, ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid hárrái: artihkal 13 (1), ILO-konvenšuvdna nr. 169: artihkal 26-31 ILO-konvenšuvdna nr. 107: artihkal 21-26, ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuodaid birra: artihkal 14 og 15, ON konvenšuvdna heaittihit buotlágán nállevealaheami: artihkal 7, ON konvenšuvdna heaittihit buotlágán nissonvealaheami, artihkal 10, ON vuoigatvuodajulggaštus olbmuid geat gullet našovnnalaš dahje čearddalaš, oskkoldatlaš dahje lingvisttalaš unnitloguide: artihkal 4 (4), UNESCO konstitušuvdna: artihkal I, UNESCO-máilmejulggaštus oahpahusa birra buohkaid várás (Jomtien, Thailand, 1990): artihkal I, Doaibmaplána ON logijagiplána várás olmmošvuoigatvuodaoahpahusa birra : oassi I (2), UNESCO-konvenšuvdna vealaheami vuostá oahpahusas: artihkal 1-5, UNESCO-julggaštus náli ja rastisttalaš ovdagáttuid birra: artihkal 5, UNESCO-julggaštus riikkaidgaskasaš kulturovttasbarggu prinsihpaid hárrái: artihkal 1-11, Máilmmekonferánssa olmmošvuoigatvuodaid birra, Wien-julggaštus: oassi 33 ja 34, ja vel Doaibmaplána: oassi 78-82, Julggaštus Máilmmekonferánssas rasimma, nállevealaheami, amasbalu ja dakkáraš gierdemeahttunvuodaid vuostá: oassi 95 ja 118, ja vel Doaibmaplána: oassi 117, 126-132 ja 136, Eurohparádi rámmakonvenšuvdna našovnnalaš unnitloguid suodjaleami várás: artihkal 12-14, Eurohparádi lihttu guovllu- ja unnitlogugielaid várás: artihkal 8, Beavdegirji nummar 1 Eurohpalaš olmmošvuoigatvuodakonvenšuvnnii: artihkal 2, Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna árvalus: artihkal 12, 26 ja 28.

69 Detrick, Sharon. Jaap Doek ja Nigel Cantwell (1992) United Nations Convention on The Rights of the Child: A Guide to the «Travaux Préparatoires». Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, siidu 406

Árvalus digaštallojuvvui ja muhtumat oaivvildedje ahte álgoálbmogiid berrii sihkkut oalát dannego doaba «*ethnic*» gul juo sisttisdoallá dan. Kanáda delegašuvdna vuosttaldii dán ja čilgii ahte Kanáda ja eará riikkaid álgoálbmogat eai lohkkajojuvvo čearddalaš joavkun. Kanáda sáttagoddi evttohii baicca: «[...] *and friendship among all peoples, ethnic, national and religious groups and persons of indigenous origin.*» Go ii oktage dán vuostálastán de dohkkehuvvui evttohus.⁷⁰

4.2 Olmmošvuoigatvuodaoahpahus

Artihkal 29 (1) cealká ahte mánáid oahpahus galgá «*gárggiidahttit olmmošvuoigatvuodaid*» ja «*ráhkkanahttit máná vásttolaš eallimii luomus servodagas ipmárdusa, ráfi, utnolaš-vuoda, sohkaabeliid dásseárvvu ja buot našuvnnaid, etnikkalaš, nátionála ja oskkoldatlaš joavkkuid ja maiddá eamiálbmogiid lahtuid gaskavuoda ustitvuoda vuoiñjas*». Dáid oahpahusulbmiliid vuodđun lea okta ON vuosttaš ja vudoleamos olmmošvuoigatvuodaprinsihpain. Namalassii prinsihppa olmmošvuoigatvuodaoahpaha birra. Go ON máilmmejulggaštus olmmošvuoigatvuodaid birra dohkkehuvvui, de šattai dat álgodefinišuvdnan ON-lihtu olmmošvuoigatvuodaoahpagis. Odne doaibmá Máilmmejulggaštus riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid vuodđogeaddin. Dan prinsihpat leat šaddan guovddáš oassin riikkaviidosas riektevieruin. Asbjørn Eide ja Gudmundur Alfredsson (1999) čilgeba ahte buot ráddehusat lea dubmejuvvon čuovvut dan váikkuhanfámu sihke ruovttus ja riikkaidgaskasaš oktavuodain.⁷¹ Oahpaha ulbmil lea definerejuvvon leat okta Máilmmejulggaštusa vuodđoprinsihpain. Artihkal 26 (2) čuodjá ná:

Oahpaha ulbmilin galgá leat dat ahte ovddidit olmmošlaš iešvuoda ja nannet olmmošvuoigatvuodaid ja vudolaš friddja-vuodaid doahhtaleami. Dat galgá ovddidit ipmárdusa, gierdevašvuoda ja ustitlašvuoda buot našovnnaid dahje čearddajoavkkuid

dahje oskkoldatjoavkkuid gaskkas, ja dat galgá doarjut Ovtastuvvon Našovnnaid barggu bisuhit ráfi.

Oahpahas galgá nappo maiddá ovddidit olmmošvuoigatvuodaid doahhtaleami ja ipmárdusa ja ustitlašvuoda buot «*našovnnaid ja čearddajoavkkuid dahje oskkoldatjoavkkuid gaskkas*».⁷² Dát ulbmilat geardduhuvvojit ON konvenšuvnnas ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid birra (ESK) ja dasto lasihuvvojedje vel guokte eará ulbmila:

1. Oahpaha mihttun galgá leat ollásit ovddidit olbmo iešvuodaid ja ipmárdusa dan gutnis
2. galgá oččodit buot olbmuid návccalažžan oassálastit friddja servodagas

Sátni «*čearddalaš*» joavkkut lasihuvvui maiddá daid searvá geaidda galgá ovddidit «*ipmárdusa, gierdevašvuoda ja ustitlašvuoda*».⁷³ Mánáidkonvenšuvnna artihkal 29 (1) lea lasihan «*eamiálbmogiid lahtuid*» ja ráhkkanahtta máná ovddasvástádussii eallit friddja servodagas «*sohkabeliid dásseárvvu*» vuoiñjas. Álgoálbmogiid čalmmustahttin lea dan rájes ásahevvon oassin doahpagis «*olmmoš-vuoigatvuodaoahpahus*» Go ON mearridii ON logijagi olmmošvuoigatvuodaoahpaha doaibmaplána (1995-2004) de šattai dat defineret doahpaga olmmošvuoigatvuodaoahpahus. Oassi I (2) čuodjá ná:

2. *In accordance with those provisions, and for the purposes of the Decade, human rights education shall be defined as training, dissemination and information efforts aimed at the building of a universal culture of human rights through the imparting of knowledge and skills and the moulding of attitudes and directed to:*
 - a) *The strengthening of respect for human rights and fundamental freedoms;*
 - b) *The full development of the human personality and the sense of its dignity;*

70 Detrick, Sharon. Jaap Doek ja Nigel Cantwell (1992) United Nations Convention on The Rights of the Child: A Guide to the «Travaux Préparatoires». Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, siidu 407

71 Alfredsson, Gudmundur ja Asbjørn Eide (1999) The Universal Declaration on Human Rights: A Common Standard of Achievement. Hague: Kluwer Law International, siidu xxv ja xxx

72 Arajärvi, Pentti (1999) Artikkel 26. : Alfredsson, Gudmundur ja Asbjørn Eide (1999) The Universal Declaration on Human Rights: A Common Standard of Achievement. Hague: Kluwer Law International, siidu 555.

73 Detrick, Sharon (1999) A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child. Hague: Kluwer Law International, siidu 506

- c) *The promotion of understanding, tolerance, gender equality and friendship among all nations, indigenous peoples and racial, national, ethnic, religious and linguistic groups;*
- d) *The enabling of all persons to participate effectively in a free society;*
- e) *The furtherance of the activities of the United Nations for the maintenance of peace.*

Álgoálbmotdoaba lea fárus dán definišuvnnas almmá makkárge reservašuvnnaid ja eahpečielggasvuodaid haga (oassi c).⁷⁴ Heive várra dadjat ahte olmmošvuoigatvuodaoahpahusa prinsihppa lea eahpečielggas ja unnán konkrehta, muhto dat lea dattege okta dain vuđoleamos olmmošvuoigatvuodaprinsihpain mat gávdnojit ja das leat álgoálbmogat spesifihkka fárus. Olmmošvuoigatvuodaoahpahusa ulbmil galgá ja berre leat oassin buot oahppoplánain máilmmi mánáid várás. Oahpahusvuoigatvuoda spesiálaraportevra Vernor Muñoz Villalobos, deattuha ahte olmmošvuoigatvuodaoahpahus lea fundamentála eaktun oahpahusa kvalitehta-árvoštallamii. Son vuohkkasit čilge dan ná:

*Quality cannot be reduced to a matter of quantifiable efficiency; rather, it encompasses the depth of human commitment to the present and future generations.*⁷⁵

Oahpahusa kvalitehta ii sáhte nappo ráddjejuvvot dušše kvantitatiiva beaktilisvuoda dihte, muhto dan ferte mihtidit olmmošlaš beroštumi hárrái dálá ja boahttevaš buolvvaid guovdu. Ráddehus lea olmmošvuoigatvuodaoahpahusa prinsihpa mielde geatnegas ovddidit álgoálbmogiid gudnejahttima ja ipmárdusa oahpu ja oahpahusa bokte.⁷⁶ Gažaldat lea movt?

4.3 Ii-vealaheapmi

Álgoálbmogiidda lea ii-vealahanprinsihppa okta dain deataleamos olmmošvuoigatvuodaprinsihpain. Dat lea vuđolaš bajemus

olmmošvuoigatvuodaprinsihppa. Go ON-lihttu dohkkehuvvui 1945:s šattai ii-vealahanprinsihppa buot olbmuid várás guovddáš oassin čálalaš ja dohkkehuvvon riikkaidgaskasaš lágas. Go diehtá daid issorasvuodaid mat dáhpáhuvve nuppi máilmmesoadi vuolde, de ii hirpmáhuhte ahte ii-vealahanprinsihppa lea šaddan deatalaš oassin odđa máilmmortnegis. Ii-vealaheapmi lea oainnat áidna spesifikašuvdna olmmošvuoigatvuoda doahpaga sisdoalus ON-lihttus.⁷⁷ Ii-vealahanprinsihpa vuoddu lea ovttárvosašvuohta ja dásseárvu buot olbmuid mii maiddái boahotá ovdan ON máilmmejulggaštusa artihkal 1, mii cealká ahte «*buot olbmot leat riegiádan friddjan ja seamma olmmošárvvuin ja olmmošvuoigatvuodaiguin. Sii leat ožžon jierpmi ja oamedovddu ja berrejit meannudit guđetguimmiideasetguin vieljažiid vuoiŋŋa mielde*» (dás jorgaluvvon). Mánáidkomitea deattuha ii-vealaheami mearkkašumi hui garrasit artihkal 29 (1) hárrái. Komitea oaidná prinsihpa guovtti bajemus ulbmila ektui: 1) ii-vealaheapmi oahpahusas ja 2) oahpahus arenan gos vuostálastá vealaheami servodagas.

4.4 Vealaheapmi oahpahusas

Mánáidkomitea atná hui mávssolažžan eastadit vealaheami skuvlavuogádagas. Dát geatnegasvuohta árvoštallojuvvo mánáidkonvenšuvnna artihkal 2 ektui mii deattuha ahte ii-vealahanprinsihppa gusto bajemus prinsihppan dulkodettiin visot konvenšuvnna mearrádusaid. Lávdegoddi cuige ahte:

Discrimination on the basis of any of the grounds listed in article 2 of the Convention, whether it is overt or hidden, offends the human dignity of the child and is capable of undermining or even destroying the capacity of the child to benefit from educational opportunities. While denying a child's access to educational opportunities is primarily a matter which relates to article 28 of the Convention, there are many ways in which

74 Go Mánáidkonvenšuvdna dohkkehuvvui de lei olu digaštallan álgoálbmot doahpaga birra. Engelasgillii čuodjá ná: «persons of indigenous origin». Geahča suprakapihtal 4.1 Artihkal 29 historjá, siidu 23

75 Report submitted by the Special Rapporteur on the right to education, Mr. Vernor Muñoz Villalobos (2004) E/CN.4/2005/50: The right to education, oassi 108

76 Buori bajildusgova iešguđet konvenšuvnnain ja julggaštusain mat nannejit olmmošvuoigatvuodaoahpahusa prinsihpa addá: Alfredsson, Gudmundur (2001) The Right to Human Rights Education, : Eide, Asbjørn, Catarina Krause ja Allan Rosas (2001) Economic, Social and Cultural Rights: A Textbook, čihččet veršuvdna. Hague: Kluwer Law International, siidu 273-288.

77 Geahča ON-lihtu artihkal 1 (3), 13 (1b), 55 (c) ja 76 (c) ja (d). Geahča maiddái: Skogly, Sigrun (1999) Article 2: Alfredsson, Gudmundur and Asbjørn Eide (1999) The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement. The Hague: Martinus Nijhoff Publisher, siidu. 76-77.

*failure to comply with the principles contained in article 29 (1) can have a similar effect. To take an extreme example, gender discrimination can be reinforced by practices such as a curriculum which is inconsistent with the principles of gender equality, by arrangements which limit the benefits girls can obtain from the educational opportunities offered, and by unsafe or unfriendly environments which discourage girls' participation. [...] All such discriminatory practices are in direct contradiction with the requirements in article 29 (1) (a) that education be directed to the development of the child's personality, talents and mental and physical abilities to their fullest potential.*⁷⁸

Vaikko komitea dás atná sohka-bealvealaheami ovdamearkan, de lei liikká sáhttit hupmat álgoálbmotmánáid vealaheami birra. Eai skuvlagirijit, pedagogalaš metodat eai ge oahpaheddjiid guottut galgga vealahit sámi mánáid. Dasa lassin galgá skuvllas leat ustitlaš ja oadjebas biras. Fuomášán veara lea ahte oahpaheaddji guottut ja vuordámušat leat duodaštuvvon váikkuhit mánáid intellektuála ovdáneami ja oahppannávccá. Olu iskkadeamit čájehit ahte oahpaheddjiid vuordámušat ohppiide váikkuhit ohppiid bohtosiid ja láhttemiid. Rosenthal ja Jacobsen (1993) čađaheigga iskkadeami mas muitaleigga muhtun oahpaheddjiide ahte muhtumat sin ohppiin (summálit válljejuvvon) bohte vásihit intellektuála ovdáneami hui jođánit ja ahte dain ohppiin leat stuorá vejolašvuodát. Dán geahččaleami konklusuvdna lei ahte go oahpaheaddjit vurdet ahte muhtun oahppi ovdánan intellektuáladit, de dát oahppi duodai vásiha buoret intellektuála ovdáneami. Dát mánát navdojuvvojedje maiddá oahpaheddjiid bealis leat eanet sosiálan, mentála-láčat ovdalis ja dearvašeabbon. Dasto lei maiddá nu ahte go oahpaheaddjit evaluerejedje ohppiid, de dat árvvoštallojuvvojedje eambbo

positiivadiit go eará oahppit.⁸⁰ Muhto Rosenthal ja Jacobson (1993) dadjaba maiddá:

*Not so, however, for the children who were not expected to show any particular growth in intellectual functioning. The trend, in fact, was for these children to be regarded less favourably the more they gained intellectually. That finding suggests the hypothesis that there may be hazards to unexpected intellectual growth.*⁸¹

Oahpaheaddjit árvvusatne eambbo daid ohppiid intelligeanssa geaidda ledje posiitiiva vuordámušat, ja oahppit geaidda oahpaheddjiin eai lea vuordámušat, ránggáštuvvojedje jus hirmáhuhti láhkái ovdánedje intellektuáladit. Ovdagáttut sáhttet dagahit vealaheami, muhto nu sáhtta maiddá leat jus dilli lea juste nuppeláde. Katarina Tomaševski (2003) čilge:

*Literature on discrimination abounds with assertions that prejudice breeds discrimination, yet the reverse is also true. Discrimination as a medium of indoctrination breeds prejudice; it is meant to do so. Children learn through observation and imitation. They are likely to start perpetuating discriminatory practices long before they learn the word discrimination.*⁸²

4.5 Vealaheami vuostálastin

Oahpahasasahusain ja skuvllain ii galgga gávdnot vealaheapmi ja dat galgá meannudit buot mánáiguin seamma doahtalemiin ja gudnejahtimiin. Muhto dát ii leat doarvái vaikko lea mávssolaš lávki rievttis guvlu. Okta oahpahusa deataleamos ulbmiliin lea ahte oahpahas galgá iešalddis eastadit ovdagáttuid ja vealaheami álgoálbmogiid ja eará unnitlogu álbmogiid vuostá.⁸³ Artihkal 29 (1) mielde galgá oahpahas «ráhkkanahhtit máná vásttolaš eallimii luomus servodagas

78 Mánáidkomitea (2001) CRC/GC/2001/1: Oppalaš kommentára nr. 1 oahpahusa ulbmila birra, oassi 10

79 Rosenthal, Robert ja Lenore Jacobson (1993) Self-Fulfilling Prophecies in the Classroom: Teachers' Expectations as Unintended Determinants of Pupils' Intellectual Competence, : Arson, Elliot and Anthony R. Pratkanis:s (1993) Social Psychology Volume I. New York: New York University Press, siidu 469.

80 Ibid, siidu 496-501

81 Ibid, siidu 498

82 Tomaševski, Katarina (2003) Racism and education: Boyle, Kevin (2003) Dimensions of Racism. Geneva: OHCHR & UNESCO, siidu. 42

83 Dás oavvildit vealaheami nu movt dat čilgejuvvo ON standárddain earet eará nállevealahankonvenšuvnnas ja mánáidkonvenšuvnnas, ja dasa lassin vealahanlágas. Dat mearkkaša ahte posiitiiva doaimmat ja álgoálbmogiid eananvuogatvuodát eai lohko vealaheapmin, geahča supra kapihtal 3.2 Positiiva doaimmat, siidu 14

ipmárdusa, ráfi, utnolašvuoda» «ustitvuoda vuoinnas» «maidái eamiálbmogiid lahtuid» guovdu. Dán oktavuodas čilge Mánáidkomitea ahte:

Racism and related phenomena thrive where there is ignorance, unfounded fears of racial, ethnic, religious, cultural and linguistic or other forms of difference, the exploitation of prejudices, or the teaching or dissemination of distorted values. A reliable and enduring antidote to all of these failings is the provision of education which promotes an understanding and appreciation of the values reflected in article 29 (1), including respect for differences, and challenges all aspects of discrimination and prejudice. Education should thus be accorded one of the highest priorities in all campaigns against the evils of racism and related phenomena.⁸⁴

Oahpahas berre nappo vuosttamužžii vuoruhuvvot buot ráhčamušain vealaheami ja sulasáš áššiid vuostá. Komitea várre maid iešbuorrevuodas. Komitea lea guhká oaidnán ahte olu riikkat ja daid ráđdehusat geahččalit beaitit dákkár čuoimmaid ja dahkaluddet ahte dákkár váttisvuodat eai gávdno sin riikkas. Komitea cuige danne, goasii šuoahkiheamiin ahte: «*Racist behaviour is not something engaged in only by others*».⁸⁵ Geatnegasvuohtha vuostálastit vealaheami oahpahusa bokte čadnojuvvo maidái artihkal 7:ii ON konvenšuvnnas heaittihit juohkelágán nállevealaheami (ON nállevealahankonvenšuvdna) mii deattuha ahte:

Konvenšuvdnabealit geatnegahttet iežaset doalahit dalánaga ja beaktilis mearrádusaid erenoamážit oahpahusa, oahpu, kultuvrra ja bajásčuvvema dáfus dainna ulbmiliin ahte vuostálastit ovdagáttuid mat mielddisbuktet nállevealaheami, ja ovddidit ipmárdusa, gierdevašvuoda ja ustitlašvuoda našovnnaid gaskka ja nálalaš dahje čearddalaš joavkkuid gaskka, ja juohkit dieduid daid ulbmiliid ja prinsihpaid birra mat leat Ovtastuvvon Našovnnaid Lihtus, Máilmmejulggaštusas Olmmošvuoigat-

vuodaid birra, Ovtastuvvon Našovnnaid julggaštusas heaittihit buotlágán nállevealaheami ja dán konvenšuvnnas.

ON nállevealahankonvenšuvdna lea inkorporejuvvon *Láhkii vealahangildosa birra čearddalašvuoda*, oskku *j.ea vuodul cuoŋománu 3.b. 2005 nr. 33* (nállevealahanláhkii). Dat mearkkaša ahte artihkal 7 lohko Norgga láhkan seammaládje go eará Norgga lágat. Álgoálbmogiid birra erenoamážit lea mis artihkal 31 *ILO-konvenšuvnnas nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanaláš stáhtin*. Dán konvenšuvdna artihkal 31 čilge oahpahasulbmila vealaheami vuostálastima ektui. Lea munnje anjke unohas siteret Norgga jorgalus: Čuvendoaimmat galget álggahuvvot riikkaservodaga buot surggiin ja dásiin earenoamážit daid gaskkas geain lea eanemus dahkamuš dáiguin álbmogiiguin jávkadan dihte ovdagáttuid mat dain joavkkuin sáhttet leat daid álbmogiid ektui. Originálateaksta čuodjá ná:

Educational measures shall be taken among all sections of the national community, and particularly among those that are in most direct contact with the peoples concerned, with the object of eliminating prejudices that they may harbour in respect of these peoples.

«*Educational measures*» lea nappo jorgaluvvon «*čuvendoaibman*», mii oalát geahnohuhtta dán mearrádusa. Eahpitkeahtta sisttisdoallá originálamearrádus eambo go čuvendoaimma, mii boahtha čielgasit ovdan manit cealkagis go das čujuhuvvo historijá skuvlagirjiide. Oahppu lea profešuvdna ja fidnu mii galgá váldot duodas. Vuostálastit vealaheami oahpahusa bokte ii leat álkis bargu. Dalle gáibiduvvo olu oahpaheddjiin, pedagogaš metodain ja oahpahusa sisdoalus. ON spešialraportevra oahpahasvuoigatvuoda várás, Vernor Muñoz Villalobos, ii cealkke nu olu oahpahusa birra iežas jahkeraporttas, muhto dan veaházis maid ovddida čujuha son mánáidkonvenšuvdna artihkal 29:ii (1d) ja artihkal 30:ii, lassin ILO-konvenšuvdna nr. 169:ii, son ja ávžžuha stáhtaid erenoamážit

84 Mánáidkomitea (2001) CRC/GC/2001/1: Oppalaš kommentára nr. 1 oahpahusa ulbmila birra, oassi 11

85 Mánáidkomitea (2001) CRC/GC/2001/1: Oppalaš kommentára nr.1 oahpahusa ulbmila birra, oassi 11

86 Report submitted by the Special Rapporteur on the right to education, Mr. Vernor Muñoz Villalobos (2004) E/CN.4/2005/50: The right to education, oassi 97

fállat oahpahusa daidda geain leat ovdagáttut ja geat vealahit.⁸⁶ Lassin dáidda namuhuvvon dokumeanttaide berre namuhuvvot ahte UNESCO lea organisašuvdna mii garrasit čalmmustahtta oahpahusa ulbmila. UNESCO konstitušuvnna ovdasánis celkojuvvo earet eará:

Since wars begin in the minds of men, it is in the minds of men that the defences of peace must be constructed [...] education of humanity for justice and liberty and peace are indispensable to the dignity of man and constitute a sacred duty which all the nations must fulfil in a spirit of mutual assistance and concern

Oahpahus vuoiggalášvuoda ja ráfi várás lea nappo bassi geatnegasvuohtan buot našovnaide ja eaktun olbmo gutnálašvuohtii. Dát ulbmilat leat geardduhuvvon mángga UNESCO-julggaštusain ja konvenšuvnnain.⁸⁷ Doaba «ráfi» lea eahpečielga doaba, muhto eatnasat dorjot ahte dat sisttisdoallá ulbmila oččodit stuorát ipmárdusa iešgudet álbmotjoavkkuid guovdu (dás maiddái álgoálbmogiid guovdu). Lea diehttelas ahte rasismma ja ovdagáttuid álgoálbmogiid ja unnitloguid vuostá ferte vuostálastit jus dáid ulbmiliid galgá sáhttit duohtan váldit. World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance doaibmaprográmmas čujuhuvvo erenoamážit UNESCO rollii dán oktavuodas. Konferánsa bivdá (oasis 126) UNESCO ovddidit:

Educational programmes aimed at countering racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, in order to ensure respect for the dignity and worth of all human beings and enhance mutual understanding among all cultures and civilizations.

Konferánsa čujuha maiddá stáhtaide ja bivdá/ávžžuha («urges») daid ráhkadit oahppo-programmaid mat beaktilit hehtejit rasismma, ovdagáttuid ja mat ovddidit ipmárdusa ovdagáttuid ja rasismma ákkaide. Maiddá

kultuvrralaš girjáivuoda doahtaleapmi gullá dása. Konkrehta doaibmabijut olahit dán lea oahppogirjiid, leksikonaid ja historjágirjiid guorahallan lassin oahpaheaddjeoahpu guorahallamii.⁸⁸ Buot dát prinsihpat beanta čoahtkaigessojuvvojit *UNESCO-julggaštusas náli ja rasisttalaš ovdagáttuid birra* artihkal 5:s (2):

States, in accordance with their constitutional principles and procedures, as well as all other competent authorities and the entire teaching profession, have a responsibility to see that the educational resources of all countries are used to combat racism, more especially by ensuring that curricula and textbooks include scientific and ethical considerations concerning human unity and diversity and that no invidious distinctions are made with regard to any people; by training teachers to achieve these ends; by making the resources of the educational system available to all groups of the population without racial restriction or discrimination; and by taking appropriate steps to remedy the handicaps from which certain racial or ethnic groups suffer with regard to their level of education and standard of living and in particular to prevent such handicaps from being passed on to children.

Dát lea duššefal julggaštus ii ge das leat juridihkalaččat čadni fápmu. Muhto mánáid-konvenšuvnna, mánáidkomitea oppalaš kommentáraid ja eará mearrádusaid vuodul mat leat dás ovdal namuhuvvon, de ferte julggaštusas leat mearkkašahtti árvu dakkár dulkonreaidun mii čiekŋuda ja čilge našovnnaid ovttamielalašvuoda oahpahusa ulbmila hárrái.

4.6 Balddonassan ja várrehussan

Jávkadit ovdagáttuid oahpahusa vehkiin ii leat mihkke álkis bargguid. Jus vearrut bargá de sáhttet ovdagáttut baicca lassánit. Ovddeš spesiálaraportevra oahpahusvuoigatvuoda várás Katarina Tomaševski (2001) čilge ná:

87 UNESCO-máilmejulggaštus oahpahusa birra buohkaide (Jomtien, Thailand, 1990): artihkal I (2) ja (3), UNESCO-konvenšuvdna vealaheami vuostá oahpahusas: artihkal 5 (2), UNESCO-julggaštus náli ja rasisttalaš ovdagáttuid birra: artihkal 5, UNESCO-julggaštus riikkaidgaskasaš kulturovttasbarggu prinsihpaid birra: artihkal X
World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance: Programme of Action, oasis 126-136.

The words of caution about educational programmes merit repeating: «Forcing a prejudiced person to read or hear exhortations on tolerance may only increase his prejudice. Overenthusiastic appraisals of the contributions of a minority may create a reaction of distaste for members of that minority; and programmes improperly presented, even with the best intentions, may create an awareness of group difference that did not previously exist.»⁸⁹

Máilmmis leat mánggalágán oahpahusmállet main ulbmil lea jávkadit ovdagáttuid. Dattege ii gávdno ovttaskas modealla mii lea ollásit dohkkehuvvon. UNESCO lea addán muhtun árvalusaid olmmošvuoigatvuodaoahpahusa ja ráfioahpahusa hárrái iežas neahttasiidduin, muhto organisašuvdna váruha geavaheamis álkis čovdosiid ja cuige ahte oahpahusas ferte leat ollislaš plána mas gávdnojit pedagogalaš metodat, teakstagirjijt, oahppoplánat, oahpaheaddjeoahppu, lassioahppu ja oahpahusvuogádaga orgániseren buot dásiin.⁹⁰ Davvi-Irlánddas leat geahččaladdan fágain maid gohčodit *Local and Global Citizenship Education* (LGCE) mainna áiggoše jávkadit ovdagáttuid katolihkaid ja protestánttaid gaskka. Fága lei vuodđuduvvon olmmošvuoigatvuodaide árvvuide. LGCE lei báidnojuvvon earet eará Paulo Freire dialogapedagoghikas.⁹¹ Dat garrasit deattuhii oahpahusa metodaidda, sisdoallu lei eambbo sekundeara. Dasa lassin geahččaladde dainna vugiin segregerejuvvon skuvlavuogádagas, mii geahnohuhtii pedagogalaš geavada.⁹² Nu gohčoduvvon *group polarization* lea váttisvuohtan homogena joavkkuin. Dat lea bures duodaštuvvon fenomena soaialapsykologijijas mii mearkkaša ahte olbmot dávjá šaddagohtet eambbo ekstremat guottuid ja oainnuid hárrái dakkár joavkkus gos eanetlogus lea seamma oaidnu. Go olbmot homogena joavkkus juogadit perspektiivvaideaset de ožžot sii eanet cuokkaid doalahit dan oainnu mii sis juo

lea – cuokkaid maid eai leat ovdal dádjadan jurddašit.⁹³ Dákkár čuolbma sáhtta maiddái gávdnot norgalaš skuvlaluohkain jus fáddán lea ovdamearkka dihte sámi vuoigatvuodát. Eará oahpahusvuogit deattuhit eambbo sisdoalu go metodaidda, ja dat eai geahččal bagadit oahpaheddjiid movt sii galget gaskkustit. Dakkár vuogi vuodđun lea ahte oahpaheaddji ieš dovda ohppiidis ja ieš diehtá movt bargá. Dakkár vuogi sisdoallu lea ankkedávjá báidnojuvvon ovttaskas olbmo perspektiivvaide das movt buorre olmmoš berre leat dahje báidnojuvvon ovttá girku dahje oskku vuignii. Mun oaivvildan ahte pedagogalaš vuogit mat galggaše rievdadit guottuid fertejit leat vuodđuduvvon multioskkoldatlaš vuodđui mii searvadahtta buohkaid. *The Virtues Project* lea dákkár vuohki. Dat lea vuodđuduvvon 52 iešgudet buorrevuodaide (buori iešvuodaide). Dat buorrevuodát sáhttet leat ustitalšvuohta, gierdevašvuohta, duohtavuohka, jálluvuohta, buoredáhtolašvuohta ja nu viidasit. Dát buorrevuodát leat oktasáčat buot stuora máilmeoskkuin ja humanisttalaš filosofain. Buorrevuodaidda sisdoallu čájehuvvo čujuhettiin iešgudet gálduide (filosofaide ja oskkuide).⁹⁴ Heivešii várra hábmet oahpahusvuogi mii lea vuodđuduvvon 52 olmmošvuoigatvuoda-prinsihppii?

4.7 Historjá oahpahus buot mánáide

Mánáidkomitea lea erenoamážit deattuhan historjá oahpahusa dakkár fágan mainna sáhtta olahit ulbmila jávkadit ovdagáttuid. Komitea deattuha erenoamážit dan ahte oahpahusa bokte gaskkustit movt vealaheapmi ja ovdagáttut leat leamaš geavahuvvon báikkálaš servodagas ja riikkas muđui. Komitea čállá:

Emphasis must also be placed upon the importance of teaching about racism as it has been practised historically and particularly as it manifests or has manifested itself within particular communities.

89 Annual report of the Special Rapporteur on the right to education, Katarina Tomaševski (2001): E/CN.4/2002/60, oassi 36. Čujuhus maid son geavaha lea vižžojuvvon: Sub-Commission on the Prevention of Discrimination and the Protection of Minorities, report on the prevention of discrimination (1949), E/CN.4/Sub.2/40 of 7 June 1949, oassi 17 (c) ja 177.

90 UNESCO: Peace and Human Rights Education: http://portal.unesco.org/education/en/ev.php-URL_ID=53145&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

91 Freire, Paulo (1970) *Pedagogy of the Oppressed*. Myra Bergman Ramos jorgalan. New York: Seabury Press

92 Lile, Hadi Khosravi (2001) *Education for Peace in Northern Ireland: Featuring Citizenship Education as a new response to the conflict*. Derry: Masters dissertation. University of Ulster Magee College

93 Moscovici, S. and Zavalloni, M. (1969) The group as a polarizer of attitudes. I *Journal of Personality and Social Psychology*. Volum 12, almmuhus nr. 2, siidu 125-135.

94 The Virtues Project: www.virtuesproject.com

*Racist behaviour is not something engaged in only by «others». It is therefore important to focus on the child's own community when teaching human and children's rights and the principle of non-discrimination. Such teaching can effectively contribute to the prevention and elimination of racism, ethnic discrimination, xenophobia and related intolerance.*⁹⁵

Historjáohpahusa deattuheapmi erenoamáš fágan nannejuvvo ILO-konvenšuvnna artihkal 31 bokte mii aiddostahttá ahte jus oahpahusa ulbmila jávkadit ovdagáttuid galggaš joksat, de: «*galgá dan várás sihkkarastit ahte historjágirjiin ja eará oahppamateriálas addojuvvo duohta, dárkilis ja vuoiggalaš govva dáid álbmogiid servodagas ja kultuvrras*». Historjáohpahus lea maiddá deattuhuvvon eará konvenšuvnnain ja cealkámušain.⁹⁶

Norggas lei mis dáruiduhttinpolitihkka mii bisttii badjel 100 jagi ja mii njuolggá čuzii sámi mánáide. Lea veara jearrat ii go dát oassi historjjás galggaše leat obligatoralaš ja guovddáš oassin skuvlapensumas. Politihkkan lei earet eará dat ahte dáččaálbmot ledje badjeleappos náli dáfus.⁹⁷ Oahpahuslága § 6-4 gohčču addit oahpahusa «*sámi álbmoga ja dan giela, kultuvrra ja servodateallima birra*», muhto dat ii namut dáruiduhttinhistorjjá. 4., 7. ja 10. ceahki historjjá oappoplánain lea cealkka mii dadjá ahte mánát galget máhttit «*sápmelaččaid kultuvrra ja eallineavttuid guovddáš osiid*».⁹⁸ Muhto dáruiduhttinhistorjjá ii namuhuvvo oahppoplánain ge. Jus buohtastahttit Mánáidkomitea sániid: «*Emphasis must also be placed upon the importance of teaching about racism as it has been practised historically*», de lea čielggas ahte Oahpahusláhka ja oahppoplánat nektet veahá báneheapmin. Vel USA nai, mii lea okta dan guovtti riikkas mii ii vel leat ratifiseren Mánáidkonvenšuvnna, addá mánáide oahpahusa riikka seavdnjadet historjjás, ovda- mearkka dihte indiánaid goddima,

šlávagávppašeami ja čáhppes olbmuid vuoigatvuodaráhčamušaid birra.

4.8 Girjáivuohta

Artihkal 29 1 (c) dáhttu stáhta «*ovddidit gudnejahttima máná váhnemiid, máná iežas kultuvrralaš identitehta, giela ja árvvuid, máná assan- ja šaddanriikka nátionála árvvuid ja maiddá dakkár kultuvrraid guovdu, mat leat sierralágánat go su iežas kultuvra. Mánát galget maiddá oahppat iežaset ássanriikka nátionála árvvuid birra*». Sámi mánát galget nappo ovddidit doahhtaleami sámi kultuvrii, gillii, identitehtii ja árvvuide. Dasa lassin galget sii oahppat Norgga našovnnalaš árvvuid ja eará kultuvrraid. Dát mearrádus ferte čadnot artihkal 29, oassái (1) (d), ipmárdusa, gierdevašvuoda ja ustitlašvuoda birra buot álbmogiid ja našovnnaid gaskka, dás maiddá álgoálbmogiid. Lea dáid elemeanttaid ovttahttin ja balánsa oahpahusas mii lea deatalaš. Mánáidkomitea čilge ná:

*[...] part of the importance of this provision lies precisely in its recognition of the need for a balanced approach to education and one which succeeds in reconciling diverse values through dialogue and respect for difference. Moreover, children are capable of playing a unique role in bridging many of the differences that have historically separated groups of people from one another.*⁹⁹

Lea dalle deatalaš doalahit balánssa mii ovdánahtta girjáivuoda gudnejahttima. Jus ovdamearkka dihte menddo sakka deattuha našovnnalaš árvvuid dahje iežas kultuvrra, de goazaha mánáid vejolašvuoda oahppat árvvusatnit girjáivuoda. Seammás lea čielggas ahte ollislašvuohta lea mávssolaš jus iešguđet osiid galgá ipmirdit. Olmmoš oahppá olu iežas birra ja iežas kultuvrra birra go oahppá earáid birra, ja nuppeládje. Máhttu iežas

95 Mánáidkomitea (2001) CRC/GC/2001/1: Oppalaš kommentára nr. 1 oahpahusa ulbmila birra, oassi 11

96 Geahča erenoamážit doaibmaplána Máilmmekonferánssas rasisma, nállevealaheami, amasbalu ja dakkáraš gierdemeahtunvuoda birra: oassi 129, ON vuoigatvuodacealkámuša olbmuid várás geat leat gullevaččat našovnnalaš, čearddalaš, oskkoldatlaš dahje lingvisttalaš unnitloguide: artihkal 4 (4), Eurohparádi rámmakonvenšuvnna našovnnalaš unnitloguid suodjaleami várás: artihkal 12 (1), Eurohparádi lihtu guovllu- dahje unnitlohkogielaid várás: artihkal 8 (1) (g)

97 Minde, Henry (2005) Fornorskinga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger. Guovdageaidnu: Gáldu čála - tidsskrift for urfolks rettigheter Nr. 3/2005, siidu 16.

98 Máhttolokten (2006): Vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla servodatfága oahppoplána. Oslo: Máhttodepartemeanta, siidu 4–10

99 Mánáidkomitea (2001) CRC/GC/2001/1: Oppalaš kommentára oahpahusulbmila birra, oassi 4.

kultuvrras ja gielas navdojuvvo leat áibbas dárbbaslažžan identitehta ovdánahttimis, seammás go diehtit earáid eallinvuogi lea goasii liikka mávssolaš. Indiviidat hábmejuvvojit olbmuidgaskasaš oktavuodaid bokte.¹⁰⁰ ION spesiálaraportevra oahpahusvuoigatvuoda hárrái, Vernor Muñoz Villalobos, oaivvilda girjáivuoda leat oahpahusa vuodđogeadgin:

*Diversity is a cornerstone of education [...] Homogeneity in education is an impossible undertaking. Pressure to entrench the use of one language for all peoples, for example, is a sign of intolerance. Such is the case in schools where, human rights norms notwithstanding, indigenous children or children from other minorities are forbidden from using their native languages.*¹⁰¹

Monokultuvrralaš ja monolingvisttalaš lahkoneami oahpahas lea veara digaštallat riikkaidgaskasaš lága ektui.¹⁰² Girjáivuodagaibádus gusto maiddá dain oahpahasásahusain maid álgoálbmogat hálddašit (sámi ása-husain). Asbjørn Eide (1998) oaivvilda leat deatalažžan earuhit multikultuvrralaš ja interkultuvrralaš oahpahusa:

Multicultural education involves the educational policies and practices which meet the separate educational needs of groups in society which belong to different cultural traditions, while intercultural education involves educational policies and practices by which members of different cultures, whether in a majority or minority position, learn to interact constructively with each other. As a minimum, it requires that majorities learn about the minorities, their culture and tradition, and similarly that minorities learn about other minorities in the same society and about majorities. Intercultural education requires more however: it requires the development of respect, mutual tolerance and cooperation.

*Respect and tolerance must be based on a common recognition of general human rights which constitute the basic framework applicable to all and which must be respected by all, whether in majority or minority position.*¹⁰³

Multikultuvrralaš oahpahas mearkkaša sámi mánáid vuoigatvuoda oahppat dovdat iežaset kultuvrra ja giela, ja doaba interkultuvrralaš oahpahas lea ges ahte sámi mánát galget oahppat Norgga kultuvrra ja giela birra ja eará unnitloguid birra Norggas.

4.9 Oahpaheaddjeoahppu

Vaikko man dárkilit pláne oahppoplánaid dahje fágasisdoalu, de lea das unnán mearkkašupmi jus oahpaheddjiin váilot dárbbaslaš máhtut, guottut, motivašuvdna ja oahppa. Danne lea áibbas dárbbaslaš ahte oahpahasprográmmat, mat hábmejuvvojit dan nammi ahte jávkadit ovdagáttuid ja ovddidit doahtaleami sápmelaččaide, artihkal 29 (1) mielde, vuohččan fállujuvvojit oahpaheddjiide. Mánáidkomitea čilge ná:

*The relevant values cannot be effectively integrated into, and thus be rendered consistent with, a broader curriculum unless those who are expected to transmit, promote, teach and, as far as possible, exemplify the values have themselves been convinced of their importance. Pre-service and in-service training schemes which promote the principles reflected in article 29 (1) are thus essential for teachers, educational administrators and others involved in child education.*¹⁰⁴

Artihkal 29 (1) gáibida nappo doaibmabijuid sihke oahpaheaddjeoahpu dáfus ja lassioahpahusa dáfus. Nancy Flowers ja David Shiman (1997) cealkiba:

Human rights should be a fundamental

100 Talyor, Charles (1991) The Ethics of Authenticity. Cambridge: Harvard University Press

101 Report submitted by the Special Rapporteur on the right to education, Mr. Vernor Muñoz Villalobos (2004) E/CN.4/2005/50: The right to education, oassi 70 ja 72.

102 Thornberry, Patrick (2007) Education. I Weller Marc (2007) Universal Minority Rights: a Commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies. New York: Oxford University Press, siidu. 362

103 Eide, Asbjørn (1998) Multicultural Education and Group Accommodation in the Light of Minority Rights: Åkermark:s, Sia Spilopoulou (1998) Human rights Education: Achievements and Challenges. Åbo: Institute for Human Rights at Åbo Academy University, siidu. 61.

104 Mánáidkomitea (2001) CRC/GC/2001/1: Oppalaš kommentára nr.1 oahpahasulbmila birra, oassi 18.

105 Flowers, Nancy & David A. Shiman (1997) Teacher Education and the Human Rights Vision: Andreopoulos, Georg J. & Richard Pierre Claud (1997) Human Rights Education for the Twenty-First Century. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, siidu. 162.

*organizing principle for professional practice, so that all prospective teachers come to see themselves as human rights educators and advocates. They must know the UDHR and the CRC. This convention [CRC], in particular, is the raison d'être for any professional teacher preparation program.*¹⁰⁵

Soai evttoheaba oahpaheaddjeoahpu modealla mas leat vihtta dimenšuvnna:

1. Čilgehus: teorehtalaš sisdoallu olmmošvuoigatvuodain, dasa guoskevaš historjá ja filosofiija
2. Ovdamearka: buriid ovdamearkkaid/historjjáid identifiseren
3. Integritehta: oahpaheaddjeoahppu ferte ieš speadjalastit olmmošvuoigatvuoda-prinsihpaid
4. Vásáhus: Oahpaheaddjit berrejit oažžut vejolašvuodaid hárbahallat jávkadit ovdagáttuid
5. Biras: háhkat luohkkálatnja- ja ásahuskultuvrra mii lea vuodduuvvon olmmošvuoigatvuodaide

Nancy Flowers ja David Shiman (1997) leaba maiddá hutkan sullasaš modealla lassioahpahusa várás mas leat gávccii čuoggá. Muhto das deattuhuvvo eambbo olmmošvuoigatvuodaohpahus oppalaččat, dego mat máhttu vuoigatvuodaid birra lea doarvái. Olmmošvuoigatvuodaohpahus nu movt dat boahtá ovdan mánáidkonvenšuvnnas lea mihá viidát ášši. Nancy Flowers ja David Shiman (1997) eaba daja ovdamearkka dihte maidege das movt oahpaheaddjeoahppu dahje lassioahpahus galggašii jávkadit oahpaheddjiid ovdagáttuid.¹⁰⁶

4.10 Teorehtalaš oahpahus ii leat doarvái

Čabu teorehtalaš oahpahus oahppogirjjiiguin ii leat doarvái. Mánáidkomitea deattuha ahte: *«It is also important that the teaching methods*

*used in schools reflect the spirit and educational philosophy of the Convention on the Rights of the Child and the aims of education laid down in article 29 (1)».*¹⁰⁷ Padagogalaš metodat galget nappo speadjalastit artihkal 29 (1) sisdoalu, árvvuid ja ulbmiliid. Dát lea erenoamáš deatalaš dannego mánáin eai leat ihcalis ovdagáttut ja rasisma. Hodgkin ja Newell (2002) aiddostahttiba dan ná:

*There is a hidden curriculum in the message transmitted by the way pupils and teachers behave towards each other. Children cannot be taught respect for rights unless members of the school community practice what is preached.*¹⁰⁸

Mánáidkomitea aiddostahttá ahte olles hálddahušlaš aparáhhta, láhttenkodat ja pedagogalaš vuogit fertejit speadjalastit konvenšuvnna prinsihpaid. Artihkal 29 (1) geatnegasvuodaid čuovvoleapmi eaktuda ahte skuvllat leat olles mearrái mánáustitlaččat ja ahte dat leat konsekvanttat buot oktavuođain mánáid gutnálašvuoda hárrái.¹⁰⁹ Hodgkin ja Newell (2002) deattuheaba dán oktavuođas sáni gudnejahttima. Gudnejahttin mearkkaša eambbo go gierdevašvuoda ja ipmárdusa. Dat mielddisbuktá dohkkeheami buot álbmogiid ja kultuvrraid ovttáárvosávuodas, almmá makkárga badjelgeahččama haga.¹¹⁰

4.11 Skuvlabiras ja givssideapmi

Earet oahpaheddjiid guottuid, pedagogalaš metodaid ja láhttenkodaid, de ferte maiddá olles skuvlabirras leat ipmárdus, ráfi, gierdevašvuohta ja ustitlašvuohta sámi kultuvrra guovdu. Sápmelašvuohta ferte šaddat lunddolaš ja positiiva oassin skuvlabirras. Dakkár skuvla mii diktá givssideami dáhpáhuvvat rihkku mánáidkonvenšuvnna. Mánáidkomitea deattuha ahte olles skuvlabiras lea deatalaš:

105 Flowers, Nancy & David A. Shiman (1997) Teacher Education and the Human Rights Vision: i Andreopoulos, Georg J. & Richard Pierre Claud (1997) Human Rights Education for the Twenty-First Century. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, side. 162.

106 Flowers, Nancy & David A. Shiman (1997) Teacher Education and the Human Rights Vision: i Andreopoulos, Georg J. & Richard Pierre Claud (1997) Human Rights Education for the Twenty-First Century. Philadelphia: University of Pennsylvania Press

107 Barnekomiteen (2001) CRC/GC/2001/1: Generell kommentar nr. 1 om formålet med utdanning, avsnitt 18.

108 Hodgkin, Rachel og Peter Newell (2002) Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. Genève: United Nations Children's Fund, side 441

109 Barnekomiteen (2001) CRC/GC/2001/1: Generell kommentar nr. 1 om formålet med utdanning, avsnitt 8 og 18.

110 Hodgkin, Rachel og Peter Newell (2002) Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. Genève: United Nations Children's Fund, side 443

111 Mánáidkomitea (2001) CRC/GC/2001/1: Oppalaš kommentára nr. 1 oahpahusa ulbmila birra, oassi 19

In addition, the school environment itself must thus reflect the freedom and the spirit of understanding, peace, tolerance, equality of sexes, and friendship among all peoples, ethnic, national and religious groups and persons of indigenous origin called for in article 29 (1) (b) and (d). A school which allows bullying or other violent and exclusionary practices to occur is not one which meets the requirements of article 29 (1).¹¹¹

Sámi mánáid givssideapmi ja stigmatiseren lei okta ágga dasa ahte dáruiduhttinpolitihkka oáččui nu buori coavccii riddoguovlluin ja dain skuvllain gos ledje sihke sámi ja dáčča mánát. Vaikko internáhttaskuvllain lei garra dilli, de ledje ankke doppe mánát seamma dilis. Danne ledje olu sámi mánát geat eai oahppan lohkat ja čállit, muhto sii ankke doalahedje iežaset sámi identitehta ja giela. Dál rievddada dilli báikkis báikái Norggas. Leat erenoamážit guokte guorahallama mat čuvgejit movt dilálašvuohta lea. Nubbi lea Sámedikki oahpahusossodaga (2001) «Guorahallan sámi oahpahusa birra sáme-giela hálddašanguovllu olggobealde». Nubbi fas lea raporta «Sápmelaččaid vásihan vealaheapmi» maid Eva Josefsen lea čállán (2006). Sámedikki guorahallamis boahťa ovdan ahte muhtun váhnemat dovdet dili leat oalle positiivan. Okta váhnen maid Sámedikki bargjoavku jearahii muitala ná:

Sámi giella ja kultuvra váldojuvvo duodas ... skuvllas (Tromssas). Skuvla ii leat vuostaldan addimis fáilaldaga sámi oahpahusas, ja dál leat vásáhusat sámi integreremiin skuvllas. Mii dovdat skuvlla, skuvlajođiheddjiiguin ja oahpaheddjiiguin positiivan, ja sii nákejit oazžut fárrui sámivuoda skuvlla árgabeaivvis ja erenoamáš dilálašvuodain, ja sii ávvudit Sámeálbmot beaivvi (dás jorgaluvvon).¹¹²

Dás vuhtto čielgasit ahte skuvla searvadahtta sámivuoda positiiva vuogi mielde artihkal 29 vuoiŋnas nu movt Mánáidkomitea dáhttu. Muhto eará váhnemat ja oahpaheaddjit oidnet áibbas eará dili eará skuvllain:

Skuvla joraha sámivuoda priváhta áššin. Dat ii fuolat ja nanne mánáid sámi identitehta – mánáin han lea didolašvuohta! [...] Sámivuoda šaddá noaddin – oahppit dovtagohtet aktovuoda, sii olggoštuvvojit ja givssiduvvojit. [...] Mu váivvda sakka go addojit eahpenjuolga diedut ohppiide: sáme-giella ja sámivuoda ii leat seamma buorre go dárogiella ja dáččavuoda [...] Báikkálaš- ja skuvlabirrasis šaddet sápmelaččat guoddit ovddasvástádusa dasa maid eará sápmelaččat fuobmájit – dáčča «čearddalaččat» eai vásit nu [...] Oahppit šaddet dávjá gullat sámileaiikkaid das man gáigi sápmelaš lea ja man heitot dárogiella sus lea. (Dás jorgaluvvon).¹¹³

Dáin muitalusain vuohťa goasii bahávuoda sámivuoda vuostá muhtun skuvllain. Dat ii leat biras man vuodđun lea ipmárdus, ustittlašvuohta, ovttárvosašvuohta ja gudnejahttin sámivuoda ektui. Danne heive jearrat rihkkot go dát skuvllat artihkal 29 (1) (b) mearrádusaid. Eva Josefsena guorahallan čájeha ahte goasii okta goalmmadasoassi (31,6%) sámi váhnemiin dovdet ahte oazžot ilá unnán dieduid skuvllas mánáid vuoigatvuodaid birra. Okta njealjadasoassi (24,4%) oavivvda oahpaheddjiid unnán máhttit sámi dilálašvuodaid birra ja goasii okta goalmmadasoassi (30,7%) vástidii ahte jus sáme-gielloahpaheaddji buohccá de ii boade sutnje sadjasaš. Mearkašan veara lea ahte dušše 5.3 proseantta oavivvdedje ahte jus eará fágaid oahpaheaddji buohccá de ii boade sutnje sadjasaš. Logut čájehit maidđái ahte váhnemat geat ássat suohkaniin gos leat eanet sápmelaš ássit, dovde dili sakka unnit moaittehahttin go sii geat ássat suohkaniin gos leat unnán sápmelaččat¹¹⁴ Dás berre maidđái fuomášit ahte dát guorahallamat eai čájet movt dilli lea iešgudet sápmelašjoavkkuide. Ovdamearkka dihte orru leame nu ahte boazosápmelaččat geat ássat suohkaniin gos leat unnán sápmelaččat, vásihit muhtun muddui garra vealaheami.

4.12 Olles báikkálaš biras lea deatalaš oahpahusas

Vaikko skuvllat leat ge dat mat galget doaibmat olmmošvuoigatvuodaoahpahusa fápmo-

¹¹² Sámi oahpahus (2001 Sámi oahpahusa guorahallan olggobeal sáme-giel hálddašanguovllu, Kárášjohka : Sámediggi, siidu 91.

¹¹³ Ibid, siidu 92

guovddázin, de ii leat servodat muđui oalát ovddasvástádusa haga mánáidkonvenšuvnna dáfus. Ráddehusa geatnagsvuohta artihkal 29 (1) mielde ii leat gáržžiduvvon dušše skuvlii. Mánáidkomitea deattuha olles servodagas leat ovddasvástádusa mánáid oahpahussii:

The term «human rights education» is too often used in a way which greatly oversimplifies its connotations. What is needed, in addition to formal human rights education, is the promotion of values and policies conducive to human rights not only within schools and universities but also within the broader community.¹¹⁵

Skuvlii lea váttis mánáide oahpahit ipmirdit ovttárvosašvuođa, doahhtaleami ja girjái-vuođa sámivuoda dáfus, jus servodat skuvlla birrasis ii speadjalastte dan. Artihkal 29 mielde galgá danne stáhta bealis dahkkot juoga vai rievdata negatiiva guottuid maiddái skuvlla olggobealde. Dát geatnegasvuohta ferte čadnot artihkal 42:ii mii gohčču ráddehusa «*buktit oppalašsoahpamuša vuodđo-jurdagiid ja mearrádusaid viidát nu olles olbmuid dego maiddái mánáide diehtun vuogálaččat ja aktiivvalaččat*». Iešguđet suohkaniin sáhttet leat hui iešguđet máhtut, geavat ja guottut. Olu váhnemat šaddet dávjá riidalit suohkaniin vai sin mánát ožžot dan sámegieloahpahusa masa lea vuoigatvuohta. Muhtun suohkaniin navdojuvvo maiddái sámevuohta «*váttisvuohtan*».¹¹⁶ Boazodoallu gillá maiddái olu vuosttaldeami ja muhtumat dovdet báikkálaš servodaga bealle vašuhit sin. Lullisámi boazodoalli (56 jagi) Davvi-Trøndelágas čilge almmolaš guorahallamis iežas dili leat vártnoheapmin:

Mun jáhkán eiseválddiid háliidit min jávkaditt eret min iežamet eatnamiin. Min vuostálastet juohke guovllus. Mun dovddan ahte háliidit min jávkat servodagas. [...] Lea issoras lossat go álo galgat dovdat iežamet vašuhuvvon, vaikko gos leaččat. Min vašuhit buohkat. Vearrámuš lea ahte dilli lea seammalágán buolvvas

bulvii. Mis lea dát dilli leamaš goit 150 jagi. Vaikko dál lea ILO-konvenšuvdna mii cealká ahte min vuoigatvuodat galget devdojuvvot, ja lea Sámediggi nai, de ii leat das áhpu. Mus ii leat luohttámuš sámepolitihkariidda. Sii beroštit dušše eará áššiin eai ge mis. Ipmirdan ahte lea doarvái Finnmárkku riidduiguin. Nu han eiseválddit háliidit ge. Ii, mii šaddat ieža birget nu bures go sáhttit vaikko mus ii leat šat doaivva. Lea áhkkit go ii leat doaivva maid sáhtta mánáidasas addit. Dat lea suivit. Duohta suivit.¹¹⁷

Sámi eananvuoigatvuodaid ja iešmearrideami digaštallan ii leat unnidan vuostálastima boazodollui dahje buktán eambbo ipmárdusa, lea baicca nuppeládje.¹¹⁸ Lea jáhkehahtti ahte oallugat (maiddái mánát) boazodoalus geat áppet olggobealde Sis-Finnmárkku sámi guovddáš báikkiid, dovdet dili mii dás bajábealde čájuhuvvo. Sidjiide geat áppet suohkaniin gos sápmelaččat leat eanetlogus, ovdamearkka dihte Guovdageainnus ja Kárášjogas, lea dát smávit váttisvuohtan. Muhto livččii veara guorahallat movt boazosámi mánáid dilli lea geat áppet eará suohkaniin go Guovdageainnus ja Kárášjogas. Ii leat čadahuvvon makkárge guorahallan vealaheami dahje vásihuvvon vealaheami birra boazosápmelaččaid ja eará sápmelaččaid gaskkas.¹¹⁹ Almmolaš digaštallamis lea stuora mearkkašupmi dasa makkár guottuid olbmot servodagas ožžot. Dás lea medias erenoamáš rolla artihkal 29 ektui. Artihkal 17 (a) mielde galgá stáhta «*arvvosmahttet dieđihangaskaomiid juohkit dieđuid ja materiála, mat ovddidit máná sosiála ja kultuvrralaš gárggiideami artihkkala 29 vuoiŋŋa mielde*». Mánáidkomitea čállá ahte ráddehus galgá dahkat buot dan maid sáhtta deavdit gáibádusa, daid ráddjemiid siskkobealde maid stáhta ja media oktavuoha sisttisdoallá. Medias lea guovddáš rolla, ja dat ii galgga dagahit dan barggu ovdii mii skuvllas ferte dahkkot:

115 Mánáidkomitea (2001) CRC/GC/2001/1: Oppalaš kommentára oahpahasulbmila birra nr. 1, oassi 19

116 Samisk opplæring (2001) Utredning om samisk opplæring utenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Kárášjohka: Sámediggi, siidu 92.

117 NOU 2000: 3 Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner, čuokkis nr. 5.4.2, siidu 51.

118 Geahča infra kapihtal 5.3 Artihkal 29 vuoiŋŋa, siidu 41.

119 Dán čuolmma berre čatnat sámi vuoigatvuodadigaštallamii Norgga mediain. Geahča kapihtal 5.3 Artihkal 29 vuoiŋŋa, siidu 41.

120 Mánáidkomitea (1996) CRC/C/15/Add.52: Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Croatia, oassi 20.

[...] in the interests of healing and trust-building within the country and in the spirit of article 17 of the Convention, that the State-controlled mass media should play an active role in the efforts to secure tolerance and understanding between different ethnic groups, and that the broadcasting of programmes which would run counter to this objective come to an end.¹²⁰

Mediaid sámi áššiid gokčan lea álo rievddadan sakka. Davvi-Norgga dáčča mediat leat duos dás addán vejolašvuodaid digaštallamiidda sámi áššiin main leat leamaš feara makkár rasisttalaš geažuheamit. Muhto das eambbo boahhte kapihttalas mii lea artihkal 17 ja mediaid birra.

4.13 Sámi oahpahasasahusat

Artihkal 29 nubbi oassi geardduha goasii sánestat sátnái Konvenšuvnna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid hárrái artihkal 13 (4) Dat lea dáhkádus mii aiddostahtá ahte ii konvenšuvnnas leat mihkke mii hehte indiviidaid dahje joavkkuid ásaheames iežaset oahpahasasahusaid. Artihkal 29 čuodjá ná:

Gudege oasi dán artihkkalis dahje artihkkalis 28 ii oaččo dulkot nu, ahte dat ráddje ovttaskasolbmuid ja servošiid vuoigatvuoda vuodđudit ja jodihitoahppolágádusaid, goitge álohii dainna eavttuin, ahte sii doahhtalit dán artihkkala 1 bihtás ovdanbuktojuvvon vuodđojurdagiid ja gáibádusa, ahte dákkár lágádusain addojuvvon skuvlen galgá joksat riikkas dohkkehuvvon minimála dási.

Vuoigatvuolta reserveret iežas stáhtalaš oahpahasasahusain lea vudolaš vuoigatvuolta mas lea erenoamáš mearkkašupmi sámi servo-dahkii (ja eará álgoálbmogiidda). Stáhtalaš oahpahas lea badjel 100 jagi adnon vearjun jávkadit sámi kultuvrra guhkes dáruiduhttinpolitihka bokte.¹²¹ Oahpahasvuogádagain assimileret álgoálbmoga ii leat dušše sámi historjjás dábálaš, dat lea historjá maid olu máilmmi álgoálbmogiin dovdet. Álgoálbmogiid vuoigatvuolta ásahtit iežaset ásaheames

lea danne čielgasit dohkkehuvvon. Artihkal 14 (1) ON álgoálbmotjulggaštusas aiddostahtá ahte álgoálbmogiin lea riekti ásahtit ja hálddašit iežaset ásaheames mat addet oahpahas sin iežaset gillii ja mii čuovvu sin kultuvrra ja pedagogalaš vugiid. ILO-konvenšuvnna nr. 169 artihkal 27 (2) ja (3) addá maiddái álgoálbmogiidda vuoigatvuoda iežaset oahpahasasahusaide:

2. *Ovddasvástideaddji eiseválddit galget dahkidit dáid álbmogiid lahtuide oahpahas ja osolašvuoda oahpahasprográmmaid plánemis ja ollašuhthimis dainna ulbmiliin ahte dat álbmogat dadistaga sáhttet váldit ain stuorit ovddasvástádusa dáid prográmmaid jodiheamis.*
3. *Dasa lassin ráddehusat galget dovddastit dáid álbmogiid vuoigatvuoda vuodđudit iežaset oahpahasasahusaid ja – bálvalusaid dainna eavttuin ahte dákkar ásaheamat devdet unnimus norpmat maid ovddasvástideaddji eiseválddit leat ráddálagaid dáiguin álbmogiiguin ráhkadan. Dárbbalaš ekonomalaš resurssat galget juolluduvvot dan várás.*

Maiddái dákká lea stáhta geatnegas hábmet oahpahasvuogádaga nu ahte ovddasvástádus sámi mánáin dadistaga sirdojuvvo Sámediggái. Dasa lassin galget várrejuvvot resurssat ásahtit sierra sámi oahpahasasahusaid. Sámi skuvllat ja vejolaš priváhta ásaheamat maid sámi indiviidat dahje organisašuvnnat jodihit besset friddja hábmet iežaset pedagogalaš doaimma ja sisdoalu dihto rámmaid siskko-bealde. Vuosttažettiin ráddjejuvvot sii artihkal 29 (1) mihtuid bokte, mii maiddái mielddisbuktá gáibádusa mánáide oahppat gudnejahttit girjáivuoda. Girjáivuoda gudnejahttima ii oahpa dušše teorehtalaččat, dat ferte maiddái oidnot skuvlla geavadis ja skuvlabirrasis.¹²² Skuvllaid ráddjejit maiddái vejolaš stáhtalaš kvalitehtagáibádusat. Dás berre fuomášit ahte ulbmilparagrafa (§1-1) Lágas priváhta skuvllaid birra main lea vuoigatvuolta stáhtadoarjagii cuonomanu 7.b. 2003, nr. 84 (priváhtaskuvlalágas) lea goasii sánestat sátnái seamma go mánáidkonvenšuvnna artihkal 29 (1).

¹²¹ Minde, Henry (2005): Fornorskinga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger. Guovdageaidnu: Gáldu čála - Nr. 3/2005

¹²² Supra kapihtal 4.8 Girjáivuolta, siidu 31 ja kapihtal 4.10 Teorehtalaš oahpahas ii leat doarvái, siidu 33

5. Artihkal 17

Soahpamušriikkat dovddastit joavkodiedi-hangaskomiid dehálaš doaimma ja dáhkit, ahte mánná oazžu dieduid mánggalá-gan sisriikkalaš ja riikkaidgaskasaš gálduin, earenoamážit dain, maid doaimma ulbmilin lea ovddidit su sosiála, vuoiñnalaš ja morálalaš buorredili ja maiddái su rumaš-las dearvvašvuoda ja mielladearvvaš-vuoda. Dáinna mielain soahpamušriikkat:

- a) arvvosmahttet diedihangaskaomiid juohkit dieduid ja materiála, mat ovddidit máná sosiála ja kultuvrralaš gárggiideami artihkkala 29 vuoiñna mielde;*
- b) arvvosmahttet riikkaidgaskasaš oktasaš-barggu buvttadit, lonohallat ja juohkit dákkár dieduid ja materiálad, mat bohtet iešguðetlágán gálduin;*
- c) arvvosmahttet mánáidgirjiid buvttadeami ja juohkima;*
- d) arvvosmahttet diedihangaskaomiid giddet earenoamáš fuomášumi unnitlogučeard-daid ja eamiálbmogiid mánáid gielalaš dárbbuide;*
- e) arvvosmahttet gárggiidahttit áššáigulleaš prográmmaid gáhttet mánáid dakkár dieduin ja materiálain, mat sáhttet vahá-gahttit máná buorredili, artihkkaliid 13 ja 18 mearrádusaid čalmmis doaladettiin.*

Artihkal 17 válddahallá máná vuoigatvuoda oazžut heivvolaš ja gutnálaš dieduid dain oallut našovnnalaš ja riikkaidgaskasaš gálduin mat gávdnojit, ja dat čujuha stáhta geatnegas-vuhtii arvvosmahttit mediaid gaskkustit dákkár dieduid. Artihkal 17 ferte earet eará dulkot artihkal 6 (máná ovdáneapmi), artihkal 12 (doahttalit máná oainnuid), artihkal 13 (sát-nefriddjavuohta), artihkal 14 (jurddafriddja-vuohta ja oskkufriddjavuohta), artihkal 28 (vuoigatvuolta oazžut oahpu), artihkal 29 (oahpahusulbmil), artihkal 30 (álgoálbmogiid

vuoigatvuolta kultuvrii, gillii ja oskui) ja artihkal 42 (stáhta geatnegasvuolta juohkit dieduid konvenšuvnna birra) oktavuodas. Sharon Detrick (1999) oaivvilda artihkal 17 leat áibbas erenoamáš olmmošvuoigatvuoda-mearrádussan.¹²³ Eai suige leat mearrádusat mat leat áibbas seamma go mánáidkonvenšuvnna artihkal 17, muhto leat olu mearrádusat mat gusket mediai ja vuoigatvuhtii oazžut dieduid. UNESCO-julgaštus vuoddo-prinsihpain mediaid barggus nannet ráfi ja riikkaidgaskasaš ipmárdusa, ovddidit olmmoš-vuoigatvuodaid ja ráhčat rasismma, apartheid ja soahtepropaganda vuostá (1978) leat muhtun guoskevaš mearrádusat¹²⁴ Artihkal IV nanne ahte:

The mass media have an essential part to play in the education of young people in a spirit of peace, justice, freedom, mutual respect and understanding, in order to promote human rights, equality of rights as between all human beings and all nations, and economic and social progress. Equally, they have an important role to play in making known the views and aspirations of the younger generation.

Mediain lea nappo áibbas erenoamáš oahpahusrolla nuorra olbmuid guovdu. Oahpahusa vuoddu galgá leat goabbatbeallásaš doaktaleapmi buot olmmošvuoigatvuodain. Muhto julgaštus ii leat nu dovddus ja dat ii gula ON eanemus guovddáš olmmošvuoigatvuoda-dokumentaide. Lassin UNESCO-julgaštussii leat čuovvovaš riikkaidgaskasaš mearrádusat áigeguovdilat media ektui: UNESCO-julgaštus náli ja rasistalaš ovdagáttuid birra, artihkal 5 (3), Eurohparádi lihttu guovllu- ja unnitlohko-gielaid várás: artihkal 11, ON julgaštus álgoálbmotvuoigatvuodaid birra: artihkal 16,

¹²³ Detrick, Sharon (1999) A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child. Hague: Kluwer Law International, siidu 284.

¹²⁴ Čálii lea ieš jorgalan dán konvenšuvnna nama. Originálanamma lea: UNESCO Declaration on Fundamental Principles concerning the Contribution of the Mass Media to Strengthening Peace and International Understanding, to the Promotion of Human Rights and to Countering Racism, Apartheid and Incitement to War.

Máílmekonferánsa rasismma, nállevealaheami, amasbalu ja sullasaš gierdemeahtunvuoda birra, doaibmaplána oassi 136 ja Davviriikkalaš sámekonvenšuvnna: artihkal 25. Diehtojuohkinvuoigatvuoda dáfus sáhtán namuhit earet eará ON máílmmejulggaštusa: artihkal 19, SP artihkal 19 ja EMK artihkal 10.

5.1 Artihkal 17 historjá

Artihkal 17 lei vuosttaš mearrádus mas álgoálbmotdoaba váldui fárrui. 1983:s ovddidii Riikkaidgaskasaš bahá'i-servodat teakstaevttohusa mas ledje vihtta oasi. Evttohus guoskkai artihkal 17 ja ávžžuhii stáhtaid earet eará:

*Encourage mass media agencies to disseminate their child-oriented programmes not only in the official language (s) of the State but also in the language (s) of the State's minority and indigenous groups;*¹²⁵

Bargojoavku ii šaddan čoahkkimisttis joatkit Riikkaidgaskasaš bahá'i-servodaga evttohusain. Evttohus ii ealáskan fas ovdal 1984:s go eaktodáhtolaš organisašuvnnaid koalishuvdna (the Informal NGO Ad Hoc Group on the Drafting of the Convention on the Rights of the Child) ovddidii veahá rievdaduvvon veršuvnna Bahá'i-evttohusas. Dasto ovddidii vel Suopma evttohusa man vuodđun lei Bahá'i-evttohus. Ukraina SSR fas ovddidii evttohusa mas sovjehtalaš árvalus 1982 rájes lei vuodđun. Vuosttaš oasi nubbe cealkka lei ná:

*Information shall be produced and disseminated in both the official language (s) of the State and the State's minority groups and indigenous peoples.*¹²⁶

Artihkal 17 hábmedettiin ledje nappo olu evttohusat álgoálbmotmánáid suodjaleami hárrái. Mearkkašan veara lea ahte eai lean álgoálbmotorganisašuvnnat mat ovddidedje dáid árvalusaid. Go ledje nu olu iešguđetlágán evttohusa, de nammaduvvui lávdegoddi mas

Kanáda, Fránka, Nederlánda, Polska, Ukraina SSR, Stuora-Británia, USA ja Riikkaidgaskasaš bahá'i-servodat ledje mielde. Lávdegoddi ovddidii evttohusa mas ledje njeallje oasi main álgoálbmogat eai oba namuhuvvon ge. Evttohusa oassi (c) lei eanemus relevánta, ja dat dáhtui ahte stáhta galgá arvvosmahttit media vuhtiiváldit unnitloguid gielalaš dárbbuid. Ukraina SSR ovddidii fas odđa evttohusa mas ceakkastedje váldit mielde «álgoálbmogiid» (indigenous peoples). Mearriduvvui ankke ahte lávdegoddi evttohus lei dat mii galgai leat vuodđun boahhtevaš ságastallamis. Go šattai ságastallan oasi (c) birra, de álggahii Kanáda bivdagiin ahte jus mearrádusas galgai leat klausula «unnitlogu joavkkut» (minority groups) doahpaga dáfus. de berrii doaba «álgoálbmot» (indigenous peoples) maiddá lasihuvvot. Kanádalaš sáttagoddi čilgii ahte álgoálbmogat eai liiko gohčoduvvot «unnitlogu joavkun».¹²⁷ Dasto šattai jearaldat sátnegaaveami birra «álbmogiid» (peoples) dáfus ja «veahkadat» doahpaga dáfus. 1984:s nogai ságastallan dainna ahte bargojoavku mearridii geavahit sáni «álgoálbmot» (indigenous population). Čuokkis (c) šattai dalle:

*Encourage the mass media agencies to have particular regard to the linguistic needs of the child who belongs to a minority group or an indigenous population.*¹²⁸

1989:s šattai fas sáhka álgoálbmotdoahpagis. Evttohusvuođedje golbma molssaeavttu «álgoálbmot» (indigenous population) doahpagii. Molssaeavttut ledje: «indigenous child», «indigenous people» ja «child who is indigenous». Doaba «indigenous people» vuostlastojuvvui, muhto molssaeavttuide lei rabasvuohta. Mañemus molssaeaktu «child who is indigenous» dohkkehuvvui loahpas ja lea ain dál teavsttas vaikko Turkiija sáttagoddi garrašit vuosttaldii go oaiivildii oasi unnitloguid ja álgoálbmogiid birra lei «gávneheapmin».¹²⁹ Fuomášaš veara lea ahte vaikko álgoálb-

125 Cohen (1998) Ibid, siidu 43 ja Detrick, Sharon. Jaap Doek ja Nigel Cantwell (1992) United Nations Convention on The Rights of the Child: A Guide to the «Travaux Préparatoires». Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, siidu 281.

126 Cohen, Cynthia Price (1998) International Protection of the Rights of Indigenous Children: Cohen, Cynthia Price, Frank Orton ja Hugh Beach (1998) The Human Rights of Indigenous Peoples. New York: Ardsley, siidu 43

127 Detrick, Sharon. Jaap Doek ja Nigel Cantwell (1992) United Nations Convention on The Rights of the Child: A Guide to the «Travaux Préparatoires». Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, siidu 285.

128 Cohen, Cynthia Price (1998) International Protection of the Rights of Indigenous Children: Cohen, Cynthia Price, Frank Orton ja Hugh Beach (1998) The Human Rights of Indigenous Peoples. New York: Ardsley, siidu 44.

129 Geahča olles historjá artihkal 17 barggu birra: Detrick, Sharon. Jaap Doek ja Nigel Cantwell (1992) United Nations Convention on The Rights of the Child: A Guide to the «Travaux Préparatoires». Dordrecht: Kluwer Academic Publisher, siidu 279-291.

motdoaba guhká digaštallojuvvui ja vaikko didolaččat válljejedje guođdit doahpaga «álbmot» (population), de leat dárogiel jorgalusas ankke atnán sáni «álgoálbmot».

5.2 Vuoigatvuohta gillii

Stáhta geatnegahttojuvvo oasis (d) «*arvvos-mahttet diedihangaskaomiid giddet earenoamáš fuomášumi unnitlogučearddaid ja eamiálbmogiid mánáid gielalaš dárbbuide*». Mearrádusa ferte čatnat artihkal 30:ii mii cuige ahte álgoálbmotmánáide ii galgga biehttalit vuoigatvuođa iežaset gillii. Oassi (d) sáhtta maiddái čadnot dasa ahte stáhta lea geatnegas juohkit dieduid mánáid-konvenšuvnna birra sihke mánáide ja rávisolbmuide (art. 42). Mánáidkomitea deattuha ahte konvenšuvdna ja diedut konvenšuvnna birra fertejit jorgaluvvot álgoálbmogiid gillii.¹³⁰ Mánáidkomitea konklusuvnnat oppalaš digaštallanbeaivvis media birra ii čujut oassái (d).¹³¹ Muhto Mánáidkomitea oppalaš digaštallamis álgoálbmogiid birra meannuduvvo fáddá ja komitea ovddida garra ávžžuhusa stáhtaide mas celkojuvvo:

*...recommends that States parties take all necessary measures to ensure that indigenous children enjoy their own culture and can use their own language. In that regard, States parties should pay particular attention to article 17 (d) of the Convention which calls on States parties to encourage the mass media to have particular regard to the linguistic needs of the child who is indigenous.*¹³²

NRK Sámi Radio lea sámi mediamáilmmi fápmoguovddáš. 1991:s álggahii doaimmahus jámmadis sámi tv-fálaladagain mánáid váste. NRK Sámi Rádío dieduid mielde de lea mánáidfálaldat sullii 25 proseantta sámi TV-programmafálaldagas. Sámi Rádios leat

eanas sáddagat davvisámegillii. Sáddagat gullojit sihke Norggas, Ruotas ja Suomas. Sáddagiid váldogiella lea davvisámegiella. Dasa lassin lea ođđasat dárogillii neahtta-siidduin. Muhtun sáddagat leat julevsámegillii ja lullisámegillii.¹³³ Davvisámegiel áviisa Ávvir lea boadus Min Áiggi (mas lei doaimmahus Kárášjogas) ja Áššu (mas lei doaimmahus Guovdageainnus) aviissaid oktiičaskimis.¹³⁴ Dáid áviissaid lohkket ledje mealgadii olbmot geat ássat dain suohkaniin gos doaimmahusat leat, ja leat leamaš unnán lohkket olggobeale Guovdageainnu ja Kárášjoga. Guovdageainnus lea maiddái lagasradiostašuvdna man namma lea Guovdageainnu Lagasradio (GLR). Dan sáddagiin lea 40 proseantta dárogillii ja 60 proseantta davvisámegillii. Lassin Ávvirii lea Sárgat áviisa mii čállá sámi áššiid birra dárogillii ja man doaimmahus lea Leavnnjas. Muhtomin leat das áššit maiddái nuortasámegillii ja davvisámegillii. Lulleleappos leat guokte magariinna, Gába ja Samefolket (ruotelaš) mat almmuhuvvojat oktii mánus, ja mat leat dárogillii ja ruotagillii. Gába lea nisson-magasiidna mas leat sárgat sihke dárogillii ja sámegillii. Neahttasiidduid dáfus sáhtta namuhit Infonuorra Sápmi. Dat lea nuoraid neahttasiidu mas leat diedut oahpahusa, barggu, kultuvrra, friddjaáiggi ja riikkaidgaskasaš gažaldagaid birra. Infonuorra Sápmi lea okta dain buoremus ja eanemus searvadahtti mediafálaldagain sámi nuoraid várás.¹³⁵ Namuhit berre maiddái Gáldu neahttasiiddu. Das leat diedut ja ođđasat sámi vuoigatvuođain ja eará álgoálbmot-vuoigatvuođain sihke davvisámegillii, dárogillii ja engelasgillii.¹³⁶ Buot sámi mediat atnet iežaset rollan veahkehit bajáshukset sámi kultuvrra.¹³⁷

Sámi mediain lea guhkes dáruiduhttin-historjá stuora čuolbman. Stuora oassi sámi álbmogis ii hálddaš sámegiela. Mánáid-konvenšuvdna ii cealkke maide das guđe gillii mediat galget almmuhit. Bivdojuvvo dušše ahte mánáid gielalaš dárbbut galget

130 Hodgkin, Rachel ja Peter Newell (2002) Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child. Genève: United Nations Children's Fund, siidu 235 ja 613.

131 Mánáidkomitea (1996) Day of General Discussion: The Child and the Media

132 Mánáidkomitea (2003) Day of General Discussion on the Rights of Indigenous Children: Recommendations, oassi 16.

133 NRK Sámi Radio, diehtujuohkingihpa: http://www.nrk.no/contentfile/file/1.5033205/Info_no.pdf

134 <http://www.minaigi.no/>

135 <http://www.infonuorra.no/>

136 www.galdu.org

137 Veahá boarásmuvvan gova sámi mánáid mediafálaldagas gávnat: Skogerbø, Eli (2000) Samiske Medier: Innhold, bruk og rammevilkår. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for medier og kommunikasjon, siidu 63-65.

devdojuvvot beroškeahhtá das makkár giela sii hupmet. Váilevaš giellasearvevuolta šaddá mediapolitihkalaš čuolbman. Mánát ja nuorat (rávisolbmot) eai oaččo ávkki mediain mat almmuhit dakkár gillii maid sii eai ipmir, leaš dál sámegillii dahje dárogillii. Gielalaš segregerejuvvon mediat sáhttet danne vaikkoba biđget sámi mediageavaheddjiid ovdalii go čohkket.

Eli Skogerbø (2003) mediapolitihkalaš guorahallamis vástidii badjel bealli Kárášjoga ja Guovdageainnu olbmui negatiivadit jearaldahkii lea go Ságat sámi aviisa. Gaskal 85% ja 95% navde Min Áiggi ja Áššu sámi aviisan. Gaska-Nordlánddas ges ledje unnáneappot geat atne Min Áiggi (54%) ja Áššu (42%) sámi median go Ságat aviissa (69%).¹³⁸ Skogerbø (2003) oaiivilda riidduid giela dáfus, sáhttit navdit doaimmahusaid riidun mat dáhtoše gielalaš ja kultuvrralaš separatismma, ja mat dohkkehit ovddeš assimilerenpolitihka váikkuhusaid ja danne dáhttot gielalaš dásseárvvu. Eli Skogerbø (2003) gávnna ahte:

Dán riiddu sáhtta sáhtta maiddá navdit guovddáš/periferiija riidun Sámis, ja de lea guovddáš Sis- Finnmárkku unnimusat dáruiduhttojuvvon guovllut, ja periferiija ges lea Finnmárkku rittus Norgga ja Ruota rádjeguovlluid rádjái lulde. Dát boahá maiddá ovdan sámi mediageavaheddjiid oainnus sámi mediaid rolla hárrái. Dán riiddu mediapolitihkalaš bealit leat earet eará dat ahte eanasoassi sámi mediain lea mealgadii guovddáš baserejuvvon, ja dat illá olahit olles sámi guovllu. Sámegiel mediaide dagaha giella dáid váttuid vel stuorábun. Seammás geahnohuhtta sámegiel almmuheapmi mediaid gilvonávcca, dannego sámi oddásiid vejolaš márkan livčce dárogiel mediat. (Dás jorgaluvvon.)¹³⁹

Lea vejolaš ahte mediagovva lea veahá nuppástuvvan dan rájes go Eli Skogerbø dagai dán guorahallama (2003). Jáhkkmis ii biđe NRK Sámi Radio nu sakka dannego dat tekste

oddásiid ja mánáidprográmmaid dárogillii. Dasa lassin leat neahttasiiddut dárogillii. Ávvir lea áidna áviisa mii didolaččat vuojeha gielalaš sirrenpolitihka. Muhto das sáhtta maiddá leat resursagažaldat. Lea divrras jorgalahttit eanet gielaide.

5.3 Artihkal 29 vuoigŋa

Mediat galget maiddá arvvosmahttojuvvot juohkit dieduid main lea: «*sosiálalaš ja kultuvrralaš árvu mánái ja mii čuovvu artihkal 29 vuoigŋa*». Dat mearkkaša earet eará: «*ipmárdusa, ráfi, utnolašvuoda, sohka-beliid dásseárvvu ja buot našuvnnaid, etnikkalaš, nationála ja oskkoldatlaš joavkkuid ja maiddá eamiálbmogiid lahtuid gaskavuoda ustivuoda vuoigŋas*».¹⁴⁰ Mediat galget nappo arvvosmahttojuvvot duddjot ipmárdusa ja ustitlašvuoda sámi kultuvrra guovdu. Dasa lassin mearkkaša artihkal 29 ahte mánát galget: «*ovddidit gudnejahttima máná váhnemiid, máná iežas kultuvrralaš identitehta, giela ja árvvuid, máná assan- ja šaddanriikka nationála árvvuid ja maiddá dakkár kultuvrraid guovdu, mat leat sierralágánat go su iežas kultuvra*».¹⁴¹ Sámi mánát galget nappo mediaid bokte oahppat gudnejahttit sámi kultuvrra, giela ja árvvuid, ja dasa lassin dáčča kultuvrra ja eará kultuvrraid. Dasa lassin lea medias ovddasvástádus dáčča mánáid ektui vai sii nai ovddidit gudnejahttima sámi kultuvrra ektui.

*The Committee also recommends, in the interests of healing and trust-building within the country and in the spirit of article 17 of the Convention, that the State-controlled mass media should play an active role in the efforts to secure tolerance and understanding between different ethnic groups, and that the broadcasting of programmes which would run counter to this objective come to an end.*¹⁴²

Mánáidkomitea oaiivilda nappo ahte mediat galget aktiivadit hukset luohttámuša ja ipmár-

138 Skogerbø, Eli (2003) Mediene og det samiske samfunnet: Stereotypier og identitetskonflikter. Bjerkli, Bjørn og Per Selle (2003) Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye offentligheten. Oslo: Gyldendal Akademiske, siidu 393.

139 Skogerbø, Eli (2003) Mediene og det samiske samfunnet: Stereotypier og identitetskonflikter. Bjerkli, Bjørn og Per Selle (2003) Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye offentligheten. Oslo: Gyldendal Akademiske, siidu 396.

140 Artihkal 29 (1) (d)

141 Artihkal 29 (1) (c)

142 Mánáidkomitea (1996) CRC/C/15/Add.52: Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Croatia, oassi 20.

dusa čearddalaš joavkkuid gaskka, maiddái sápmelaččaid ja dáččaid gaskka. Muhto nu lea dušše teoriijjas. Geavatlaččat orru leame nu ahte Norgga mediat, erenoamážit Davvi-Norggas eai oro ipmirdeame iežaset rolla dán oktavuodas. Dás ferte earuhit sámi mediaid ja dáčča. Mediananlyhtalaš guorahallan maid Eli Skogerbø jođihii, gávnnašii ahte riikka mediat hui unnán čállet sámi áššiid.¹⁴³ Sámivuolta jávkaduvvo dahje ovddiduvvo eksotalažžan riikka mediain. Nu lea mealgadii maiddái báikkálaš mediain Nordlánddas, Tromssas ja Trøndelágas. Finnmárkkus lea almmotge ealli almmolaš sámivuodadigaštallan dáčča aviissain, muhto dain lea ges dávjá riidduid stuorideapmi ja sámivuolta čájehuvvo áittan. Guorahallan čoahkkáigeassá earet eará ná:

Min vuordámušat das ahte sámi áššit almmuhuvvojit rutiinnaiguin lei dušše muhtun muddui duohta: vaikko Finnmárkku mediat gokčet juohkelágán áššiid de ledje eanas ságit sámi vuoigatvuoda ja eará politihkalaš riidduid birra sihke Finnmárkku aviissain ja earasajiin. Earret dán de lei unnán mii orui čájeheame sámi kultuvrra lunddolaš oassin dáčča servodagas. Mediaid gokčan ja váilevaš gokčan speadjalasttii kontroversiála ja čoavddekeahkes gažaldagaid dáčča eanetlogu ja sámi unnitlogu gaskka. Finnmárkku aviissaid odđasiin sámi vuoigatvuodalávdegotti árvalusa birra lei riidu áibbas rabas, aviissain olggobeale Finnmárkku lei sápmelaččaid ovddasteapmi marginála. Sápmelaččat čájehuvvojedje juogo eksotalažžan dahje unnitlogujoavkun mii riidalii dáčča servo-dagain. (Dás jorgaluvvon.)¹⁴⁴

Dat digaštallan mii dáčča mediain lea lea vuosttažettiin Finnmárkkus ja lea eanas sámi vuoigatvuodariiddu birra. Dat mii lea vahát dán oktavuodas lea ahte Finnmárkku aviissaid digaštallan unnán čájeha daid vuoigatvuodaid vuoduid mat digaštallojuvvojit.

Vuoigatvuodapolitihkka sápmelaččaid guovdu čájehuvvo dego mat sápmelaččat ožžot sierrameannudeami dáččaid ovdalii. Vuoigatvuodat čájehuvvojit privilegian sámi álbmogii almmolaš eiseválddi buoredáhtu ja heajos oamedovddu geažil. Nils Oskal čállá:

Báhcá dakkár govva ahte ággan manne sápmelaččat ožžot geavahanvuoigatvuodaid ja privilegijjaid konsešuvdnan lea dat ahte leat sápmelaččat. Sámi eanan- ja čáhcegeavaheapmi ii eaktuduvvo leat vuoigatvuodavuodđudeaddjin nu movt muđui lea dábálaš Norgga rievttis. Navdovuvvo ahte lea deatalaš čájehit iežas sápmelažžan dannego de oažžu gul vuoigatvuodaid eatnamiidda ja čáziide. Dát govva vuoigatvuodačuolmmas neaktá stáhtalaš vällje proseassan sámivuoda várás dahje välljen dan joavkkus geain lea lihkku oažžut vuoigatvuoda geavahit dakkár almmolaš buorrevuoda go Stáhta eatnamiid. Dát lea geažos áiggi bohci-dahtán digaštallama das ahte geas galgá leat lohpi gullat daid välljejuvvomiid gaskii geain leat geavahanvuoigatvuodat maid leat háhkan sámivuoda geažil, eaige dábálaš siskkáldasrievttálaš prinsihpaid geažil.¹⁴⁵

Orru leame nu ahte sámi vuoigatvuodat mángga oktavuodas čájehuvvojit čearddalaš privilegijjan maid välljejuvvon sámi joavku ožžu návddašit. Seammás beitojuvvojit ja nuppastuhttojit vuoigatvuodaid duohta ákkat. Sámi vuoigatvuodat orrot leame áitime ja rihkkume álbmoga muđui. Dát sáhtta dagahit mearkkašahtti suhtu ja bahás guottuid sámivuoda vuostá. Eva Josefsena guorahallan (2006) čájeha ahte 68 proseantta sápmelaččain geat ledje guorahallamis fárus leat oalle ovttaoavilis ahte Finnmárkkolága digaštallan lea buktán eanet negatiiva miellaguottuid sápmelaččaid vuostá.¹⁴⁶ Jáhkkinis šaddet olu mánát geat ássat dáčča guovlluin Davvi-Norggas ja erenoamážit Finnmárkkus, gillát

143 Skogerbø, Eli (2003) Mediene og det samiske samfunnet: Stereotypier og identitetskonflikter. Bjerkli, Bjørn og Per Selle (2003) Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye offentligheten. Oslo: Gyldendal Akademiske, siidu 361-397.

144 Skogerbø, Eli (2003) Mediene og det samiske samfunnet: Stereotypier og identitetskonflikter. Bjerkli, Bjørn og Per Selle (2003) Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye offentligheten. Oslo: Gyldendal Akademiske, siidu 373

145 Oskal, Nils (2003) Samisk offentlighet og demokrati på norsk. Bjerkli, Bjørn og Per Selle (2003) Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye offentligheten. Oslo: Gyldendal Akademiske, siidu 335-336.

146 44.3 proseantta ledje ollásit dahje muhtun muddui ovttaoavilis, ja 23.7 proseantta vástidedje «sihke/ja». Geahča: Josefsen, Eva (2006) Selvopp-levd diskriminering blant samer i Norge. Alta: Norut NIBR Finnmark as, siidu 35.

sakka dán digaštallama geažil. Ja movt dál de leaš de lea veara jearrat dahká go stáhta duodai doarvái das ahte «arvvosmahttit mediaid juohkit dieđuid mat leat [...]artihkal 29 vuoiŋas»? ¹⁴⁷

Riikmedia dáfus lea 2008 leamaš oalle buorre jahki sámivuoda hárrái. Sihke TV-ráidu Boazolihkku ja Guovdageainnu-stuimmiid filbma leat buktán olu posiitiiva máinnašemi sami servodagas ja sami kultuvrras. Lea dattege nu ahte dát sáhtta leat dušše dán boddui. Ii leat mihkke mii orru čájeheame ahte riikkamedia lea rievddan guottuid ja atnigoahtán sámivuoda eanet miellagiddevažžan. Eli Skogerbø smiehtada leatgo NRK Sámi Radio ja eará sami mediat dušše riikkamedia cuohkkin:

Dát ángiruššan (NRK Sámi Radio ektui) lea dagahan ahte eará NRK ossodagat eai šat ane iežaset geatnegasvuohtan gaskkustit sami ođđasiid. ¹⁴⁸

Nubbe čilgehus maid Skogerbø ovddida, lea ahte sami áššit eai oba ollege doaimmahusaide lulde. Dat eai leat gánnáhahttit gehččiid, guldaleddjiid dahje lohkkiiid logu dáfus. Dát čilgehus nannejuvvo vel dainnago TV2, Aftenposten ja Adresseavisen (Trøndelága aviisa) eai ge vuoruhan sami áššiid.

Š nuoraidmagasiidna lea sámegiel bláđdi mii ilbmá njealje gearde jagis. Bláđdi ilmmat vuosttaš gearde 1993s. Š nuoraidmagasiinnas čállet sihke davvi-, julev- ja áarjelsámegillii. Muhtimin leat oanehis čállosat nai dárogillii.

5.4 Arvvosmahttin

Mánáidkonvenšuvdna čujuha nu movt eanas eará olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnnat stáhtii geatnegasvuođa guoddin. Nu lea maiddái artihkal 17:s. Lea stáhta ovddasvástádus «arvvosmahttit» mediaid. Mearrádus nappo ii gohčo mediaid njuolga guoddit geatnegasvuođa, muhto stáhta. Dan duodašta maiddái Mánáidkomitea:

The Convention on the Rights of the Child is formally addressed to Governments and does not interfere with the independence of the media; however, it does have an indirect message for media institutions: as with human rights in general, the press and other media have essential functions in promoting and protecting the fundamental rights of the child. ¹⁴⁹

Mediat galget iežaset doaimmas leat kritihkalaččat ja bealatkeahhtát eará fápmoguđdiid ektui, ja Mánáidkomitea suokkardeamis boahat čielgasit ovdan ahte artihkal 17 ii seagut mediaid bealakeahthesvuhtii. Muhto artihkkalis lea eahpenjuolga diehtu mediaide. Mediain lea bajásgeassinrolla, artihkal 17 vuodul, mii máksá ahte dat galget ovddidit álgoálbmogiid gudnejahttima ja ipmárdusa sidjiide. Muhto movt de jus soames bargá áibbas nuppeláđe – namalassii juhket badjelgeahčči ja bilkideaddji dieđuid sami álbmoga birra? Stáhta geatnegasvuohta lea oalle geahnoheapmi, go jurddaša ahte sátni «arvvosmahttit» geavahuvvo. Lea maiddái uhccán bagadus Mánáidkomitea bealis mat sáhtáše čilget makkár konkrehta doaimmaiguin berre implementeret artihkal 17. ¹⁵⁰ Heive jearrat movt stáhta galgá dán mearrádusa deavdit jus mediat eaktodáhtolaččat eai heivet iežaset dasa. Mediagovva rievddada jođánit ja interneahhta lea maiddái buktán stuora nuppastusaid. Dát addá áibbas ođđa hástalusaid. Namuhan ahte artihkal 42 dáfus deattuha Mánáidkomitea deatlaš profešuvnnaid oahpahusa ja kursema mearkkašumi. ¹⁵¹ Journalisttaid ja doaimmaheddjiid kursen sáhtta leat deatlaš vuosttaš lávkin das ahte media ipmirdišgoahatá iežas rolla mánáidkonvenšuvnna hárrái.

¹⁴⁷ Geahča maiddái kapihtal 4.11 Skuvlabiras ja givssideapmi, siidu 34

¹⁴⁸ Skogerbø, Eli (2003) *Mediene og det samiske samfunnet: Stereotypier og identitetskonflikter*. Bjerkli, Bjørn og Per Selle (2003) *Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye offentligheten*. Oslo: Gyldendal Akademiske, siidu 372.

¹⁴⁹ Mánáidkomitea (1996) *Day of General Discussion: The Child and the Media*, siidu 1, oassi 3.

¹⁵⁰ Detrick, Sharon (1999) *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*. Hague: Kluwer Law International, siidu 288.

¹⁵¹ Hodgkin, Rachel og Peter Newell (2002) *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*. Genève: United Nations Children's Fund, siidu 615.

6. Eará olmmošvuoigatvuodaid mearrádusat sámi mánáid várás

Vaikko jurá juste álgoálbmotmánát leatge sii geat leat vearrámusat gillán stáhtalaš rihkkumiin odđa áiggis mángga guovllus, de eai leat mánát ožžon guovddáš saji dain olmmošvuoigatvuodainstrumeanttain mat válddahallet álgoálbmogiid. Leat guokte álgoálbmotinstrumeantta earet mánáidkonvenšuvnna mat válddahallet álgoálbmotmánáid vuoigatvuodaid main lea mearkkašupmi Norgga sámi mánáide: ILO-konvenšuvdna nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanalaš stáhtain ja ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuodaid hárrái. Dás ferte deattuhit ahte ILO-konvenšuvdna nr. 169 dušše gusto Norgga sámi mánáide. Suopma ja Ruotta eai leat vel dohkkehan konvenšuvnna.

6.1 ILO-konvenšuvdna nr. 169

ILO-konvenšuvnnas nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanalaš stáhtain leat guokte mearrádusa mánáid vuoigatvuodaid hárrái (artihkal 28 ja 29). Goappaš dat mearrádusat leat čadnon oahpahussii ja ohppui. Mearrádusat leat ná:

Artihkal 28

1. Dáid álbmogiid mánáide galgá praktihkalaš vejolašvuodaid mielde addit lohkan- ja čállinoahpahusa sin eatnigillii dahje dan gilli mii eanemus geavahuvvo dan joavkkus masa sii gullet. Juos dat ii leat geavatláččat vejolaš, de ovddasvásti-deaddji eiseválddit galget ráddádallat dáiguin álbmogiiguin dán ulbmila joksandoaimmaid birra.

2. Muttágis doaimmaiguin galgá fuolahit dáidda álbmogiidda vejolašvuoda oahppat geavahit njuovžilit riikka virggálaš giela dahje riikka virggálaš gielain ovttá.

3. Galgá bidjat johtui doaimmaid mat

seailluhit ja ovddidit dáid álbmogiid iežaset gielaide ovdáneami ja geavaheami
Artihkal 29

Okta dáid álbmogiid oahpahusa ulbmilin galgá leat oahpahit mánáide dakkár dábálaš dieđuid ja dáidduid maiguin sii bastet doaibmat servodatlahttun dievvasit ja dásseárvvus sihke sin iežaset servodagas ja riikka dásis.

Artihkal 28 válddahallá álgoálbmotmánáid vuoigatvuoda oahppat iežaset eatnigiela dahje dan giela maid dat álgoálbmot masa sii leat gullevaččat, eanemusat geavahit. Norgga sámi mánáide mearkkaša dat ahte sis lea riekti oahppat ovttá dahje eambbo dain sámi gielain mat leat dábálaččamusat Norgga sámiid gaskkas (davvisámegiella, lullisámegiella, julevsámegiella dahje nuortasámegiella). Artihkal 28 aiddostahtta maiddái álgoálbmotmánáid vuoigatvuoda oahppat ovttá riikka našovnnalaš gielain njuovžilit. Norgga sámi mánáide mearkkaša dat rievtti oahppat dárogiera (girjedáru dahje odđadáru) njuovžilit. Artihkal 29 lea oahpahusa oppalaš váldoulbmil. Dat aiddostahtta ahte mánát galget oahppat dievvasit doaibmat sihke iežaset servodagas ja našovnnalaš servodagas. Cynthia Price Cohen (1998) čeahkkáigeassá ILO-konvenšuvnna nr. 169 ná:

In other words, as exhibited in the language of these two articles, the aim of the ILO Convention is to protect indigenous peoples' traditional ways, while also assuring their children's future access to modern life.¹⁵²

Earet dan veahá unohas sáni «modern life» de lea álki guorrasit Cohena ILO-konvenšuvdna-čielggadeapmái. Dat geahččala vuosttažettiin seailluhit kultuvrra seammásgo geahččala sihkkarastit mánáid vejolašvuodaid oassá-

152 Cohen, Cynthia Price (1998) International Protection of the Rights of Indigenous Children.; Cohen, Cynthia Price (1998) Human Rights of Indigenous Peoples. New York: Transnational Publishers, siidu 55.

lastit seamma eavttuiguin servodagas muđui. Muhto heive jearrat ii go ILO-konvenšuvdna leat veahá láivvas jurájuste mánáid vuoigatvuodaid dáfus. Movt lea ovdamearkka dihte mánáid vuoigatvuodaiguin searvat mearrádusain mat gusket sin boahhteáiggi dillái, mii lea deatalaš gažaldat olu álgoálbmotmánáide (maiddái sámi mánáide). Geat galget bearraša árbevieru jodihit viidáseappot, ja gii galgá váldit badjelasás dálu dahje ealu? Mánáid vuoigatvuolta oassálastit ja sin oainnuid gudnejahttin lea guovddáš prinsihppan mánáidkonvenšuvnnas (erenomážit artihkal 12 bokte). ILO-konvenšuvnnas gohčoduvvojit maiddei mánát bistevaččat opmodahkan: «álgoálbmogiid mánát». Dát sátnegaavaheapmi čuočaldahtta maiddei gažaldaga vuhtiiváldojuvvojit go mánáid iežaset oainnut (agi ja láddama mielde) doarvái bures ILO-konvenšuvdna nr. 169:s.¹⁵³

6.2 ON álgoálbmotjulggaštus

Mánát namuhuvvojit viđa mearrádusas ON álgoálbmotvuoigatvuodaid julggaštusa oktiibuot 46 mearrádusas: Artihkal 7 (mánáid vuoigatvuolta beassat bággofarreheamis iežas joavkkus eret), artihkal 14 (oahpahus), artihkal 17 (mánábarggaheapmi), artihkal

21 (sosiálaekonomalaš vuoigatvuodát) ja artihkal 22 (julggaštusa implementeren mii galgá erenomážit vuhtiiváldit mánáid ja nuoraid lassin dasa ahte sii suodjaluvvojit vealaheamis ja veahkaválddálašvuodas). Dasto čujuhuvvo ovdasánis álgoálbmogiid vuoigatvuhtii bajásgeassit ja oahpahit mánáideaset mánáid vuoigatvuodaid mielde. Ovdasáni aiddostahttin ahte bajásgeassin ja oahpahus galgá leat "consistent with the rights of the child" sáhtta dulkojuvvot čujuhussan ON mánáidkonvenšuvdnii. Ii ON álgoálbmotjulggaštusas ge gávdno mearrádus mii gohčču doahhtalit máná vuoigatvuoda vuhtiiváldojuvvot. Sámi mánáide lea erenomážit artihkal 14 áigeguovdil. Dat čuodjá ná:

1. *Indigenous peoples have the right to establish and control their educational systems and institutions providing education in their own languages, in a manner appropriate to their cultural methods of teaching and learning.*
2. *Indigenous individuals, particularly children, have the right to all levels and forms of education of the State without discrimination.*
3. *States shall, in conjunction with indigenous peoples, take effective measures, in*

153 Cohen, Cynthia Price (1998) International Protection of the Rights of Indigenous Children,; Cohen, Cynthia Price (1998) Human Rights of Indigenous Peoples. New York: Transnational Publishers, siidu 55.

order for indigenous individuals, particularly children, including those living outside their communities, to have access, when possible, to an education in their own culture and provided in their own language.

Dát mearrádus nanne álgoálbmogiid vuoigatvuođa ásahtit ja hálddašit iežaset oahpahusvuogádagaid mat fáallet oahpahusa sin iežaset gillii ja mat heivejit sin iežaset kultuvrralaš ja pedagogalaš metodaide. Dasto lea mánáin vuoigatvuohta juohkelágán oahpahussii buot dásiin muđui riikkas almmá makkárge vealaheami haga. Loahpas aiddostahttojuvvo čielgasit ahte stáhta galgá fuolahit álgoálbmotmánáide oahpahusvejolašvuođa sin iežaset kultuvrra birra sin iežaset gillii, maiddá mánáide geat ássat álgoálbmogiid guovddášguovlluid olggobealde. Maŋemus čuokkis lea erenoamáš deatalaš sámi mánáide Oslos ja eará suohkaniin mat eai gula sámegeiela hálldašanguvlui.¹⁵⁴ Álgoálbmogiid rievtti ásahtit ja hálddašit sin iežaset oahpahusvuogádagaid sin iežaset kultuvrralaš oahpahusmetodaid mielde, ferte čatnat mánáidkonvenšuvnna artihkal 29:ii (2). Mearrádus nanne vuoigatvuođa ásahtit iežas ásaheami vuodđovuoigatvuohtan, muhto dát ásaheami fertejit čuovvut seamma gáibádusaid mat leat ulbmilmearrádusain oahpahusa hárrái artihkkala vuosttaš oasis. Vuosttaš oassi deattuha girjáivuoda mearkkašumi ja ahte mánát ohppet doahttalit ja ipmirdit iešguđet kultuvrraid ja oskkuid.¹⁵⁵ Dát ferte maiddá gustot álgoálbmotmánáide, vaikko dát mihttu ii galgga goksit sin iežaset kultuvrra. Mánáidkomitea deattuha maiddá ahte oahpahus vuosttažettiin galgá oidnot geavatlaččat. Dakkár skuvla mas lea dušše okta kultuvrralaš joavku ja maid dušše «iežas joavku» hálddaša, ii nagostuva speadjalastit kultuvrralaš girjáivuoda geavatlaš dilis.¹⁵⁶ Heive dalle jeerrat leat go mánáidkonvenšuvdna ja ON álgoálbmotjulggaštus vuostálaga? Mun oaivvildan dan leat dan duohken movt girjáivuoda geahččala searvadahttit. Sámi ásaheami ii sáhte leat duššefal sápmelaččaid várás, muhto sáhtta mearridit ahte oahpahusiella lea sámegeiella. ON

álgoálbmotjulggaštusa artihkal 22 lea maiddá áigeguovdil sámi mánáide. Dat čuodjá ná:

1. *Particular attention shall be paid to the rights and special needs of indigenous elders, women, youth, children and persons with disabilities in the implementation of this Declaration.*
2. *States shall take measures, in conjunction with indigenous peoples, to ensure that indigenous women and children enjoy the full protection and guarantees against all forms of violence and discrimination.*

Vuosttaš oassi dán mearrádusas lea prinsihppajulggaštus das movt olles julggaštusa galgá ollašuttit ja čadahit geavatlaččat. Stáhta galgá nappo erenoamážit vuhtiiváldit mánáid ja nuoraid árvvoštaladettiin movt julggaštusa mearrádusaid galgá čadahit geavatlaččat. Nubbi oassi gohčču stáhta čadahit doaimmaid ovttasráđiid álgoálbmogiiguin maiguin suodjala mánáid ja nissonolbmuid juohkelágán illásteamis ja vealaheamis. Olu sámi servodagain lea jugsšvuohta stuora váttisvuohtan. Sihke fysalaš ja psyhkalaš illásteapmi mánáid vuostá dáhpáhuvá dávjá jugsšvuođa geažil. Sámi skuvlamánáide lea maiddá vealaheapmi ja illásteapmi givssideami bokte dábálaš.¹⁵⁷

154 Infra kapihtal: 3.5 Geográfalaš earut, siidu 18

155 Infra kapihtal: 4.2 – 4.7 Artihkal 29 birra

156 Infra kapihtal: 4.8 Girjáivuoha, siidu 31

157 Infra kapihtal 4.11 Skuvlabiras ja givssideapmi, siidu 34

7. Mánáidkonvenšuvdna ja olmmošvuoigatvuodáláhka

Mánáidkonvenšuvdna inkorporerejuvvui 2003:s *Láhkii olmmošvuoigatvuodaid sajádaga nannema birra Norgga rievttis miessemánu 21.b. 1999 nr. 30* (olmmošvuoigatvuodáláhkii) § 2:ii. Láhka deavdá Vuodđolága § 110c eavttuid ja dan ulbmilin lea nannet olmmošvuoigatvuodaid sajádaga Norgga rievttis (§ 1). Goalmmat oassi (§ 3) aiddostahtá válljejuvvon konvenšuvnnaid saji Norgga rievttis:

Mearrádusat dain konvenšuvnnain ja beavdegirjiin mat namuhuvvojit § 2:s galget mannat ovdalii jus lea vuostálasvuohta eará lágaid ektui.

Mánáidkonvenšuvnna mearrádusat galget nappo mannat ovdalii eará Norgga lágaid mearrádusaid jus lea vuostálasvuohta. Heive dadjat ahte mánáidkonvenšuvdna lea dán lága bokte ožžon «semi-konstitušunála» árvvu, mii lea belohahkii vuodđolágamearrádus ja belohahkii formála lága mearrádus.¹⁵⁸ Prinsihppalaččat sáhtá Stuoradiggi heaittihit dahje rievdat olmmošvuoigatvuodálaga liikka eanjalit go eará lágaid. Muhto sáhtá čuoččuhit ahte Stuoradiggi šaddá divrasit máksit politihkalaččat jus heaittiha dahje rievdata lága nu ahte olmmošvuoigatvuodáláhka Norgga rievttis geahnohuvvá.¹⁵⁹

7.1 Konvenšuvnna ovdasadjji

Olmmošvuoigatvuodálagas leat guokte guovddáš čavddasáni, namalassii «vuostálasvuohta» ja «ovdasadji». Duot nubbi, «ovdasadji» mearkkaša ahte jus lea vuostálasvuohta de galgá konvenšuvnna mearrádus gustot láhkan (konvenšuvdna manná ovdalii). Justiisadepartemeanta oaivvilda ankke ahte

dát njuolggadus ii dábálaččat mearkkaš maide riektegažaldagain. Dat cuige ahte Norgga lágat dábálaččat guorahallojuvvonjit konvenšuvnna ratifiseredettiin vai lágat vástidit konvenšuvdnii. Dasto leat duopmostuolut geatnegasat, presumpšuvdnaprinsihpa bokte, dulkot Norgga lága nu ahte dat ii šatta vuostálaga daiguin konvenšuvnnaiguin maidda Norgga lea čadnon. Goalmmat bealli lea dat ges ahte konvenšuvnnat mat inkorporerejuvvonjit olmmošvuoigatvuodáláhkii ožžot láhkafámu nu ahte dat almmá dán njuolggadusa haga ankke mannet ovdalii eará lágaid dábalaš Norgga prinsihpaid vuodul mat geavahuvvojit jus lágain lea vuostálasvuohta. Ođđa láhka manná ovdalii boares lága, ja sierra láhka manná ovdalii oppalaš lága. Danne lea dán ovdasadjimearrádusas mearkkašupmi dain oktavuodain go ođđa lágas ja konvenšuvdnamearrádusain lea vuostálasvuohta.¹⁶⁰ Muhto vaikko ovdasajinjuolggadus vuosttažettiin gusto ođđa lágaid ektui de berre dattege muitit ahte Norgga láhka ovda-mearkka dihte ii vástidan ILO-konvenšuvdnii nr. 169 go dat ratifiserejuvvui. Dasa lassin sáhtá Mánáidkomitea dulkojupmi konvenšuvnnas rievdat áiggi badjel, mii fas sáhtá dagahit vuostálasvuođaid ásahuvvon lágaid dahje geavadiid ektui. Justiisalávdegoddi cealká earet eará dán das manne olmmošvuoigatvuodakonvenšuvnnat berrejit inkorporerejuvvot Norgga lágaide:

Ovdalgo Norga dohkkeha olmmošvuoigatvuodakonvenšuvnnaid, de guorahallojuvvonjit konvenšuvdnamearrádusat Norgga rievtti ektui, ja dárbbášlaš heiveheamit ja gáržžideamit dahkkojit. Dát bargovuohki mielddisbuktá ahte Norgga riekti dábalaččat deavdá daid olmmošvuoigatvuoda-

158 Smith, Carsten (1999) Fra konvensjon til lov, Mennesker og rettigheter nr. 3:s 1999. Oslo: Universitetsforlaget, siidu 272.

159 Eckhoff, Torstein og Jan E. Helgesen (2005) Rettskildelære, 5 almmuhus. Oslo: Universitetsforlaget, siidu 325

160 Ot. prp. nr. 3 (1998-99): Om Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (olmmošvuoigatvuodáláhka), siidu 40. Ja geahča Smith, Carsten (1999) Fra konvensjon til lov, Mennesker og rettigheter nr. 3:s 1999. Oslo: Universitetsforlaget, siidu 272.

konvenšuvnnaid gáibádusaid maidda Norga lea čadnon. Ii sáhte dattege garvit ahte konvenšuvdnaorgánaid dulkojummi konvenšuvnnas rievddá áiggi badjel ja dat sáhtta dagahit vuostálasvuoda Norgga lága dahje geavada ektui.¹⁶¹

Dás berre fuomášit ahte justiisálávdegoddi erenoamážit deattuha konvenšuvdnaorgánaid dulkojumi konvenšuvnnas. Dat mearkkaša ahte mánáidkomitea cealkámušat leat hui deatalaččat mánáidkonvenšuvnna dulkojumis ja jus lea gažaldat vuostálasvuodas Norgga lágaid ektui. Muhtomin vállje Stuoradiggi didolaččat dohkkehit lága mii ii čuovo riikkaidgaskasaš geatnegasvuodaid. Olmmošvuoigatvuodálaga geažil ii sáhte Stuoradiggi dohkkehit lága mii ii čuovo mánáidkonvenšuvnna jus eai seammás rievdat olmmošvuoigatvuodálaga.

7.2 Vuostálasvuohta

Moalkás ja dábalaš gažaldat lea maid «vuostálasvuohta» duodai mearkkaša. Doaba iešalddis čilge dilálašvuoda leat dakkarin mas guokte lága lea vuostálaga, Gávnnahan dihte lea go vuostálasvuohta, de ferte riektegeavaheaddji dahkat dulkojumi konvenšuvdna-mearrádusain ja dan dahje dain guoskevaš láchkamearrádusain. Našovnnalaš lágat čuvvot Norgga riektégáldooahpa ja dulkonprinsihpaid njuolggadusaid, muhto mánáidkonvenšuvnna mearrádusaid ferte vuosttažettiin dulkot álbmotrievttálaš dulkonprinsihpaid ja riektégálduid mielde. Dakkár dulkonprosedyrain sáhtta dávjá dat mii orui álggos orui neaktive vuostálasvuohtan, gahččat eret. Norgga láchka galgá maiddái presumpšuvdnaprinsihpa bokte dulkojuvvot nu ahte ii čuožžil vuostálasvuohta. Nubbi eará gažaldat mii lea eambbo kontroversiála, lea dat man guhkás duopmostuollu dahje ráddehus sáhttet dulkot ieš konvenšuvdna-mearrádusa nu ahte heive Norgga láchkii. Okta ovdamearka das movt konvenšuvdna sáhtta dulkojuvvot Norgga lága guvlui iige nuppeládje lea digaštallan láchkaárvalusas Ot. prp. nr. 53 (2002-2003) Láchka Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luondduriggodagaid

riektedili ja hálddašeami birra (Finnmárkkoláchka). Dás ákkastalai Justiisálávdegoddi ahte artihkal 34 ILO-konvenšuvnna nr. 169:s álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra iešheanalaš stáhtain, addá Stáhtii friddjavuoda čadahit konvenšuvnna «njuovžilis» vuogi mielde mii sakka geahnohuhtii sápmelaččaid vuoigatvuodaid artihkal 14 ektui eananvuoigatvuodaid ja eaiggáduššanrievtti birra. Hans Petter Graver ja Geir Ulfstein gávnnahigga ankke ahte: «Munno oaivila mielde ii sáhte dát mearrádus ankke addit lobi garvit čielga geatnegasvuoda maid iešgudet mearrádusaid sátnečuodjan njuolggaga addet». ILO-konvenšuvnna artihkal 6 geatnegahtta ráddehusa ráddádallat álgoálbmogiiguin dakkár áššiin mat gusket sidjiide, ja dan ii lean departemeanta dahkan go ráhkadii láchkaevttohusa. Loahpas gávnnahii Justiisálávdegoddi ahte eai sáhte Sámedikki dáhtu vuostá dohkkehit lága mii galggai suodjalit sápmelaččaid vuoigatvuodaid, ja dat mielddisbuvttii ahte dat ráddádala Sámedikkiin ja Finnmárkku fylkkadikkiin. Loahpas ledje Justiisálávdegottis ja Sámedikkis njuolggoráddádallamat láchkaevttohusa birra. Danne ii lean loahpalaš láchkaevttohus vuostálaga ILO-konvenšuvdna nr. 169:iin, muhto ovdamearka čájeha man álkit ráddehus sáhtta dulkot konvenšuvnnaid (muhtomin goasii eahpidahtti vuogi mielde) láchkii buorrin vai garvá vuostálasvuoda.

7.3 Iešguoddi mearrádusat

Ovdalgo dulkogohtá vejolaš vuostálasvuoda de oaivvilda Justiisálávdegoddi ahte konvenšuvdna-mearrádus ferte leat nugohčoduvvon *iešguoddi* («*self-executing*»).¹⁶² Norggas lea vuodolaš dualisttalaš riektivuogádat mii prinsihpalaččat mearkkaša ahte dohkkehuvvon álbmotrievttálaš mearrádusat fertejit inkorporerejuvvot Norgga riektái ovdalgo šaddet oassin našovnnalaš rievttis. Dain stáhtain gos lea monisttalaš riektivuogádat adnojit álbmotrievttálaš mearrádusat siskkaldas riektenjuolggadussan de go konvenšuvdna ratifiserejuvvo. Dakkár monisttalaš stáhtain lea dávjá rádjii gaskal nugohčoduvvon iešguoddi (*self-executing*) ja ii-iešguoddi (*non-*

¹⁶² Ot. prp. nr. 3 (1998-99): Láchka olmmošvuoigatvuodaid nannema birra Norgga rievttis (olmmošvuoigatvuodáláchka), siidu 40

self-executing) álbmotriektemearrádusain. Dat lea erohus álbmotriektenjuolggadusaid heivvolašvuodas ja riektegeavaheamis. Ii-iesguoddi mearrádusat eai lohkko oassin monisttalaš stáhtaid siskkáldas rievttis danne-go dat eai leat «heivvolaččat». Norga lea olmmoš-vuoigatvuodálága bokte vejolažžandahkan ahte mánáidkonvenšuvdna šaddá oassin Norgga rievttis seammaládje go monisttalaš stáhtas. Dat gohčoduvvo «sektormonisman» dahje «oassemonisman». Olmmošvuoigatvuodáláhkálávdegoddi cuige ahte gažaldat heivvolašvuodas ferte atnit vuodđun Norgga rievtti ja gávnna ahte:

*Ii leat diehttelas ahte konklusuvdna vástida eará riikkaid geavahussii «self-executing» eavttus. Ođastus mielddisbuktá prinsihpaláčat ahte addojit čállojuvvon njuolggadusat dihto riektégáldošlájaid, namalassii olmmošvuoigatvuodakonvenšuvnnaide dahje muhtumii dain. Guorahallan ferte danne dahkkot Norgga riektégáldogova vuodul, mii sáhtta leat eará go eará riikkain lea.*¹⁶³

Lávdegoddi guodđá dalle gažaldaga das movt doahpaga geavaha, áibbas rabasin. Dál ii leat riektegeavat Norggas mii guoskkaha fáttá iesguoddi mearrádusaid hárrái.

7.4 Čielggasvuodagáibádus

Okta čuolbma iesguoddi mearrádusaid dáfus lea čielggasvuodagáibádus. 1994:s hábmii Alimusriekti oppalaš reservašuvnna čielggasvuoda gáibádusain.¹⁶⁴ Dán reservašuvnna oaivil lei ahte galgá bidjat sierra čielggasvuodagáibádusa konvenšuvdnamearriduvvon njuolggadusaide mii lei viidát go dat maid dábálaččat bidjá Norgga riektégáluide.¹⁶⁵ Guhtta jagi manjel loahpahuvvui dát čielggasvuodaprinsihppa nugohčoduvvon Bøhlerduomu bokte.¹⁶⁶ Das celkki Alimusriekti ná:

*Gažaldat das ahte lea go vuostálasvuohta inkorporerejuvvon konvenšuvdnamearrádusa ja eará Norgga rievtti gaskka, nu ahte konvenšuvdnamearrádus ferte mannat ovdalii, ii sáhte čovdojuvvot oppalaš prinsihpa vehkiin, dasa ferte dárkilet dulkojupmi áigeguovdilis riektenjuolggadusain.*¹⁶⁷

Vejolaš vuostálasvuoda ferte nappo čoavdit konkrehta dulkonoperašuvnnain. Dakkár dulkojumi bokte sáhtta maiddái dat mii álggos nevtii leat vuostálasvuohtan jávkát.¹⁶⁸ Bøhlerduomu konklusuvnna duodaštii Alimusriekti 2003:s go dohkkehii ođdasismeannudeami soames vearroáššis. Dán okta-

163 NOU 1993: 18 Lovgivning om menneskerettigheter, siidu 106

164 Rt. 1994 siidu 610

165 Smith, Carsten (1999) Fra konvensjon til lov, Mennesker og rettigheter nr. 3:s 1999. Oslo: Universitetsforlaget, siidu 273

166 Rt. 2000 siidu 996

167 Rt. 2000 siidu 1007

168 Eckhoff, Torstein og Jan E. Helgesen (2005) Rettskildelære, 5 almmuhus. Oslo: Universitetsforlaget, siidu 332.

vuodas čilge Alimusriekti ahte olmmoš-vuoigatvuodáláhka ieš alddis ii leat váldoággan Bøhler-duomu riekteipmárdusas, muhto lasiha leat «vejolažžan ahte láhka dagahii buoret «gulahallama» konvenšuvnna doarjumis, ja lei danne deatalaš dulkonfaktor».¹⁶⁹ Dás berre dattege aiddostahttit ahte vaikko duopmostuolut galget dulkot konvenšuvnnaid daid álbmotrievttálaš prinsihpaid mielde maid konvenšuvdnaorgánat geavahit, de oaivvilda Alimusriekti ahte dat eai sáhte seamma dynámalaččat daid dulkot. Dalle sáhtta šaddat várra ahte manná guhkkeli go dan maid dárbbasa.¹⁷⁰ Dákkár reservašuvnna sáhtta dulkot dan láhkái ahte Alimusriekti lea veahá vuolis konvenšuvdnaorgánaid dulkong-elbbolašvuoda ektui. Dás ferte dattege earuhit iešguđet konvenšuvdnaorgánaid. Eurohpalaš olmmošvuoigatvuodaduopmostuolu (EOD) mearrádusat lohkkovit juridihkalaččat geatnegahttin. Olmmošvuoigatvuodakomitea, Ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodakomitea (ESK-komitea) ja Mánáidkomitea dáhtut, rávvagat ja oainnut eai leat dattege juridihkalaččat geatnegahttit. Alimusriekti dubmii nugohčoduvvon Dar-duomus (Rt 2008, siidu 513) ahte Biinnideamikomitea oainnut eai leat juridihkalaččat geatnegahttit. Duopmár Bruzelius čilge ná:

Bealit leat ovttamielas das ahte Biinnideamikomitea mearrádusat eai leat álbmotrievttálaččat geatnegahttit, ja seamma oaidnu boahťa ovdan almmolaš čállošii ja doppe gos konvenšuvdna lea meannuduvvon. [...] Biinnideamikonvenšuvnna teavsttas ii leat mihkke mii doarju ahte gaskaboddosaš dáhtumat leat álbmotrievttálaččat geatnegahttit. Dakkár dáhtumat eai válddahalloyuvvo obanassiige konvenšuvnnas, ja komitea cealkámušat indiviidaváidda-áššiin eai leat nu movt namuhuvvon álbmotrievttálaččat geatnegahttit. [...] Mun lean danne gávnnaahan ahte Norga ii lean álbmotrievttálaččat geatnegas čuovvut Biinnideamilávdegotti dáhtu gaskaboddosaččat suodjalit A.

Mánáidlávdegotti cealkámušaid sáhtta buoh-tastahttit Biinnideamikomiteain. Biinnideamikonvenšuvdna ii leat dattege inkorporerejuvvon olmmošvuoigatvuodáláhkii nu ahte manná ovdalii eará Norgga lágaid. Dar-duopmu lei dasto čielga prinsihppaduopmu mas jerrojuvvo leat go Biinnideamikomitea oainnut prinsihpalaččat juridihkalaččat geatnegahttit. Alimusriekti ii váldán beali das ahte lei go Biinnideamikomiteas «boastut» konvenšuvnna konkrehta mearrádusa ektui. Alimusriekti ii geahččalan dulkot biinnideamikonvenšuvnna Biinnidankomitea oainnu vuostá. Baicce nuppeláđe cealká Bruzelius:

*Lea dattege ágga lasihit ahte Norgga guottut leat ahte dákkár dáhtut galget deattuhuvvot, ja ahte dat ollašuhthojit nu bures go vejolaš.*¹⁷¹

Biinnideamikomitea oainnut galget nappo ollašuhthot nu bures go vejolaš. Norgga duopmostuolut fertejit váldit vuodu álbmotrievttálaš prinsihpain ja dulkonnjuolggadusain mánáidkonvenšuvnna dáfus. Mánáidkomitea cealkámušat galget deattuhuvvot ja dain lea stuora mearkkašupmi konvenšuvnna dulkodettiin. Galgá erenoamáš dilli ovdalgo duopmostuollu dulko konvenšuvnna njuolgut vuostá Mánáidkomitea čielga ja guoskevaš cealkámuša. Mánáidkonvenšuvdna lea dasa lassin oassin Norgga lágas ja das lea ovdasadji. Carsten Smith oaivvilda das leat «semi-konstitušunála dahje bealle-konstitušunála árvvu», mii lea belohahkii vuodđolágamearrádus ja belohahkii formála láhka.¹⁷² Prinsihpalaččat eai leat Mánáidkomitea cealkámušat juridihkalaččat geatnegahttit, muhto geavatlaččat lea muhtunlágán cealkámušain goasii geatnegahtti iešvuohta. Dat lea dan duohken man čielggas ja áššáiguoskevaš cealkámuš lea, ovddiduvvo go dat njuolga Norgga vuostá, doalahuvvo go vaikko stáhta buktá vuosteákkaid ja lea go ovttamielalaš komitea cealkámuš.¹⁷³

169 Rt. 2003 siidu 359, oassi nr. 59.

170 Rt. 2000 siidu 1008.

171 Rt. 2008 siidu 513

172 Smith, Carsten (1999) Fra konvensjon til lov, Mennesker og rettigheter nr. 3:s 1999. Oslo: Universitetsforlaget, siidu 272. Geahča maiddá Smith, Carsten (2002) Fra menneskerettslov til grunnlovsfesting av menneskerettigheter. Oslo: Juristkontakt 2002 nr. 5, siidu 32.

173 Ot. prp. nr. 3 (1998-99): Om Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (olmmošvuoigatvuodáláhka), siidu 67-70

8. Dulkongáldot

Ii leat makkárge vuđolaš matemáhtalaš vuohki dasa movt riikkaidgaskasaš olmmoš-vuoigatvuodakonvenšuvnnaid dulko. Danne geahččalan dušše fuomášuhttit daid gállduid mat leat dábálaččat mánáidkonvenšuvnna dulkodettiin. Mánáidkonvenšuvnna mearrádusat dulkonjuvvojit mealgadii dáid gállduid vuodul:

- *Wien-konvenšuvdna traktáhtariettti birra miessemánu 23. b 1968*
- *Mánáidkomitea oppalaš kommentárat*
- *Mánáidkomitea oppalaš ságastallamat*
- *Mánáidkomitea kommentárat Norgga raporttaide*
- *Mánáidkomitea kommentárat eará riikkaid raporttaide*
- *Eará konvenšuvnnaid mearrádusat*
- *Áššedovdiorgánaid dulkoncealkámušat eará konvenšuvnnaid hárrái*

Mánáidkonvenšuvnna eai leat individuála váiddamekanismmat, mat livčče leamaš hui ávkkálaččat dulkongáldun ja mat livčče nannen vuoigatvuodaid suodjaleami. Muhto Lucy Smith oaivvilda dakkár váiddamekanismma leat ávkkálaččamussan daidda mánáide geain leat resursarikkis váhnemat, ja dat mánát geat eanemus gillájit olahit háreve iežaset áššiin gitta ON rádjái.¹⁷⁴

8.1 Wien-konvenšuvdna traktáhtariettti birra

Lunddoleamos vuodđun dulkot konvenšuvdna-mearrádusaid lea Wien-konvenšuvdna traktáhtariettti birra miessemánu 23.b. 1969. Norga ii leat ratifiseren dán konvenšuvnna, muhto Justiisadepartemeanta oaivvilda ahte «navdovuvvo ahte prinsihpat mealgadii kodifiserejit gustojeaddji eahpeláhka nanne-

juvvon álbmotrievtti» (riikkaidgaskasaš riektevieruid).¹⁷⁵

Article 31

General rule of interpretation

1. *A treaty shall be interpreted in good faith in accordance with the ordinary meaning to be given to the terms of the treaty in their context and in the light of its object and purpose.*
2. *The context for the purpose of the interpretation of a treaty shall comprise, in addition to the text, including its preamble and annexes:*
 - a) *any agreement relating to the treaty which was made between all the parties in connection with the conclusion of the treaty;*
 - b) *any instrument which was made by one or more parties in connection with the conclusion of the treaty and accepted by the other parties as an instrument related to the treaty.*
3. *There shall be taken into account, together with the context:*
 - a) *any subsequent agreement between the parties regarding the interpretation of the treaty or the application of its provisions;*
 - b) *any subsequent practice in the application of the treaty which establishes the agreement of the parties regarding its interpretation;*
 - c) *any relevant rules of international law applicable in the relations between the parties.*
4. *A special meaning shall be given to a term if it is established that the parties so intended.*

Artihkal 31 kodifisere váldoprinsihpaid das movt riikkaidgaskasaš konvenšuvnnaid dulko. Konvenšuvnna mearrádusat galget earet eará

¹⁷⁴ Smith, Lucy (2003) Human rights for children. I: Bergsmo, Morten (2003) Human Rights and Criminal Justice for the Downtrodden: Essays in Honour of Asbjørn Eide. Leiden: Brill Academic Publisher, siidu 743. Geahča maidđái: Smith, Lucy (2008) FNs konvensjon om barns rettigheter. Høstmøling, Njál, Elin Saga Kjørholt og Kirsten Sandberg (2008) Barnekonvensjonen: Barns rettigheter i Norge. Oslo: Universitetsforlaget, siidu 21-22

¹⁷⁵ Ot. prp. nr. 3 (1998-99): Om Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (olmmošvuoigatvuodáláhka), siidu 66.

dulkojuvvot «buoredáhtolaččat» ja vástidit «dábálaš doabaáddejupmái» dahje dábálaš ipmárdussii dain sátnecuodjamiin. Oaivil galgá maiddái čadnot ollislaččat konvenšuvdnii (maiddái dan ovdasátnái ja lasáhusaide jus ležžet) ja konvenšuvnna ulbmila ja mihtuid čuovggas.¹⁷⁶ Konvenšuvnna doahpagiid dulkodettiin ii sáhte atnit našovnnalaš ipmárdusa vuodđun, muhto baicca álbmotrievtti oaivila. Buot instrumeanttat mat leat konvenšuvdnii čadnon (ovdamearkka dihte Mánáidkomitea kommentárat) galget lohkkot oassin dan konteavsttas man mielde konvenšuvdna galgá dulkojuvvot. Dasa lassin sáhttet eará riikkaidgaskasaš šiehtadusat ja konvenšuvnnat maidda Norga lea čadnon geavahuvvot konvenšuvnna dulkodettiin. Konvenšuvnna *ovdabargguin* lea subsidiára árvu dulkongáldun álbmotrievttis, namalas-sii nuppeládje go Norgga lágaid dulkodettiin. Artihkal 32 čilge njuolggadusaid dán hárrái:

Article 32

*Supplementary means of interpretation
Recourse may be had to supplementary
means of interpretation, including the pre-
paratory work of the treaty and the cir-
cumstances of its conclusion, in order to
confirm the meaning resulting from the
application of article 31, or to determine
the meaning when the interpretation
according to article 31:*

*(a) leaves the meaning ambiguous or
obscure; or*

*(b) leads to a result which is manifestly
absurd or unreasonable.*

Konvenšuvnnat galget dulkojuvvot originála-giela vuodul (art. 33) Mánáidkonvenšuvnna dáfus leat dat engelasgiella dahje ránskágiella. Dát lea deatalaš dannego mánáidkonvenšuvnna čujuheapmi álgoálbmogiidda dávjá jorgaluvvo boastut dárogieļjorgalusain. «*Persons of indigenous origin*» jorgaluvvo dávjá «*olbmot geat gullet álgoálbmogiid*» («*personer som tilhører et urfolk*»). «*Veahkadat*» («*befolkning*») ii leat seammago álbmot (*álgoálbmot*) ja das eai leat seamma vuoigatvuodát.¹⁷⁸

8.2 Oppalaš kommentárat ja oppalaš ságastallamat

Mánáidkomitea leat artihkal 45 bokte ožžon gealbbu buktit nugohčoduvvon oppalaš rávvagiid (dávjá gohčoduvvojit oppalaš kommentáran). Dát kommentárat čiekjudit, aiddostahttet, ráddjejit ja čilgejit konvenšuvnna ja eará konvenšuvnnaid iešguđet mearrádusaid. Oppalaš kommentáraid vuodđun leat dat vásáhusat maid komitea oažžu stáhtaraporttaid, suoivvanraporttaid ja raporttaid bokte UNICEF:s ja eará riikkaidgaskasaš orgánain dahje áššedovdiin mánáid diliid birra, lassin iskkademiide maid válđočáli kantuvra lea čadahán komitea ovddas. Kommentárat speadjalastet dán suorggi riikkaidgaskasaš geavada ja komitea iežas autoritatiiva dulkojumi konvenšuvnnas. Kommentárat olahit viidát ja daid geavaha komitea ieš, riikkaidgaskasaš organisašuvnnat, stáhtat, NGO:at ja ovttaskas olbmot. Kommentáraid geavtlaš mearkkašupmi lea nu stuoris ahte dat sáhtta leat vuodđun álbmotrievttálaš geatnegahtti vieruiduvvamii.¹⁷⁹ Justiisadepartemeanta cealká ná oppalaš kommentáraid hárrái:

*Dáid kommentáraid ferte várra áššiid
meannudettiin sakka deattuhit čielga álb-
motrievttálaš oktavuodas. Kommentáraid
árvu dakkár áššis mii lea Norgga duop-
mostuolus sáhtta muhtun muddui riev-
dadit dan mielde man čielggas guoskevaš
cealkámuš lea, ja lea go ášši dubmema
oktavuodas erenoamáš daid dilálaš-
vuodaid ektui maidda kommentára
navdojuvvo leat oaivvilduvvon.*¹⁸⁰

Čielggasvuohta ja relevánsa orrot leame deataleamos čoavddasánit go árvvoštallá man stuora árvu oppalaš kommentárain lea. Fuomášánveara lea maiddái ahte Justiisalávdegoddi sakka deattuha konvenšuvdna-orgánaid dulkojumi konvenšuvnnas ákka-staladettiin olmmošvuoigatvuodálaga ákkaid ja jus leažžá vuostálasvuohta:

Dás ii galgga vajálduhttit dan vejolaš-

¹⁷⁶ Brownlie, Ian (2003) Principles of Public International Law, sixth edition, siidu 604

¹⁷⁷ Brownlie, Ian (2003) Principles of Public International Law, sixth edition, siidu 604.

¹⁷⁸ Se debatten om begrepet i kapittel 5.1 Historien om artikkel 17, side 33

¹⁷⁹ Høstmæling, Njål (2003) Internasjonale menneskerettigheter. Oslo: Universitetsforlaget, side 366

¹⁸⁰ Ot. prp. nr. 3 (1998-99): Om Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettighetsloven), side 68.

*vuoda ahte konvenšuvdnaorgána dulko-
jupmi konvenšuvnnas rievdá áiggi vuollái
ja ahte de šaddá vuostálasvuohtha Norgga
lágain dahje geavadiin.*¹⁸¹

EOppalaš kommentára mii lea čielggas ja relevánta konvenšuvnna ektui, galgá nappo leat doarvái vuodđun mannat ovdalii eará Norgga lágaid.

Lassin oppalaš kommentáraide de leat mánáidkomiteas maiddá nugohčoduvvon «oppalaš ságastallamiid» (*general discussions*) konklusuvnnat. Dát oppalaš ságastallamat čalmmustahttet dábálaččat iešguđet fáttáid. Konklusuvnnat čoahkkáigesset ságastallamiid deatalemos áššiid muhto dain ii leat seamma árvu go oppalaš kommentárain. Dat sáhttet geažuhit movt konvenšuvdna sáhtta dulkojuvvot, muhto dat eai leat autoritatiiva dulkojumit konvenšuvnnas seammaládje go oppalaš kommentárat.

8.3 Mánáidkomitea kommentárat Norgga raporttaide

Manjelgo Norga lea sádden iežas áigodatra-portta Mánáidkomiteai de ráhkada komitea cealkámušaid main leat sihke movttiidahtti ja kritihkalaš kommentárat. Dáid kommentáraid vuodul ožžot Norgga eiseválddit liibba vástidit moaitámušaide ja vejolaččat bealuštit iežaset oainnu. Justiisadepartemeanta cealká ná das man olu dákkár kommentáraid galgá deattuhtit:

Lea váttis oppalaččat dadjat maide das makkár mearkkašupmi raporttaid guorahallama cealkámušain galgá leat. Ollislaš komitea cealkámušaide ferte bidjat mearkkašahtti deattu jus dat boahtá vástádussan Norgga raportii. Muhto ferte maiddái muitit ahte dákkár cealkámušaid vuoddu sáhtta leat gáržžes ipmárdus das movt áigeguovdilis Norgga riekenjuolggadusat doibmet, go cealkámušat eai addojuvvo konkrehta dáhpáhusaid vuodul, muhto komitea ipmárdusa vuodul Norgga njuol-

*gadusas. Muđui lea maiddái dan duohken man čielggas cealkámuš lea, ja doalahuvvo go dat vaikko stáhta soaitá buktit vuostekkáid.*¹⁸²

Dalle sáhtta dadjat ahte cealkámuš maid ollislaš komitea buktá, ja mii lea čielggas ja mii doalahuvvo vaikko stáhta buktá vuostekkáid, ferte deattuhuvvot mearkkašahtti láhkái.

8.4 Mánáidkomitea kommentárat eará riikkaid raporttaide

Jus cealkámuš ovddiduvvo eará riikkaid raporttaid guorahallama oktavuodas, de ferte geahččat lea go cealkámuš dakkár dilálašvuoda birra mii sulastahtta Norgga dilálašvuoda ja man čielggas cealkámuš lea.¹⁸³ Kontrahereje-addji stáhtaid geavat lea maiddái áigeguovdilis riektégáldu dulkodettiin konvenšuvnna.¹⁸⁴ Olu stáhtaid geavat sáhtta hukset álbmotrievttálaš riektievieru prinsihpaid, jus mánáidkomitea ii fal buvttet eará dulkojumi.¹⁸⁵ Jus olu stáhtain lea iešguđetlágán geavat de sáhtta dat nai váikkuhit dulkojumi danne go dat sáhtta impliseret stáhtas leat stuorát árvvoštallanmuni, mii fas dagaha ahte Norgga riektegeavadis lea mearkkašupmi dulkojupmái (geahča eambbo dás vuollelis, kapihtal 8.6).

8.5 Eará konvenšuvnnaid mearrádusat

Eará konvenšuvnnaid ja julggaštusaid mearrádusain sáhtta leat stuora mearkkašupmi dasa movt mánáidkonvenšuvnna dulko. Patrick Thornberry čállá earet eará ná:

*The minority rights elements adapted from Article 27 of the ICCPR can be interpreted, mutatis mutandis, to apply to Article 30 [mánáidkonvenšuvnnas].*¹⁸⁶

Wien-konvenšuvnna artihkal 31.1 (c) mielde galgá traktáhtaid dulkodettiin vuhtiiváldit dan konteavstta mas traktáhtta lea oassin,

181 Innst.O.nr.51 (1998-1999): Innstilling frå justiskomiteen om lov om styrking av menneskerettene si stilling i norsk rett (olmmošvuoigatvuodáláhka), čuokkis nr. 5

182 Ot. prp. nr. 3 (1998-99): Om Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (olmmošvuoigatvuodáláhka), siidu 68.

183 Ot. prp. nr. 3 (1998-99): Om Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (olmmošvuoigatvuodáláhka), siidu 69.

184 Ot. prp. nr. 3 (1998-99): Om Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (olmmošvuoigatvuodáláhka), siidu 67

185 Malanczuk, Peter (1997): Akerhurst's Modern Introduction to International Law (čihččet eršuvdna). London: Routledge, siidu 39

186 Thornberry, Patrick (2002): Indigenous Peoples and Human Rights. Manchester: Manchester University Press, siidu 236.

dás maiddái: «*any relevant rules of international law applicable in the relations between the parties.*» Juohke guoskevaš álbmotrievttálaš njuolggadus masa Norga lea čadnon, juogo ratifikašuvnna bokte dahje riikkaidgaskasaš riektievieruid bokte, lea danne deatalaš oassi dan konteavsttas mas mánáidkonvenšuvdna galgá dulkojuvvot. Dasa lassin berre namuhit ahte riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodát galget, Olmmošvuoigatvuodaid Máilmmekonferánssa oainnu mielde leat: «*universal, indivisible and interdependent and interrelated*».¹⁸⁷ ON julggaštusas ovdánavuoigatvuoda birra čuožžu artihkal 6:s ahte: «*All human rights and fundamental freedoms are indivisible and interdependent*». Danne ii sáhte mánáidkonvenšuvnna árvvoštallat akto ja sorjjakeahtes konvenšuvdnan. Dan ferte čatnat eará olmmošvuoigatvuoda instrumeanttaide ja riikkaidgaskasaš lágaide.¹⁸⁸ Dát prinsihppa oidno maiddái Mánáidkonvenšuvnna artihkal 29:s oahpahusulbmila birra. Mánáidkomitea čilge ahte artihkal 29 (1) speadjalastá:

*[...] the vital role of appropriate educational opportunities in the promotion of all other human rights and the understanding of their indivisibility. A child's capacity to participate fully and responsibly in a free society can be impaired or undermined not only by outright denial of access to education but also by a failure to promote an understanding of the values recognized in this article.*¹⁸⁹

Mánáin lea nappo vuoigatvuohta eallit servodagas mii gudnejahtá buot olmmošvuoigatvuodaid ja daid goabbatbeallásaš sorjjasvuoda. Mánáidkomitea deattuha sakka ahte mánáid oahpahus, maiddái olmmošvuoigatvuodaoahpahus, ii galgga dušše oahppogirjjiin oidnot, muhto maiddái dan servodagas gos sii ellet.¹⁹⁰ Dulkodettiin eará konvenšuvnnaid meark-

kašumi mánáidkonvenšuvdnii, de ferte vuhtiiváldit man bures dat leat inkorporerejuvvon Norgga riektedoibmii ja man stuora mearkkašupmi dáin konvenšuvnnain lea riikkaidgaskasaš riektievieruin. Duot manemus gusto maiddái riikkaidgaskasaš julggaštusaide ja doaibmaplánaide. Deataleamos álbmotrievttálaš olmmošvuoigatvuoda instrumeanttat leat dat konvenšuvnnat ja beavdegirjjit mat leat inkorporerejuvvon olmmošvuoigatvuodáláhkii seamma dásis go mánáidkonvenšuvdna (EOK, ESK ja SP). Nappo Vuodđolága ja eará našovnnalaš lágaid gaskkas. Daid vuolábealde leat dat konvenšuvnnat mat leat inkorporerejuvvon Norgga láhkii, ja mat gustojit seammaládje go eará formála lágat almmá ovdasaji haga. Dat leat ovdamearkka dihte ON konvenšuvdna heaittihit buotlágán nállevealaheami (nállevealahankonvenšuvdna) ja Konvenšuvdna heaittihit buotlágán nissonvealaheami (nissonvealahankonvenšuvdna). Manjel dan bohtet dat konvenšuvnnat mat leat ratifiserejuvvon, muhto mat eai leat ollásit inkorporejuvvon riektivuogádahkii. Dás lea riektégálduid deattuheapmi našovnnalaš lágaid ja riikkaidgaskasaš riektievieruid eavttuid duohken. ILO-konvenšuvdna nr. 169 álgoálbmogiid birra sáhtá ovdamearkka dihte deattuhuvvot našovnnalaččat dannego Vuodđolága § 110a čujuha njuolggá Norgga geatnegasvuodaide sápmelaččaid guovdu (Norgga áidna álgoálbmot).¹⁹¹ Dát konvenšuvdna leat dattege ratifiserejuvvon dušše 19 riikkas mii geažuha ahte das ii leat nu stuora mearkkašupmi riikkaidgaskasaččat. Muhto dannego mánáidkomitea njuolggá čujuha dán konvenšuvdnii muhtun gažaldagain (ovdamearkka dihte eananvuoigatvuodaid oktavuodas) de oažžu konvenšuvdna stuorát mearkkašumi dihto gažaldagain. Go árvvoštallá man stuora mearkkašupmi konvenšuvnnas lea, de ferte maiddái geahččat man galle riikkaidgaskasaš instrumeantta dasa čujuhit ja man deatalaččat dat leat.¹⁹² Mánáid-

187 Vienna Declaration and Programme of Action (Vienna, 14-25 June 1993), artihkal 5

188 Geahča: Eide, Asbjørn (2007) Interdependence and Indivisibility of Human Rights.; Donders, Yvonne and Vladimir Volodin (2007) Human Rights in Education, Science and Culture. Paris: UNESCO Publishing, siidu 11-51, dárkilis guorahallama olmmošvuoigatvuodaid goabbatbeallásaš sorjjasvuoda prinsihpaid birra.

189 Mánáidkomitea (cuonjomanu 17.b. 2001) CRC/GC/2001/1: General Comment No. 1 The Aims of Education: Article 29 (1), oassi 14.

190 Mánáidkomitea (cuonjomanu 17.b. 2001) CRC/GC/2001/1: General Comment No. 1 The Aims of Education: Article 29 (1), oassi 19.

191 Dárkilis ILO-konvenšuvnna mearkkašumis Norgga lágas : Skogvang, Susann Funderud (2002): Samerett: Om samenes rett til en fortid, nåtid og framtid, Oslo: Universitetsforlaget, siidu 58-61.

192 Eambbo riikkaidgaskasaš riektievieruid birra: Malanczuk, Peter (1997) Akerhurst's Modern Introduction to International Law (čihččet veršuvdna). London: Routledge, siidu 39-41. Ja Høstmæling, Njål (2003) Internasjonale menneskerettigheter. Oslo: Universitetsforlaget, siidu 94-98.

konvenšuvnna dulkodettiin lea maiddáa olu dan duohken man relevánttat ja čielgasat eará konvenšuvnnaid ja julggaštusaid mearrádusat leat. Eará áššedovdiorgánaid cealkámušaid dáfus ferte árvvoštallat dáid sihke relevánssa, čielggasvuoda ja namuhuvvon eavttuid mielde go veardida dan juridihkalaš árvvu mii áššedovdiorgána konvenšuvnna lea. Dasa lassin lea deatalaš makkár gelbbolašvuoha áššedovdiorgána lea fáttá ektui. Jus lea ovdamearkka dihte sáhka ii-vealaheami birra, de lea Nállealahankomitea cealkámušas stuora mearkkašupmi sihke komitea guoskevaš gelbbolašvuoda geažil ja nállealahankonvenšuvnna mearkkašumi geažil sihke našovnnalaš rievttis ja riikkaidgaskasaččat.

8.6 Norgga riektegeavat

Mánáidkonvenšuvnna mearrádusaid ferte dulkot álbmotrievttálaš dulkonprinsihpaid ja riektégáldooahpa mielde. Muhto jus miellahttoriikkaid geavat konvenšuvdna-mearrádusaid hárrái sakka rievddada, de sáhtta stáhtas leat dihto árvvoštallanmunni («*nugohčoduvvon margin of appreciation*»).¹⁹³ Dakkár oktavuođain sáhtta muhtun muddui geavahit Norgga riektégálduid. Dulkojupmi mii lea vuodđuduvvon Norgga riektégálduide (ovdabargguide, riektegeavadii ja nu ain), ferte dattege vuollánit jus Mánáidkomitea maŋnel buktá cealkámuša mii čájeha eará.¹⁹³

¹⁹³ Ot. prp. nr. 3 (1998-99): Om Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (olmmošvuogiatvuodáláhka), siidu 70-71.

Čoahkkáigeassu

ON mánáidkonvenšuvnnas lea stuora mearkkašupmi sihke álbmotrievttis ja Norgga rievttis. Dat lea áidna ON guovddáš-konvenšuvnnain mii namuha álgoálbmogiid. Konvenšuvnnas leat mánnga mearrádusa mat gusket sámi mánáide, muhto dán čielggadeamis lean vuosttažettiin guorahallan daid mearrádusaid mat sierra namuhit álgoálbmogiid. Artihkal 30 lea eanemus oppalaš mearrádus mii čielgasit suodjala álgoálbmogiid. Dat lea vuolgán SP artihkal 27:s, ja cealká ahte álgoálbmotmánáide ii galgga biehttaluvvot vuoigatvuohta kultuvrii, gillii dahje oskui. Vaikko mearrádus lea negatiivadiit formulerejuvvon de ferte ankke stáhta čadahit positiiva doaimmaid suodjalit sámi mánáid vuoigatvuođa iežaset kultuvrii ja gillii. Vuodđolága § 100a lea positiivadiit formulerejuvvon. Dat lea nu movt artihkal 30 nai vuolgán njuolga SP art. 27:s. Go šiehtadallamat artihkal 30 birra ledje jođus, de ledje muhtun stáhtat mat cakkadedje cealkaga das ahte álgoálbmotmánát galge oazžut oahpahusa iežaset gillii. Sii oaivildedje dán menddo divrrasin čadahit. Muhto mánáidkomitea nanne ankke ahte artihkal 30 addá álgoálbmotmánáide vuoigatvuođa oahppat eatnigielaset. Dán vuoigatvuođa duodašta maiddá ILO-konvenšuvnna nr. 169 artihkal 28 ja ON álgoálbmotjulggaštusa artihkal 14. Sámi mánáid giellavuoigatvuođaid detáljjat leat čilgejuvvon oahpahuslága kapihtal guđas. Vuoigatvuođat leat muhtun muddui čadnon dihto geográfalaš guovlluide. Norggas lea sámi mánáin geat orrot sámegiela hálddašanguovllus nannaset riekti oazžut oahpahusa sámegillii go sis geat orrot olggobealde. Muhto buot mánáin lea vuoigatvuohta oazžut sámegieloahpahusa beroškeahhtá gos orrot riikkas. Vásihuvvo ankke ahte olu mánáide lea váttis geavahit dáid vuoigatvuođaid. Erenoamážit sidjiide geat ássat sámegiela hálddašanguovllu olggobealde. Artihkal 30 lea maiddá čadnon eanan-

vuoigatvuođaide dannego sámi kultuvra lea (nu movt eará álgoálbmotkultuvrrat nai) sorjjavaš resursageavaheamis. Jus eai leat vuoigatvuođat dáidda resurssaide, de eai oaččo sámi mánát vuoigatvuođa guovddáš oassái sin iežaset kultuvrras. Geavahan- ja eaiggáduššánvuoigatvuođaid kárten leat dál juridihkalaččat ásahuvvome Norgga láhkii. Muhto ieš kárten ii leat ollásit vel álggahuvvon. Artihkal 30 eaktuda maiddá ahte Sámedikkiin ráđđádallojuvvo das movt sámi mánáid riekti iežaset gillii ja kultuvrii galgá sihkkarastojuvvot. Dan oktavuođas lea deatalaš ahte Sámediggi addá mánáide ja nuoraide vejolašvuođa ovddidit iežaset oainnuid ja ahte dat doahttala daid doarvái bures.

Artihkal 29 (1) lea mealgadii oahpahusa ulbmila birra. Mearrádus ii leat iešalddis hábmejuvvon vuoigatvuohtan, muhto čájeha vuđolaš ulbmilmearrádusaid mánáid oahpahusa hárrái. Dáid oahpahusulbmilmearrádusaid hábmi ON 1948:s juo Máilmmejulggaštusa artihkal 26 bokte. Mánáidkonvenšuvdna introduserii ja ásahii mihttomeari das ahte oahpahus galgá oččodit mánáid ipmirdit álgoálbmogiid dili, sierra oassin dán vuodđoprinsihpas. Ulbmilmearrádusat mat muhtomin navdovuvvojit olmmošvuoigatvuođaoahpahussan leat ásahuvvon mánggaid konvenšuvnnaid ja julggaštusaid bokte mat čájehit máilmmi ovttaoaivilvuođa das makkár unni-musgáibádusaid mánáid oahpahussii galgá bidjat. Ii-vealaheapmi lea buot olmmošvuoigatvuođaid vuodđu. Prinsihppa lea váldon mielde ON konstitušuvdnii (ON-lihttui) áidna spesifiseremin dasa maid doaba olmmošvuoigatvuohta galgá sisttisoallat. Oahpahusvuogádat galgá ollásit balkestit juohkelágán vealaheami sámi mánáid vuostá ja dasa lassin váldit jodiheaddji rolla ovdagáttuid ja vealaheami vuostálastimis servodagas. Okta oahpahusa váldoulbmiliin lea jávkadiit ovdagáttuid. Muhto dát ii leat álkis

bargu. Jus dat dahkko boastut de sáhtta dilli vearáskit. Mánáidkomitea ii jietnadala nu olu das movt artihkal 29 (1) ulbmiliid galgá čadahit, muhto ovttá áššis lea komitea čielggas – namalassii historjáoahpahas. Historjáoahpahas galgá gaskkustit movt ovdagáttut ja vealaheapmi lea leamaš geavahuvvon mánáid báikkálaš servodagas. Komitea aiddostahtta, goasii ironalaččat, ahte rasisma ii leat juoga mii dušše gávdno «eará riikkain». Dat mearkkaša ahte buot Norgga mánát galget erenoamážit oahppat dáruiduhttima birra. Muhto oahpahusláhka dahje oahppoplánat eai namut dáruiduhttima ovttainge sániin. Nubbi fundameanta artihkal 29:s (1), mii sulastahtta ii-vealaheami, lea girjáivuođa gudnejahttin. Girjáivuohta lea oahpahusulbmila vuoddogeadgi. Dat gáibida ahte mánát ohppet gudnejahttit ja ipmirdit sihke sin iežaset kultuvrra ja earáid. Muhto dain ii-vealahan ja girjáivuođa ulbmiliin ii leat olu ávki jus oahpaheddjiin ii leat máhttu, miellaguoddu, motivašuvdna ja oahppu daid oahpahit. Mánáidkomitea deattuha danne oahpaheadjeoahpu ja oahpaheddjiid lassioahpu leat eaktun konvenšuvnna čadaheamis. Mánáidkomitea deattuha maiddái ahte duššefal teorehtalaš oahpahas ii leat doarvái. Oahpahusmetodat ja geavat ferte vástidit ideálaide. Dan ferte maiddái skuvlabiras ja

olles hálddahuslaš aparáhtta. Lassin cuige Mánáidkomitea ahte mánáid oahpahas ii leat dušše skuvllaid ovddasvástádus, muhto olles báikkálaš servodaga, maiddái mediain lea ovddasvástádus daid ideálaide ektui maid artihkal 29 (1) speadjalastá. Riikaviidosáččat rievddada dilli sápmelašvuodas dáfus. Guorahallan maid Sámediggi lea dahkan čájeha ahte olu sámi mánát givssiduvvojit ja olgguš-tuvvojit sámivuodaset geažil. Dasa lassin ožžot signálaid servodagas ahte sámivuohtha ii leat seamma buorre go dat mii dáččai gullá. Guorahallan čájeha ahte olu váhnemat ráhčet suohkaniid ja skuvlajodiheami vuostá. Sii šaddet dávjá riidalit suohkaniin vai mánát oččoše dan sámegieloahpahusa masa lea riekti.

Artihkal 17 lea erenoamážit mediaid birra. Dát lei vuosttaš mearrádus mas álgoálbmotdoaba sierra válđojuvvui fárrui. Mearrádus geatnegahtta ráđdehusa arvvosmahttit mediaid fuolahit álgoálbmotmánáid lingvisttalaš dárbbuid. Sámegiela hárrái lea Norgga mediain olu bargu barggakeahtta. Várre erenoamážit Radio Norge mii sádde sámi ođđasiid bealovtta áiggi ihkku. Muhto maiddái sámi mediat fertejit oččodit buoret doaimma buot sámi mánáid lingvisttalaš dárbbuid dáfus. Eai buot mánát huma davvisámegiela, ja olu sámi mánát eai oba máhte ge sámegiela. Artihkal 17 mielde galget mediat

juohkit dieđuid mat «*ovddidit mánáid sosiála ja kultuvrralaš gárggiideami artihkkala 29 vuoigŋa mielde*». Rasismma ja ovdagáttuid vuostálastimis oahpahusas lea unnán ávki jus mediat maiddá eai váldde ovddasvástádusa. Dát vuoigŋa geatnegahtta mediaid vuostálastit ovdagáttuid ja rasismma seammaládjje go skuvla ja servodat muđui. Muhto guorahallan maid Eli Skogerbø (2003) lea dahkan addá sevdnjes gova Norgga mediain Finnmárkkus, ja hui heajos árvosáni riikkamediaide ja guovllu mediaide Tromssas ja Nordlándas. Lea unnán mii orru čájeheame sápmelašvuoda leat lunddolaš oassin dáčča servodagas. Finnmárkkus lea stuora digaštallan sámi vuoigatvuodain muhto vuoigatvuodaid áššálaš vuoddu beitojuvvo ja botnjojuvvo boastut. Govva mii báhcá lea ahte vuoigatvuodát leat «addon» muhtun lihkolaš sápmelaččaide čearddalašvuoda vuodul. Skogerbø guorahallan čájeha maiddá ahte sámi áššiid digaštallan ii báľjo dihtto riikkamediaid. Ja jus muhtun háreve háve gullo, de lea sápmelašvuoha juoga eksohtalaš dahje juoga mii lea unnitlogu riidu Norgga servodaga vuostá. 2008:s čájehuvvui TV-ráidu «Boazoliikkku» ja filbma «Guovdageainnu stuimmit». Soaitá sáhttit sávvat ahte beroštupmi sámivuhtii lassána? Lean ieš bargan journalistan NRK Østlandssendingas ja danne eahpidan ahte nu duodai šaddá. Artihkal 17 geatnegahtta stáhta «arvvosmahttit» mediaid čuovvut mearrádusa sisdoalu. Arvvosmahttin lea oalle láiva gáibádus. Muhto ráđdehus sáhtta juobe vuosttašdoaiman ge čadahit doaimabiju vai mearrádussii oahpásmuvvet. Dasa lassin berrejit fáľlojuvvot kurssat ja seminárat olmmošvuoigatvuodaid birra ja vuoddo-vuoigatvuodaid birra Davvi-Norgga ja erenoamážit Finnmárkku resursageavaheami hárrái.

Mánáidkonvenšuvdna ii leat áidna olmmošvuoigatvuodadokumeanta mii válddahallá álgoáľbmotmánáid vuoigatvuodaid. Maiddá ILO-konvenšuvdna nr. 169 álgoáľbmogiid ja čearddalaš áľbmogiid birra ja ON julggaštus álgoáľbmogiid vuoigatvuodaid birra namuhit mánáid vuoigatvuodaid. Muhto go oaidná daid viiddis rihkkumiid maid álgoáľbmotmánát leat gillán máľlmmis de galggašii jáhkkit ahte mánáid vuoigatvuodát livčče vuoruhuvvon fáttát dán guovtti instru-

meanttas. ILO-konvenšuvdna nr. 169 namuha mánáid dušše guovtti mearrádusas dan 44 mearrádusas. Dain deattuhuvvo giellaoahpahus erenoamážit. Dasa lassin aiddostahttojuvvo ahte mánát galget oahppat iežaset kultuvrra ja giella birra ja servodaga birra muđui. ON álgoáľbmotjulggaštus namuha mánáid veahá dávjjjet go ILO-konvenšuvdna. Muhto erenoamážit artihkal 14 lea deatalaš sámi mánáide. Das deattuhuvvo earet eará ahte álgoáľbmotmánáin lea vuoigatvuoha oahpahussii iežaset kultuvrra birra ja iežaset gillii beroškeahhtá geográfalaš ássamis. Artihkal 14 deattuha maiddá ahte álgoáľbmogiin lea vuoigatvuoha ásaht ja háľddašit sin iežaset oahpahusasahusaid mat leat heivehuvvon sin iežaset kultuvrii. Dán mearrádusa sáhtta ipmirdit nu ahte lea mánáidkonvenšuvdna mearrádusaid girjáivuoda gudnejahttima birra vuostá, ja Mánáidkomitea čielgaávžžuhusa vuostá ahte olles skuvlabiras ferte speadjalastit dán gudnejahttima geavatlaččat. Muhto dás ii leat vuostálasvuoha nu guhká go álgoáľbmotorganisašuvnnat devdet artihkal 29 (1) gáibádusaid, maiddá ulbmila ahte ovdánahttit girjáivuoda gudnejahttima.

Dán Gáľdu Čállaga loahpas lean lasihan kapihttala olmmošvuoigatvuodálađa birra. Dat lea dannego mánáidkonvenšuvdna lea Norgga riektedoaimma alimus dásis mii dáppe lea riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid hárrái. Dat lea inkorporerejuvvon nu ahte jus ležžet vuostálasvuodát de galget dan mearrádusat mannat ovdalii eará Norgga lágaid. Gávnnahan dihte lea go vuostálasvuoha de ferte mánáidkonvenšuvnnas ja Norgga lágain dahkkot dulkonoperašuvdna. Mánáidkonvenšuvdna dulkojumi dáfus leat Mánáidkomitea oppalaš kommentárat, oppalaš ságastallamat ja raporttat sihke Norgii ja eará riikkaide deatalaččat. Oppalaččat sáhtta dadjat ahte Mánáidkomitea cealkámušaid relevánsa ja čielggasvuoha lea eaktun dasa makkár mearkkašupmi daidda biddjo. Lassin Mánáidkomitea cealkámušaide leat eará konvenšuvnnat ja julggaštusat maiddá deatalaččat konvešuvdna dulkodettiin. Daid mearkkašupmi ferte árvvoštallojuvvot riikkaidgaskasaš riektievieruid prinsihpaid ektui, ja das man bures dat leat inkorporerejuvvon Norgga láchkii.

Girjjálašvuohta

- Alfredsson, Gudmundur (2001): *The Right to Human Rights Education*, i: Eide, Asbjørn, Catarina Krause og Allan Rosas (2001): *Economic, Social and Cultural Rights: A Textbook*, čihččet veršuvdna. Hague: Kluwer Law International
- Alfredsson, Gudmundur og Asbjørn Eide (1999): *The Universal Declaration on Human Rights: A Common Standard of Achievement*. Hague: Kluwer Law International
- Alston, Philip (1994): *The Best Interests Principle: Towards a Reconciliation of Culture and Human Rights*, i: Alston Philip (1994) *The Best Interest of the Child: Reconciling Culture and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press
- Arajärvi, Pentti (1999): Artikkel 26, i: Alfredsson, Gudmundur og Asbjørn Eide (1999): *The Universal Declaration on Human Rights: A Common Standard of Achievement*. Hague: Kluwer Law International
- Bull, Kirsti Strøm (2007): *Finnmarksloven – Finnmarkseiendommen og kartlegging av rettigheter i Finnmark*. Publisert i Lov og Rett: Norsk juridisk tidsskrift vol. 46, 9. Oslo: Universitetsforlaget
- Brownlie, Ian (2003): *Principles of Public International Law*, guđat almmuhus
- Cohen, Cynthia Price (1998): *International Protection of the Rights of Indigenous Children*, I: Cohen, Cynthia Price (1998): *Human Rights of Indigenous Peoples*. New York: Transnational Publishers
- Detrick, Sharon. Jaap Doek og Nigel Cantwell (1992): *United Nations Convention on The Rights of the Child: A Guide to the «Travaux Préparatoires»*. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher
- Detrick, Sharon (1999): *A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child*. Hague: Martinus Nijhoff Publisher
- Eckhoff, Torstein og Jan E. Helgesen (2005): *Rettskildelære*, 5 utgave. Oslo: Universitetsforlaget
- Eide, Asbjørn (2007): *Interdependence and Indivisibility of Human Rights*, i: Donders, Yvonne and Vladimir Volodin (2007): *Human Rights in Education, Science and Culture*. Paris: UNESCO Publishing
- Eide, Asbjørn (1999): *The Non-Inclusion of Minority Rights: Resolution 217C (III)*, i: Alfredsson, Gudmundur og Asbjørn Eide (1999): *The Universal Declaration on Human Rights: A Common Standard of Achievement*. Hague: Kluwer Law International
- Eide, Asbjørn (1998): *Multicultural Education and Group Accommodation in the Light of Minority Rights*: I Åkermark, Sia Spilopoulou (1998): *Human rights Education: Achievements and Challenges*. Åbo: Institute for Human Rights at Åbo Academy University
- Flowers, Nancy & David A. Shiman (1997): *Teacher Education and the Human Rights Vision*. I Andreopoulos, Georg J. & Richard Pierre Claud (1997): *Human Rights Education for the Twenty-First Century*. Philadelphia: university of Pennsylvania Press
- Freire, Paulo (1970): *Pedagogy of the*

- Oppressed*. Oversatt av Myra Bergman Ramos. New York: Seabury Press
- Hodgkin, Rachel ja Peter Newell (2002): *Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child*. Genève: United Nations Children's Fund
- Høstmæling, Njål (2003): *Internasjonale menneskerettigheter*. Oslo: Universitetsforlaget
- Josefsen, Eva (2006): *Selvopplevd diskriminering blant samer i Norge*. Alta: Norut NIBR Finnmark as
- Kirkøen, Christel (2005): *Norsk Lovkommentar: 3. juni 2005 nr. 33 Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. (diskrimineringsloven)*: Norsk Lovkommentar: 3. juni 2005 nr. 33
- Kymlicka, Will (2003): *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press
- Lile, Hadi Khosravi (2001): *Education for Peace in Northern Ireland: Featuring Citizenship Education as a new response to the conflict*. Derry: Masters dissertation. University of Ulster Magee College
- Lile, Hadi (2008): *Barn av minoriteter og urfolk*. I Høstmæling, Njål, Elin Saga Kjørholt og Kirsten Sandberg (2008): *Barnekonvensjonen: Barns rettigheter i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- Malanczuk, Peter (1997): *Akerhurst's Modern Introduction to International Law* (čihččet veršuvdna). London: Routledge
- Minde, Henry (2005): *Fornorskinga av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger*. Guovdageaidnu: Gáldu Čála - álgoálbmotvuoigatvuodaid áigečála Nr. 3/2005
- Moscovici, S. ja Zavalloni, M. (1969): *The group as a polarizer of attitudes*. I Journal of Personality and Social Psychology. Volum 12, almmuhus nr. 2
- Nowak, Manfred (2005): *U.N. Covenant on Civil and Political Rights: CCPR Commentary, 2nd revised edition*. Strasbourg: Norbert Paul Engel
- Oskal, Nils (2003): *Samisk offentlighet og demokrati på norsk*. I Bjerkli, Bjørn og Per Selle (2003): *Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye offentligheten*. Oslo: Gyldendal Akademiske
- Rosenthal, Robert ja Lenore Jacobson (1993): *Self-Fulfilling Prophecies in the Classroom: Theachers' Expectations as Unintended Determinants of Pupils' Intellectual Competence*, i: Arson, Elliot and Anthony R. Pratkanis (1993): *Social Psychology Volume I*. New York: New York University Press
- Skogvang, Susann Funderud (2002): *Same rett: Om samenes rett til en fortid, nåtid og framtid*. Oslo: Universitetsforlaget
- Skogly, Sigrun (1999): *Article 2*: i Alfredsson, Gudmundur and Asbjørn Eide (1999): *The Universal Declaration of Human Rights: A Common Standard of Achievement*. Hague: Martinus Nijhoff Publisher
- Skogerbø, Eli (2003): *Mediene og det samiske samfunnet: Stereotypier og identitetskonflikter*. I Bjerkli, Bjørn og Per Selle (2003): *Samer, makt og demokrati: Sametinget og den nye offentligheten*. Oslo: Gyldendal Akademiske
- Skogerbø, Eli (2000): *Samiske Medier: Innhold, bruk og rammevilkår*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for medier og kommunikasjon
- Smith, Carsten (1999): *Fra konvensjon til lov, i Mennesker og rettigheter nr. 3 1999*. Oslo: Universitetsforlaget
- Smith, Carsten (2002): *Fra menneskerettslov til grunnlovsfesting av menneskerettigheter*. Oslo: Juristkontakt 2002
- Smith, Lucy (2003): *Human rights for children*. I: Bergsmo, Morten (2003): *Human Rights*

- and Criminal Justice for the Downtrodden: Essays in Honour of Asbjørn Eide.* Leiden: Brill Academic Publisher
- Smith, Carsten (2007): *Samerettsutvalget – tyve år etter*. Oslo: Torkel Oppsahls minneseminar, s.4. Tilgjengelig 30. mai på: http://www.galdy.org/govat/doc/samerettsutvalget_tyve_aar_etter.pdf
- Smith, Lucy (2008): *FNs konvensjon om barns rettigheter*. I I Høstmøling, Njål, Elin Saga Kjørholt og Kirsten Sandberg (2008): *Barnekonvensjonen: Barns rettigheter i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget
- S. Mehrotra, J. Vandemoortele ja E. Delamonica (2000): *Basic services for all?* UNICEF Inocenti Research Centre
- Thornberry, Patrick (2002): *Indigenous Peoples and Human Rights*. Manchester: Manchester University Press
- Thornberry, Patrick (2007): *Education*. I Weller Marc (2007): *Universal Minority Rights: a Commentary on the Jurisprudence of International Courts and Treaty Bodies*. New York: Oxford University Press
- Tomaševski, Katarina (2003): *Racism and education*. I Boyle, Kevin (2003): *Dimensions of Racism*. Genève: OHCHR & UNESCO
- ON-dokumeanttat:**
- Annual report of the Special Rapporteur on the right to education, Katarina Tomaševski (2001): E/CN.4/2002/60
- Mánáidkomitea (geassemánu 7.b. 1996) CRC/C/15/Add.56: Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: China
- Mánáidkomitea (1996) CRC/C/15/Add.52: Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Croatia
- Mánáidkomitea (golggotmánu 30.b. 1996) CRC/C/15/Add.60: Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Morocco
- Mánáidkomitea (oddajagimánu 24. B. 1997) CRC/C/15/Add.69: Concluding observations of the Committee on the Rights of the Child: Myanmar
- Mánáidkomitea (čakčamánu 21.b. 2005) CRC/C/15/Add.263: Concluding observations: Norway
- Mánáidkomitea (2003) CRC/GC/2003/5: Generell kommentar nr. 5: General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child
- Mánáidkomitea (2001) CRC/GC/2001/1: Generell kommentar nr. 1 om formålet med utdanning (Oppalås kommentára nr.1 oahpahusa ulbmila birra)
- Mánáidkomitea (3 October 2003): 34th session: Day of General Discussion on the Rights of Indigenous Children
- Mánáidkomitea (1996): Day of General Discussion: The Child and the Media
- Olmmošvuoigatvodačkomitea (cuoŋománu 8.b. 1994): CCPR/C/21/Rev.1/Add.5, General Comment no. 23: The rights of minorities (Art. 27)
- Nállealahankomitea (borgemánu 18.b. 1997): CERD 18/08/97: General Recommendation No. 23: Indigenous Peoples
- Report submitted by the Special Rapporteur on the right to education, Mr. Vernor Muñoz Villalobos (2004) E/CN.4/2005/50: The right to education
- Sub-Commission on the Prevention of Discrimination and the Protection of Minorities, report on the prevention of discrimination (1949): E/CN.4/Sub.2/40

Stáhtadokumeanttat:

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta (miessemánu 11.b. 2005): Prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget. Oslo

Innst.O.nr.51 (1998-1999): Innstilling frå justiskomiteen om lov om styrking av menneskerettane si stilling i norsk rett (olmmošvuoigatvuodáláhka)

Máhttolokten (2006): Servodatfága oahppoplánat vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla várás. Oslo: Máhttodepartemeanta

NAČ 1984: 18 Sámi vuoigatvuodaid dilálašvuoda birra. Oslo: Universitetsforlaget

NOU 1997: 5 Urfolks landrettigheter etter folkerett og utenlandsk rett

NOU 2000: 3 Samisk lærerutdanning – mellom ulike kunnskapstradisjoner

NOU 2007: 13 Den Nye Sameretten

NOU 1993: 18 Lovgivning om menneskerettigheter

NOU 2008: 5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark.

Ot.prp. nr. 53 (2002–2003): Láhka Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luondduriggodagaid riektedili ja hálddašeami birra (Finnmárkkoláhka). Oslo: Justiisa- ja politiijadepartemeanta

Ot. prp. nr. 3 (1998-99): Om Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (olmmošvuoigatvuodáláhka)

Sámediggi (2006): Beavdegirji bargo-ja searvadahttinministara ja sámediggepresidentta jahkebeallásaš ráddádallančoahkkimis 30.06.06

Sámi Oahpahus (2001) Guorahallan sámi oahpahusa birra olggobeal sámegiella hálddašanguovllu, Kárášjohka, Sámediggi

Alimusriekteduomut:

Rettstidende 1994, siidu 610: Bølgepapp-riektealkámuš

Rettstidende 2000, siidu 996: Bøhler-duopmu

Rettstidende 2001, siidu 769: Selbu-duopmu

Rettstidende 2001, siidu 1229:

Čáhputvuovddi-duopmu

Rettstidende 2003, siidu 359: Liigevearro-duopmu

Rettstidende 2008, siidu 513: Dar-duopmu

Láгат

Láhka boazodoalu birra geassemánu 9. b. 1978 nr. 49

Lov om utmarkskomisjon for Nordland og Troms av 7. juni 1985 nr. 51

Láhka Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra suoidnemánu 17. B. 1987 nr. 56 (sámeláhka)

Láhka vuodđoskuvlla ja joatkka oahpahusa birra suoidnemánu 17. B. 1998 nr. 61 (oahpahusláhka)

Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21. mai 1999 nr. 30 (olmmošvuoigatvuodáláhka)

Lov om private skuler med rett til statstilskot av 7. april 2003, nr. 84 (priváhtaskuvlalahka)

Lov om forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, religion mv. av 3. april 2005 nr. 33 (vealahanláhka)

Láhka Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luondduriggodagaid riektediliid ja hálddašeami birra geassemánu 17. B. 2005 nr. 85 (finnmárkkoláhka)

Oanádusat

Bargojoavku:	The Open-Ended Working Group on a Draft Convention on the Rights of the Child
Mánáidkomitea	Mánáidkonvenšuvdnakomitea: áššedovdiorgána mii goziha mánáidkonvenšuvnna
Mánáidkonvenšuvdna:	ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuodaid hárrái
CRC:	Convention on the Rights of the Child/ Committee on the Rights of the Child
CERD	UN Convention on Elimination of Racial Discrimination
CCPR	UN Convention on Civil and Political Rights
Vealahanláhka	Láhka vealaheami gildosa birra čearddalašvuoda, oskku j.ea. vuodul
EOK	Eurohpalaš olmmošvuoigatvuodakonvenšuvdna
Finnmárkkoláhka	Láhka Finnmárkku fylkka eatnamiid ja luondduriggodagaid riektediliid ja hálddašeami birra
ON	Ovttastuvvon našovnnat
GLR	Guovdageainnu Lagasradio
ILO	International Labour Organization - Riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvdna
Árv.O	Árvalus Odeldiggái
Nissonvealahankonvenšuvdna	ON konvenšuvdna heaittihit buotlágán nissonvealaheami
Konvenšuvdna biinnideami vuostá	ON konvenšuvdna biinnideami ja eará ilgadis olmmošmeahtumis dahje badjelgeahčči meannudeami ja ránggáštusa vuostá
Migrašuvdnabargikonvenšuvdna	ON konvenšuvdna suodjalit migrašuvdnabargiid ja sin bearrašiid
NGO	Non-governmental organisation
NOU	Norges offentlige utredninger/NAČ Norgga almmolas čielggadeamit
NRK	Norsk rikskringkastning
Ot.prp.	Odeldiggeproposišuvdna
Oahpahusláhka	Láhka vuodđoskuvlla ja joatkkaoahpahusa birra
Nállealahankonvenšuvdna	ON konvenšuvdna heaittihit buotlágán nállealahameami
Sámeláhka	Láhka Sámedikki ja eará sámi riektediliid birra
SP	ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra
UNICEF	United Nations Children Fund
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
ESK	ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid birra

Liŋkkat

ON julggaštus álgoálbmotvuoigatvuodaid birra

http://www.galdu.org/govat/doc/a_61_l5b15d.67_eng1.pdf

ILO konvenšuvdna Nr 169 Eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái

Sámegillii:

<http://www.galdu.org>

Engelagillii:

<http://www.ilo.org/ilolex/cgi-lex/convde.pl?C169>

Dárogillii:

http://www.regjeringen.no/Upload/AID/temadokumenter/sami/sami_grunnlag_ILO_norsk_070507.pdf

ON mánáidlávdegotti ruovttusiidu:

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/CRC/>

Mánáidlávdegotti cealkámušat ja rávvagat:

<http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>

ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra

Engelagillii:

http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/a_ccpr.htm

Dárogillii :

<http://www.lovdato.no/all/hl-19990521-030.html#map049>

Láhka mii nanne olmmošvuoigatvuodaid Norgga riektivuogádas (olmmošvuoigatvuodáláhka): <http://www.lovdato.no/all/hl-19990521-030.html>

ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuodaid birra (almmolaš sámegielljorgalus)

ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuodaid birra skábmamánu 20.b. 1989. Dohkkehuvvon vuolláičállimii, ratifiseremii ja fápmudivvomii ON generálačoahkkima resolusuvnnas 44/25, skábmamánu 20.b. 1989, bohtán fápmui čakčamánu 2.b. 1990 artihkal 49 olis.

Álggahus

Dán oppalašsoahpamuša soahpamušriikkat

váldet vuhtii, ahte Ovtastuvvan Našuvnnaid vuodđudangirjjiis celkojuvvon vuodđojurda-giid mielde olles olmmošsoga buot lahtuid mielriegádan árvvu sihke ovttalágan ja luohpatmeahttun vuoigatvuodaid dovddasteapmi lea friddjavuođa, vuoiggalašvuođa ja ráfi vuodđu máilmmis,

muitet, ahte Ovtastuvvan Našuvnnaid álbmogat leat vuodđudangirjjiis nannen jáhkuset olbmo vuodđovuoigatvuodaide, árvui ja mearkkašupmái ja leat čatnasan ovddidit sosiála gárggiideami ja buoret eallindiliid stuorit friddjavuođas,

dovddastit, ahte Ovtastuvvan Našuvnnat leat olmmošvuoigatvuodaid oppamáilmmálaš julggaštusas ja riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid oppalašsoahpamušain cealkán ja šiehtadan, ahte juohke olmmoš lea osolaš dáin áššegirjjiin dovddastuvvon vuoigatvuodaide ja friddjavuođaide almmá makkárga erohusa haga, man vuodđun lea nálli, sohkabealli, giella, oskkoldat, politihkalaš dahje eará oaivilat, etnihkalaš dahje eará álgoboahtimuš, jábálašvuohta, riegádeapmi dahje eará ášši,

muittuhit millii, ahte olmmošvuoigatvuodaid oppamáilmmálaš julggaštusas Ovtastuvvan Našuvnnat leat cealkán mánáin leat vuoigatvuohta earenoamáš fuolaheapmái ja veahkái,

leat nannosat das, ahte bearrašis, mii lea servodaga vuodđojoavku ja dan buot lahtuid ja earenoamáš mánáid šaddama ja buorredili lunddolaš biras, lea vuoigatvuohta oážžut dárbbášlaš suodjaleami ja veahki vai dat nagoda ollásit dikšut geatnegasvuodaidis servodagas,

dovddastit, ahte mánna galggašii iežas persovnnalašvuođa dievas ja harmonalaš ahtanuššama dihte šaddat bajás bearrašis lihkolašvuođa, ráhkisvuođa ja ipmárdusa olis,

váldet vuhtii, ahte mánna galggašii leat ollásit válmmaš eallit iešráđálaš eallima servodagas ja su galggašii geassit bajás Ovtastuvvan Našuvnnaid vuodđudangirjjiis celkojuvvon ideálaid vuoiñnas sihke earenoamáš ráfi, olmmošárvvu ja solidárvuođa vuoiñnas,

muitet, ahte dárbu atnit earenoamáš fuola mánas lea gávnnavuvvon Geneva mánáid vuoigatvuodaid julggaštusas jagi 1924 ja Ovtastuvvan Našuvnnaid jagi 1959 dohkkehuvvon mánáid vuoigatvuodaid julggaštusas ja ahte dat lea maiddáid dovddastuvvon olmmošvuoigatvuodaid oppamáilmmálaš julggaštusas, riikkavulošvuoigatvuodaid ja politihkalaš vuoigatvuodaid riikkaidgaskasaš oppalašsoahpamušas (earenoamážit dan 23 ja 24 artihkkalis), ekonomalaš, sosiála ja čuvgehussii guoskevaš vuoigatvuodaid riikkaidgaskasaš oppalašsoahpamušas (earenoamážit dan 10 artihkkalis) ja mánáid buorredilis fuolaheaddji sierraorganisašuvnnaid ja riikkaidgaskasaš organisašuvnnaid njuolggadusain ja guoskevaš áššegirjjiin,

muitet, dego Ovtastuvvan Našuvnnaid oppalašsoahpamuša olis skábmamánu 20. beaivve 1959 dohkkehuvvon máná vuoigatvuodaid julggaštusas gávnnavuvvo, ahte «mánna dárbbáša rumašlaš ja silolaš láttakeahttaivuodas dihte earenoamáš suodjaleami ja fuola-

heami», dan siste áššáigullelaš divššu sihke ovdal riegeamei ja dan mannel,

muittuhit millii julggaštusa sosiála ja vuoigatvuodaide guoski vuodđojurdagiin mánáid fuolahusas ja suodjaleamis, earenoamážit biebmománádilis ja adopsuvnnas riikka rájiid siste ja daid rastá, Ovtastuvvan Našuvnnaid minimanjuolggadusaid nuorragearddi vuoigatvuodas «Beijing njuolggadusat» ja julggaštusa nissoniid ja mánáid suodjaleamis heahstediliin ja verjjostallamiin,

dovddastit, ahte máilmmi buot riikkain leat mánát, geat ellet hui váttis diliin, ja ahte dákkár mánáid ferte earenoamážit váldit vuhtii,

váldet áššáigullelaš vugii vuhtii iešguđet álbmoga árbevieruid ja kultuvrra mearkkašumi máná suodjaleamis ja harmonalaš ahtanuššamis,

dovddastit riikkaidgaskasaš oktasašbarggu mearkkašumi mánáid dilálašvuodaid buorideapmái buot riikkain, earenoamážit gárggiideaddji riikkain, leat soahpan čuovvovačat:

I OASSI

1 artihkal

Dán oppalašsoahpamušas mánná dárkkuha juohkeovtta, gii lea vuollel 18-jahkásaš, juos mánnái guoskevaš lágaid mielde olles ahki ii joksojuvvo árat.

2 artihkal

I. Soahpamušriikkat gudnejahttet ja dáhkidit dán oppalašsoahpamušas dovddastuvvon vuoigatvuodaid buot sin lágaidvuloš mánáide almmá makkárga vealaheami haga, man vuodđun lea máná, su váhne-miid dahje eará lágalaš fuolaheaddji nálli, liikeivdni, sohkabealli, giella, oskkoldat, politihkalaš dahje eará oaivilat, riikii guoskevaš, etnihkalaš dahje sosiála algobahtimuš, jábálašvuohta, lámisvuohta, riegeadepmi dahje eará.

2. Soahpamušriikkat álggahit buot dárbblaš doaimmaid sihkkarastit, ahte mánná oažžu suoji buotlágán vealaheami ja ránggásteami vuostá, man vuodđun lea su váhne-miid, lágalaš fuolaheddjiid dahje eará bearašlahtuid árvodássi, doaimmat, oaivilat dahje osku.

3 artihkal

1. Buot almmolaš ja priváhta sosiálafuolahusa, duopmostuoluid, hálldahuseiseválddiid dahje lálkaásahanlágádusaid doaimmain, mat gusket mánáid, galgá vuosttaš sajis váldit vuhtii máná ávkki.
2. Soahpamušriikkat čatnasit dáhkidit mánnái su buorredili dáfus vealtameahttun suodjaleami ja fuolaheami vuhtii válddettiin su váhne-miid, lágalaš fuolaheddjiid dahje eará olbmuid, geain lea lágalaš ovddasvástádus su hárrái, vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid. Dása vikkadettiin soahpamušriikkat álggahit buot dárbblaš lálkaásahan- ja hálldahusdoaimmaid.
3. Soahpamušriikkat dáhkidit, ahte mánáid fuolahen- ja suodjalanásahusat ja -bálvalusat čuvvot doaibmaválddalaš eiseválddiid mearrádusaid, mat gusket earenoamážit dorvvolašvuoda, dearvvašvuoda, bargoveaga sturrodaga ja heivvolašvuoda ja maid dáid bargoveaga doarvái buoribearráigeahču.

4 artihkal

Soahpamušriikkat álggahit buot dárbblaš lálkaásahan-, hálldahus- ja eará doaimmaid ollašuhttit dán oppalašsoahpamušas dovddastuvvon vuoigatvuodaid. Ekonomalaš, sosiála ja čuvgehussii guoskevaš vuoigatvuodaid ollašuhttima dihte soahpamušriikkat álggahit nu viidát go vejolaš dákkár doaimmaid iežaset návccaid ja dárbbu mielde riikkaidgaskasaš oktasašbarggu olis.

5 artihkal

Soahpamušriikkat gudnejahttet váhne-miid dahje báikkálaš árbevirolaš stuorabearraša dahje servoša, lágalaš hovdejeddjiid dahje fuolaheddjiid dahje earáid, geain lea juridihkalaš ovddasvástádus mánas, ovddasvástádusa, vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid fállat mánnái, dađi mielde go su dáiddut ahtanuššet, áššáigullelaš oahpisteami

ja neavvuid dan hárrái, mot dán soahpamušas dovddastuvvon vuoigatvuodaid sáhtta geavahit.

6 artihkal

1. Soahpamušriikkat dovddastit, ahte juohke mánas lea mielriegádan vuoigatvuohta eallimii.
2. Soahpamušriikkat dáhkidit mánnái heakkas ceavzima ja ahtanuššama eavttuid nu dievaslaččat go vejolaš.

7 artihkal

1. Máná galgá dalán riegádeami mannel registreret, ja sus lea riegádeami rájes vuoigatvuohta nammii ja riikkavulošvuhtii ja maiddá, juos vejolaš, vuoigatvuohta dovdat váhnemiiddis ja leat sudno divššus.
2. Soahpamušriikkat dáhkidit dáid vuoigatvuodaid ollašuttima riikkaideaset siskkáldas láhkaásaheami ja áššáigullelaš riikkaidgaskasaš áššegirjjiin meroštallojuvvon geatnegasvuodaideaset mielde earenoamážit dalle, go mánná livččii muđuid riikkavulošvuoda haga.

8 artihkal

1. Soahpamušriikkat čatnasit gudnejahttit máná vuoigatvuoda seailluhit iežas identitehta, dan siste iežas riikkavulošvuoda, nama ja fuolkegaskavuodaid nu go láhkaásaheamis mearriduvvo almmá lágahis hehttehusaid haga.
2. Goas mánas lea lágaheamit rihppojuvvon su identitehta dahje dan oasit, soahpamušriikkat galget addit sutnje áššáigullelaš veahki ja suodjaleami su identitehta johtilis máhcaheami čalmmis doaladettiin.

9 artihkal

1. Soahpamušriikkat dáhkidit, ahte mánná ii sirrejuvvo váhnemiinnis sudno dáhtu vuostá earret dalle, go doaibmaválddalaš eiseválddit, geaid mearrádusat sáhttet biddjot duopmostuolu ovdii dutkat, gávnnaht, ahte dat lea gustojeaddji lágaid ja ásaheami mielde mánnái buoremus. Dákkár mearrádus soaitá leat dárbbalaš sierranasdáhpusain, dego dalle go máná váhnemat illastit dahje healbadit máná dahje orruba goabbat sajis ja galgá dahkat mearrádusa máná ássanbáikkis.

2. Buot áššeosolaččaide galgá addit vejolašvuoda 1 bihtás dárkkuhuvvon doaimmain oassálastit ášši giedahallamii ja buktit ovdan iežaset oainnuid.
3. Soahpamušriikkat gudnejahttet dakkár máná vuoigatvuoda, gii orru válmemiinnis dahje váhnemiiddisguin sierralagaid, doalahit persovnnalaš gaskavuodaid ja njuolggohtavuodaid goappáinnai váhnemiinnis jeavddalaččat, earret dalle go dat lea máná buorredili vuostá.
4. Juos dakkár earru lea boadus soahpamušriikka álggahan doaimmain, dego máná váhnemiid gitta váldimis, fángemis, ean-anbáhtarussii mearrideamis, riikkas eret ádjimis dahje jápmimis (rnielde váldojuvvon dakkár olbmo jápmin man beare sivas, gii lea stáhta hálldus), dát soahpamušriika berre addit bivdaga geažil mánái, su váhnemii dahje, goas dasa lea buorre ágga, eará bearašlahttui áššáigullelaš dieđuid eret gártan bearašlahtu orrunbáikkis, earret dalle, go dieđu addin sáhtášii vahágahttit máná buorredili. Soahpamušriikkat galget ain sihkkarastit, ahte dákkár bivdaga ovdanbuktin ii daninassii dagat vahága áššeosolaččaide.

10 artihkal

1. Soahpamušriikkaide 9 artihkkala 1 bihtás ásaheami geatnegasvuodaid mielde galgá máná dahje su váhnemiid ohcamušaid, mat gusket soahpamušriikkii boahtima dahje doppe vuolgima bearraša ođđasisovttastahttima várás, giedahallat miehtemielalaččat, olmmošlaččat ja ájahalakeahtta. Oassebelleriikkat dáhkidit dasa lassin, ahte dákkár ohcamuša ovdanbuktin ii daga vahága ohccái iige su bearašlahtuide.
2. Mánas, gean váhnemat orrot goabbat riikkas, lea vuoigatvuohta jeavddalaččat doalahit persovnnalaš gaskavuodaid ja njuolggohtavuodaid goappánai váhnemii, earret spiehkastatdáhpusain. Dáinna ulbmiliin ja soahpamušriikkaide 9 artihkkala 2 bihtás ásaheami geatnegasvuoda mielde soahpamušriikkat galget gudnejahttit máná ja su váhnemiid vuoigatvuoda vuolgit man riikkas beare, maiddá su iežas dahje sudno iežaska riikkas, ja boahtit iežas riikkii. Riikkasvuolgin vuoigatvuhtii

sáhtta bidjat dušše dakkár ráddjehusaid, mat leat ásahuvvon lágas ja mat leat vealtameahttumat dorvvastit riikka dorvvolašvuoda, almmolaš ortnega (ordre public), riikka olbmuid dearvvašvuoda ja morála dahje eará olbmuid vuoigatvuodaid ja friddjavuodaid, ja mat heivejit oktii dán oppalašsoahpamušas dovddastuvvon vuoigatvuodaiguin.

11 artihkal

1. Soahpamušriikkat álggahit doaimmaid, maiguin sáhtta caggat máná doalvuma lágaheamit riikkas eret dahje doallama lágaheamit olgoriikkas.
2. Dáinna ulbmiliin soahpamušriikkat ovdidit guovtte- dahje mánggaidgaskasaš soahpamušaid dahkama dahje gustojeaddji soahpamušaide searvama.

12 artihkal

1. Soahpamušriikkat dáhkidit mánnái, gii nagoda hábmet iežas oainnuid, vuoigatvuoda easttekeahtta ovdanbuktit oainnus buot áššiin, mat gusket máná. Máná oainnuid galgá váldit vuhtii máná agi ja čálganmuttu mielde.
2. Dán ollašuhttima várás mánnái galgá addit earenoamážit vejolašvuoda almmuhit su guoskevaš juridihkalaš dahje hálddahušlaš doaimmain iežas oaivila juogo njuolga dahje ovddasteaddji dahje áššáigullevaš doaimmaorgána bakte riikka lágain ásahuvvon meannudanvugiid mielde.

13 artihkal

1. Mánás lea vuoigatvuoha lupmosit almmuhit iežas oaivila. Dát vuoigatvuoha sisttisdoallá friddjavuoda ohcat, vuostáiváldit juohkelágan dieđuid ja jurdagiid rájiid rastá njálmmálaš, girjjálaš, deaddiluvvon, dáidaga dahje man beare hámis, man mánná lea válljen.
2. Dán vuoigatvuoda geavaheapmái sáhtta bidjat ráddjehusaid, muhto dušše dakkáriid, mat leat lágas mearriduvvon dahje mat leat vealtameahttumat:
 - a) eará olbmuid vuoigatvuodaid dahje beaggima gudnejahttima dihte; dahjeriikka dorvvolašvuoda, almmolaš ortnega (ordre public) dahje

- b) riikka olbmuid dearvvašvuoda dahje morála suodjaleami dihte.

14 artihkal

1. Soahpamušriikkat gudnejahttet máná vuoigatvuoda jurddašan-, oamedovdo- ja oskkoldatfriddjavuhtii.
2. Soahpamušriikkat gudnejahttet váhnemiid ja lágalaš fuolaheddjiid vuoigatvuodaid ja geatnegasvuodaid addit mánnái rávvagiid su vuoigatvuodaid geavaheamis dakkár vugiin, mii heive oktii máná čálganmuddui.
3. Olbmo vuoigatvuoha dovddastit iežas oskkoldaga dahje nana jáhku sáhtta leat dušše dakkár ráddjehusaidvuloš, mat ásahuvvojit lágas ja mat leat vealtameahttumat dábálaš dorvvolašvuoda, ortnega, dearvvašvuoda ja morála dahje eará olbmuid vuodđovuoigatvuodaid ja friddjavuodaid suodjaleami dáfus.

15 artihkal

1. Soahpamušriikkat dovddastit máná vuoigatvuoda searvanfriddjavuhtii ja ráfálaš čoahkkananfriddjavuhtii.
2. Dáid vuoigatvuodaid geavaheapmái ii oaččo bidjat eará ráddjehusaid go dakkáriid, mat čuvvot ásahuvvon lágaid ja mat leat vealtameahttumat demokrátalaš servodagas riikka siskkáldas ja dábálaš dorvvolašvuoda, almmolaš ortnega (ordre public), riikka olbmuid dearvvašvuoda dahje morála suodjaleami dáfus dahje eará olbmuid friddjavuodaid dahje vuoigatvuodaid suodjaleami dáfus.

16 artihkal

1. Máná priváhtaeallima, bearraša, ruovttu dahje reivvestallama ii oaččo mielaevttus dahje lágaheamit duohtadit iige su gudni dahje beaggima oaččo lágaheamit vuolidit.
2. Mánás lea vuoigatvuoha lága suodjái dakkár duohtadeami ja vuolideami vuostá.

17 artihkal

Soahpamušriikkat dovddastit joavkodiedi-hangaskomiid dehálaš doaimma ja dáhkidit, ahte mánná oažžu dieđuid mánggalágan siseriikkalaš ja riikkaidgaskasaš gálduin, earenoamážit dain, maid doaimma ulbmilin lea ovddidit su sosiála, vuoinjalaš ja morálalaš

buorredili ja maiddái su rumašlaš dearvvaš-vuođa ja mielladearvvašvuođa. Dáinna mielain soahpamušriikkat:

- a) arvvosmahttet diedihangaskaomiid juohkit dieduid ja materiála, mat ovddidit máná sosiála ja kultuvrralaš gárggiideami artihkkala 29 vuoinnja mielde;
- b) arvvosmahttet riikkaidgaskasaš oktasaš-barggu buvttadit, lonohallat ja juohkit dákkár dieduid ja materiálad, mat bohtet iešguđetlágán gálduin;
- c) arvvosmahttet mánáidgirjiid buvttadeami ja juohkima;
- d) arvvosmahttet diedihangaskaomiid giddet earenoamáš fuomášumi unnitlogučeardaid ja eamiálbmogiid mánáid gielalaš dárbbuide;
- e) arvvosmahttet gárggiidahttit áššáigullelaš prográmmaid gáhttet mánáid dakkár dieduin ja materiálain, mat sáhttet vahagahttit máná buorredili, artihkkaliid 13 ja 18 mearrádusaid čalmmis doaladettiin.

18 artihkal

1. Soahpamušriikkat vigget buoremus návcaideaset mielde dáhkidit dan vuoddojur-daga dovddasteami, ahte váhnemiin lea oktasaš ovddasvástádus máná bajásgeassimis ja ahtanuššamis. Váhnemiin ja dihto dáhpusain lágalaš fuolaheddjiin dahje hovdejeddjiin lea vuosttaš ovddasvástádus máná bajásgeassimis ja ahtanuššamis. Máná ávki mearrida sin doaimmaid.
2. Dán oppalašsoahpamušas dovddastuvvon vuoigatvuođaid dáhkiideami ja ovddideami várás soahpamušriikkat addet váhne-miidda ja eará lágalaš fuolaheddjiide áššáigullelaš veahki sin bajásgeassinbarg-gus ja maiddái fuolahit mánáidsuodjalan-ásahusaid ja -bálvalusaid gárggiidahttimis.
3. Soahpamušriikkat álggahit buot áššáigul-lelaš doaimmaid dáhkidit, ahte dakkár váhne-miid mánáin, geat leat diasbarg-gus, lea vuoigatvuohta atnit ávki sidjiide dárkkuhuvvon mánádikšunbálvalusain ja -lágádusain.

19 artihkal

1. Soahpamušriikkat álggahit buot áššáigul-lelaš láhkaásahan-, hálldahus-, sosiála ja skuvlendoaimmaid suodjalit máná juohkelágán rumašlaš ja vuoinjalaš veahka-

válldis, vahagahttimis ja illasteamis, heal-badeamis ja hárehis ja fuones láhttemis dahje ávkkástallamis, mielde lohkkovon seksuála ávkkástallan, dalle go son lea váhnemi(iddi)s, eará lágalaš fuolaheaddjis dahje gean beare eará olbmo divššus.

2. Dákkár suodjalandoaimmat galggašedje dárbbu áigge sisttisdoallat beaktilis mean-nudanvugiid vuodđudit sosiála prográmmaid, mat dorjot máná ja su fuolaheaddji olbmuid, ja maiddái meannudanvugiid eastadit, gávdnat, iktit, giedahallat, dutkat, dikšut ja bearráigeahččat ovdalis govviduvvon dáhpusaid, main mánáid illastit, ja čuoččaldahttit ášši dalle, go dasa lea ágga.

20 artihkal

1. Mánás, gii lea muhtin áigge dahje bissovaččat bearraša dorvvu haga dahje gean buorredili geažil ii sáhte diktít orrut bearrašis, lea vuoigatvuohta earenoamáš suojdalepmái ja doarjagii stáhta bealis.
2. Soahpamušriikkat dáhkidit dákkár mánái molssaevttolaš divššu iešguđet riikka siskkáldas lágaid mielde.
3. Dát dikšu sáhtta leat earret eará sadijaš-bearašdikšu, isláma lágas mearriduvvon kafala, adopšuvdna dahje, juos lea dárbu, heivvolaš mánáidsuodjalanlágádus. Čovdosa guorahaladettiin galgá giddet áššáigullelaš fuomášumi máná bajásgeassima sávahahtti jotkkolašvuhtii ja máná etnikkalaš, oskkoldalaš, kultuvrralaš ja gielalaš duogázii.

21 artihkal

Soahpamušriikkat, mat dovddastit ja/dahje suvvet adopšuvnna, dáhkidit, ahte máná buorredilli lea earenoamáš dehálaš, ja ahte sii galget:

- a) dáhkidit, ahte adopšuvnna sáhttet nannet dušše doaibmaválddalaš eiseválddit, mat heivvolaš láhkaásaheami ja fásta mean-nudanvugiideaset mielde ja maiddái buot áššáigullelaš ja luohtehahtti dieduid vuodul gávnnahtit, ahte adopšuvdna lea lobálaš vuhtii válddedettiin máná dilálaš-vuođa váhne-miid, fulkkiid ja lágalaš fuolaheddjiid hárrái ja ahte, juos lea dárbu, áššeosolaččat leat diđolaččat miehtan adopšuvdnii áššáigullelaš rávvema vuodul;

- b) dovddastit, ahte riikkaidgaskasaš adopšuvnna sáhtttá guorahallat molssaevttolaš dikšunvuohkin, juos máná ii sáhte bidjat sadjásašbearrašii dahje adopteret dahje mange eará heivvolaš láhkái dikšut máná iežas riikkas;
- c) dáhkidit, ahte nuppi riikii adopterejuvvon mánná návddaša vástideaddji dorvodoaimmain ja -dásis go riikka siskkáldas adopšuvnnas;
- d) álggahit buot áššáigullelaš doaimmaid sihkkarastit, ahte riikkaidgaskasaš adopteren ii heivemeahttumit ávkkut áššeosolaččaid ekonomalaččat;
- e) ovddidit dán artihkkala ulbmiliid dagadetttiin dárbbu mielde guovtte- dahje mánggaidgaskasaš ordnemiid dahje soahpamušaid, ja vigget daid olis dáhkidit, ahte doaibmaválddalaš eiseválddit ja doaibmaorgánat dikšot máná ásaiduhttima nuppi riikii.

22 artihkal

1. Soahpamušriikkat álggahit dárbbaslaš doaimmaid dáhkidit, ahte mánná, gii juogo okto dahje ovtta váhnemiiddisguin dahje geainna beare eará olbmui ohcá báhtareaddji saji, dahje gii adnojuvvo báhtareaddjin heivvolaš riikkaidgaskasaš dahje riikka siskkáldas vuoigatvuoda dahje meannudanvugiid vuodul, oazžu áššáigullelaš suodjaleami ja olmmošlaš veahki, vai son sáhtttá návddašit dain vuoigatvuodain, mat leat dovddastuvvon dán oppalašsoahpamušas ja eará dakkár riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuodaid ja olmmošlaš vuoigatvuodaid soahpamušain, maidda namuhuvvon riikkat leat osolaččat.
2. Dáinna ulbmiliin soahpamušriikkat oasálastet, nu mot atnet dárbbaslašžan, Ovtastuvvan Našuvnnaid ja eará doaibmaválddalaš ráđdehusaidgaskasaš dahje Ovtastuvvan Našuvnnaiguin bargi luomus organisašuvnnaid rahčamušaide suodjalit ja veahkehit dakkár máná ja maiddái gávdnat báhtareaddjimáná váhnemiid dahje eará bearašlahtuid oazžut máná ja su bearraša oddasitovtta-stahttima dáfus vealtameahttun dieduid. Go váhnemiid dahje eará bearašlahtuid eai gávnna, mánná galgá oazžut dakkár

suodjalusa, mii dán oppalašsoahpamuša mielde addojuvvo dalle, go mánná lea bissovaččat dahje muhtin áigge bearraša suoji haga man beare ákka dihte.

23 artihkal

1. Soahpamušriikkat dovddastit, ahte vuoiŋŋa dahje rupmaša dáfus lámis mánná galggašii sáhttit návddašit dievas ja buori eallimis diliin, mat dáhkidit olmmošárvvu, ovddidit iešluohttámuša ja veahkehit máná aktiiva oassálastima iežas servodaga doaimmaide.
2. Soahpamušriikkat dovddastit lámis máná vuoigatvuoda oazžut su dillái heivehuvvon divššu ja arvvosmahttet ja sihkkarastet iežaset návccaid mielde, ahte veahkki joksá mánáid, geain lea dasa vuoigatvuohta, ja maiddái olbmuid, geain lea ovddasvástádus sin dikšumis, dalle go veahkki lea ohccojuvvon ja dat heive máná dilálašvuoðaide ja su váhnemiid dahje eará dikšuid dillái.
3. Dovddastettiin lámis máná sierranasdárbbuid dán artihkkala 2 bihtá rnerrádusain namuhuvvon veahkki galgá addojuvvot, go dat beare lea vejolaš, váhnemiid dahje máná eará fuolaheddjiid ekonomalaš dili vuhtii válddedettiin. Veahki ulbmilin galgá leat sihkkarastit lámis máná vejolašvuođa skuvlavázzimii, skuvlemii, dearvvašvuohtadikšun- ja veajuiduhttinbálvalusaide, fidnoskuvlemii ja áhpásmahttindoaimmaide nu, ahte mánná vuogáiduvvá birstahtti servodahkii nu bures go vejolaš, ja ahte son joksá sutnje alimus vejolaš ahtanuššandási, maiddái kultuvrralaččat ja vuoiŋŋalaččat.
4. Soahpamušriikkat ovddidit riikkaidgaskasaš ovttasbarggu vuoiŋŋas áššáigullelaš dieduid lonohallama dustejeaddji dearvvašvuohtadikšuma birra ja lámis mánáid medisiinnalaš, psykologalaš ja doaibmanávccaid dikšuma birra ja maiddái dakkár dieduid viiddideami ja oazžuma, mat gusket veajuiduhttima, dábálaš skuvlema ja fidnoskuvlema vugiid. Ulbmilin lea veahkehit soahpamušriikkaid buoridit návccaideaset ja máhtuideaset ja maiddái viiddidit vásáhusaideaset dain surggiin. Dáikko galgá giddet earenoamáš fuomášumi gárggiideaddji riikkaid dárbbuide.

24 artihkal

1. Soahpamušriikkat dovddastit, ahte mánás lea vuoigatvuohta návddašit buoremus vejolaš dearvvašvuohtadilis ja maiddá buohcanvuoðaid dikšumii ja veajuiduhttimii dárkkuhuvvon bálvalusain. Soahpamušriikkat barget dorvvastit, ahte oktage mánná ii gártta luohpat vuoigatvuoðastis návddašit dákkár dearvvašvuohta-bálvalusain.
2. Soahpamušriikkat vigget ollašuhttit dán vuoigatvuoða dievaslaččat ja álggahit áššáigullelaš doaimmaid earenoamážit:
 - a) unnidit njammi ja eará mánáid jápmimiid;s
 - b) ihkkarastit, ahte buot mánát ožžot vealtameahttun doaktár- ja dearvvašvuohtadivššu, mas vuodðodearvvašvuohtadikšun ja gárggiidahttin lea earenoamáš dehálaš;
 - c) vuostálastit dávddaid ja nealguma maiddá vuodðodearvvašvuohtadivššu olis, earret eará anedettiin dakkár teknologijja, mii lea álkít oažžumis, ja dorvvastettiin doarvái beaktilis borramušaid ja buhtes juhkančázi oažžuma vuhtii válddedettiin birrasa nuoskuma váraid ja riskkaid;
 - d) dáhkidit áššáigullelaš dearvvašvuohtadivššu áhpehis ja riegádahttan etniide;
 - e) sihkkarastit, ahte servodaga buot gearddit, earenoamážit váhnemat ja mánát, ožžot dieduid ja oahpahusa ja ahte sin dorjot geavahit ožžojuvvon vuodðodieduideaset máná dearvvašvuoðas ja borramušain, njamaheami buriin beliin, birashygienijjas ja bárttiid eastadeamis;
 - f) ovddidit dustejeaddji dearvvašvuohtadivššu, váhnemiidrávvena, ja maiddá bearašplánema skuvlema ja bálvalusaid.
3. Soahpamušriikkat álggahit buot beaktilis ja áššáigullelaš doaimmaid heaittihit árbevieruid, mat vahágahttet máná dearvvašvuoða.
4. Soahpamušriikkat čatnasit ovddidit ja arvosmahttit riikkaidgaskasaš ovttasbarggu ollašuhttit ceškiid mielde ja loahpas dievaslaččat dán artihkkalis dovddastuvvon vuoigatvuoða. Dákkogiddejuvvo earenoamáš fuomášupmi gárggiideaddji riikkaid dárbbuide.

25 artihkal

Soahpamušriikkat dovddastit mánnái, gean doaibmaválddalaš eiseválddit leat sajuštan su

fuolahusa ordnema, su suodjaleami dahje su vuoiñjalaš dearvvašvuoða divššu čalmmis doaladettiin, vuoigatvuoða sutnje addojuvvon divššu ja su sajušteapmái čadnon eará diliid dárkkisteapmái áigodagaid mielde.

26 artihkal

1. Soahpamušriikkat dovddastit juohke máná vuoigatvuoða návddašit sosiála dorvvus, sosiála oadju mielde lohkkogjuvvon, ja álggahit vealtameahttun doaimmaid ollašuhttit dán vuoigatvuoða dievaslaččat riikkaideaset lágaid mielde.
2. Dáid ovdamuniid juolludettiin galggašii, juos lea dárbu, váldit vuhtii máná ja su ealiheamis vástideaddji olbmuid ekonomalaš dili ja dilálašvuoðaid, dego maiddá eará áššiid, mat váikkuhit máná dahkan dahje su beales dahkkon ohcamuššii.

27 artihkal

1. Soahpamušriikkat dovddastit juohke máná vuoigatvuoða eallindássa, mii lea doarvái buorre su rumašlaš, silolaš, vuoiñjalaš, morálalaš ja sosiála ahtanuššama dáfus.
2. Váhnemiin dahje dain, geat vástidit máná fuolaheamis, lea vuosttaš geatnegasvuohta návccaideaset ja ekonomalaš vejolašvuoðaideaset mielde dorvvastit máná sosiála ahtanuššama dáfus vealtameahttun eallindiliid.
3. Soahpamušriikkat álggahit riikkaideaset siskkáldas dilálašvuoðaid ja váriideaset mielde dárbbalaš doaimmaid doarjut váhnemiid ja earáid, geain lea ovddasvástádus mánáin, dán vuoigatvuoða ollašuhttimis ja maiddá addet dárbbu mielde materiála veahki ja dorjot prográmmaid, main giddejuvvo earenoamáš fuomášupmi borramuššii, bivuide ja ássamii.
4. Soahpamušriikkat vigget buot vejolaš vugiiguin dorvvastit máná ealihanmávssuid oažžuma váhnemiin dahje earáin, geain lea ekonomalaš ovddasvástádus mánás, sihke soahpamušriikkas ja olgoriikkain. Earenoamážit dalle, go olmmoš, geas lea ekonomalaš ovddasvástádus mánás, orru eará riikkas go mánná, soahpamušriikkat ovddidit riikkaidgaskasaš soahpamušaide searvama dahje daid dahkama ja maiddá eará áššáigullelaš ortnegiid ceggema.

28 artihkal

1. Soahpamušriikkat dovddastit juohke máná vuoigatvuoda oažžut oahpahusa, ja dán ulbmila ollašuhttima várás cehkiid mielde ja buohkaide sii earenoamážit:a)
 - a) dahket bákkolažžan vuodđodási skuvleju-mi, mii galgá leat nuvtá buohkaid oažžu-mis;
 - b) dorjot iešguđetlágan gaskadási skuvlenhá-miid gárggiidahttima, oahppo- ja fidno-válljenbagadallan mielde lohkkoujvovon,
 - c) oáčuhit daid juohke máná olámuddui ja álggahit áššáigullelaš doaimmaid, dego nuvtá oahpahusa fállama ja ekonomalaš doarjaga addima dan dárbbaseddjiide;oáčuhit buot áššáigulle-laš geainnuiguin allaskuvladási skuvlema buohkaid olámuddui sin návccaideaset vuodul;
 - d) buktet oahpaheapmái ja fidnoskuvlemii čatnaseaddji dieđuid ja oahpisteami buohkaid oažžunsadjái ja olámuddui;
 - e) álggahit doaimmaid, mat ovddidit jeavd-dalaš skuvlavázzima ja unnidit skuvlla gaskkalduhttima;
2. Soahpamušriikkat álggahit buot áššáigul-lelaš doaimmaid dáhkidit, ahte stivrra atnet skuvllas nu, ahte dat heive oktii máná olmmošárvvuin ja dáinna oppalaš-soahpamušain.
2. Soahpamušriikkat ovddidit ja arvvos-mahttet riikkaidgaskasaš ovttasbarggu skuvlenáššiin vikkadettiin earenoamážit dasa, ahte diehtemeahttunvuolta ja girje-loguhisvuolta nohká oppa máilmmis ja ahte šaddá álkit ávkkástallat diedalaš ja teknologalaš dieduiguin ja dánáigasaš oahpahanvugiiguin. Dáikko giddejuvvo earenoamáš fuomášupmi gárggiideaddji riikkaid dárbbuide.

29 artihkal

1. Soahpamušriikkat leat ovttá oaivilis dan hárrái, ahte máná skuvlen galgá viggat:
 - a) gárggiidahttit máná persovnnalašvuoda, attáldagaid ja maiddá vuoinnalaš ja rumašlaš máhtuid nu dievaslaččat go vejolaš;
 - b) gárggiidahttit olmmošvuoigatvuodaid ja vuodđoluomusvuodaid ja maiddá Ovt-tastuvvan Našuvnnaid vuodđudangirji vuodđojurdagiid gudnejahttima;

- c) ovddidit gudnejahttima máná váhnemiid, máná iežas kultuvrralaš identitehta, giela ja árvvuid, máná assan- ja šaddanriikka nationála árvvuid ja maiddá dakkár kul-tuvrraid guovdu, mat leat sierralágánat go su iežas kultuvra;
 - d) ráhkkanahhtit máná vásttolaš eallimii luo-mus servodagas ipmárdusa, ráfi, utnolaš-vuoda, sohkašielid dáseárvvu ja buot našuvnnaid, etnikkalaš, nationála ja osk-koldatlaš joavkkuid ja maiddá eamiálb-mogiid lahtuid gaskavuoda ustitvuoda vuoinnasa;
 - e) ovddidit gudnejahttima eallinbirrasa guovdu.
2. Guđege oasi dán artihkkalis dahje artihk-kalis 28 ii oáččo dulkot nu, ahte dat ráddje ovttaskasolbmuid ja servošiid vuoigat-vuoda vuodđudit ja jođihitoahppolágadu-said, goitge álohii dainna eavttuin, ahte sii doahttalit dán artihkkala 1 bihtás ovdan-buktojuvovon vuodđojurdagiid ja gáibádusa, ahte dákkár lágádusain addojuvovon skuvlen galgá joksat riikkas dohkkehuvovon mini-mála dási.

30 artihkal

Dain riikkain main leat etnikkalaš, oskkol-datlaš dahje gielalaš unnitlogujoavkkut dahje eamiálbmogiid lahtut, dákkár unnitlogujo-avkku dahje eamiálbmoga mánás ii oáččo biehttalit vuoigatvuoda návddašt ovttas joavkku eará lahtuiguin iežas kultuvrras, dovddastit ja ollašuhttit iežas oskkoldaga dahje geavahit iežas giela.

31 artihkal

1. Soahpamušriikkat dovddastit máná vuoi-gatvuoda vuoinnasteapmái ja astoáigái, su aškái heivvolaš stoahkamii ja áhpásnuht-tindoaaimmaide ja maiddá friddja oassá-lastimii kultuvraeallimii ja dáidagiidda.
2. Soahpamušriikkat gudnejahttet ja ovddi-dit máná vuoigatvuoda oassálastit buot kultuvra- ja dáiddaeallimii ja arvvosmaht-tet heivvolaš ja ovttadássasaš vejolašvu-odaid fállama kultuvra-, rádio-, áhpás-mahttin- ja astoáiggedoaaimmaid várás.

32 artihkal

1. Soahpamušriikkat dovddastit máná vuoigat-vuoda oažžut suodjaleami ekonomalaš

ávkkástallama ja dakkár barggaheami vuostá, mii orru uhkideame dahje headušteame su skuvlejumi, dahje vahágahttime su dearvvašvuoda dahje rumašlaš, vuoinjalaš, morála dahje sosiála ahtanuššama.

2. Soahpamušriikkat álggahit láhkaásahan-, hálddahus-, sosiála- ja skuvlendoaimmaid dáhkidit dán artihkkala ollašuttima. Dáinna ja vuhtii válddedettiin eará riikkaidgaskasaš áššegirjjiid áššáigullelaš mearrádusaid soahpamušriikkat earenoamážit:
 - a) meroštallet unnimus barggahanahkeráji dahje -rájiid;
 - b) addet dárbblaš mearrádusaid bargoáiggi ja bargodiliid hárrái; jaásahit heivvolaš ránggáštusaid ja eará bággehusaid dáhkidit dán artihkkala beaktilis ollašuttima.

33 artihkal

Soahpamušriikkat álggahit buot áššáigullelaš doaimmaid, láhkaásahan-, hálddahus-, sosiála- ja skuvlendoaimmat mielde lohkojuvvon, suodjalit mánáid áššáigullelaš riikkaidgaskasaš soahpamušain meroštallojuvvon gárrenávdnasiid ja psykotrohpalaš ávdnasiid lobihis atnimis ja maiddáid eastadit geavaheames mánáid dáid ávdnasiid lágahis buvttadeamis ja gávppašeamis.

34 artihkal

Soahpamušriikkat čatnasit suodjalit máná buot seksuála ávkkástallama ja boasttogeavaheami vugiin. Dáinna ulbmiliin soahpamušriikkat barget earenoamážit álggahit buot heivvolaš, riikkaid siskkáldas dahje guovtteja mánggaidgaskasaš doaimmaid eastadit:

- a) máná fillema dahje bággema lágahis seksuála daguide;
- b) mánáid ávkkástallama prostitušuvnnas dahje eará lágahis seksuála doaimmain;
- c) mánáid ávkkástallama pornográfalaš čájáhusein dahje materiálain.

35 artihkal

Soahpamušriikkat álggahit buot áššáigullelaš, riikka siskkáldas ja guovtte- ja mánggaidgaskasaš doaimmaid caggat mánáid rievideami, vuovdima ja gávppašeami mainnage ulbmiliin dahje mange hámis.

36 artihkal

Soahpamušriikkat suodjalit máná buot eará ávkkástallanvugiin, mat áitet juoga ládje su buorredili.

37 artihkal

Soahpamušriikkat dáhkidit, ahte

- a) máná ii biinniduvvo iige suinna meannuduvvo dahje son ránggáštuvvo julmmet, olmmošmeahttumit dahje badjelgeahččánvugiin. Jápminránggáštusa dahje agibeaiduomu almmá beastašumi haga ii galgga cealkit vuollel 18-jahkásažžan dahkkojuvvon rihkkosiin;
- b) mánás ii oáččo váldit eret su luomusvuoda lágaheamit dahje mielaevttus. Máná gidemis, eará gittaváldimis dahje fánngemis galgá čuovvut lága ja dáidda doaimmaide oážžu dorvvastit easka manimus vuohkin ja hui oanehis áigái; mánáin, geas lea váldon eret luomusvuolta, galgá meannudit olmmošlaččat ja gudnejahttimiin su mielriegádan olmmoš-árvvu vuhtii válddedettiin su ahkásaččaid dárbbuid.
- c) Earenoamážit galgá juohke máná, geas lea váldon eret luomusvuolta, sirret olles olbmui, earret dalle go orru leame mánái buoremus meannudit nuppe ládje. Juohke mánás lea vuoigatvuolta doallat oktavuoda bearrašiinnis reivviiguin dahje galles-tallamiiguin, earret spiehkastadiliin;
- d) mánás, geas lea váldon eret luomusvuolta, lea vuoigatvuolta johtilis vuoigatvuolta- ja eará veahkkái ja maiddáid vuoigatvuolta šiitit luomusvuoda eretváldima duopmostuolus dahje eará doaimmaválddalaš, sorjjasmeahtun ja bealáhis eiseválddi ovddas ja vuoigatvuolta oážžut johtilis mearrádusa man beare dákkár áššis.

38 artihkal

1. Soahpamušriikkat čatnasit gudnejahttit daid riikkaidgaskasaš humanitára vuoigatvuoda njuolggadusaid, mat gusket sidjiide alcceseaset verjjostallamiin ja main lea mearkkašupmi máná hárrái, ja maiddáid dáhkidit gudnejahttima dáid njuolggadusaid guovdu.
2. Soahpamušriikkat álggahit buot vejolaš doaimmaid sihkkarastit, ahte vuollel 15-jahkásaččat eai njuolga oassálastte vašálašvuodaide.

3. Soahpamušriikkat biehttalit váldimis soahtevehkii olbmo, gii ii leat deavdán 15 jagi. Dakkár olbmuid soahtebálvalussii gohčodettiin, geat leat deavdán 15 jagi muhto eai 18 jagi, soahpamušriikkat barget addit vuosttaš saji dán ahkejoavkku boarrásepmosiidda.
4. Riikkaidgaskasaš humanitára vuoigat-vuođas meroštallojuvvon siviila olbmuid suodjalangeatnegasvuođaideaset mielde soahpamušriikkat álggahit buot vejolaš doaimmaid suodjalit ja dikšut mánáid, geaidda verjjostallan čuohca.

39 artihkal

Soahpamušriikkat álggahit buot áššáigullevaš doaimmaid ovddidit dakkár máná rumašlaš ja silolaš dearvvasnuvvama ja maiddái sosiála vuogáiduvvama, gii lea gártan man beare healbadeami, ávkkestallama, illasteami, biinnideami dahje eará julmmes, olmmošmeahtun dahje badjelgeahččan meannudeami dahje ránggáštusa, dahje verjjostallama gillá-jeaddjin. Dearvvasnuvvan ja vuogáiduvvan galgá dáhpáhuvvat birrasis, mii ovddida máná dearvvasvuođa, iešgudnejahtima ja olmmošárvvu.

40 artihkal

1. Soahpamušriikkat dovddastit juohke mánáid, gean nággejit rihkkon rihkuslága, gean áššáskuhttet dainna dahje gii lea gávnnahuvvon sivalažžan dasa, vuoigatvuođa giedahallojuvvot dakkár vugiin, mii ovddida su olmmošárvvu ja árvvolašvuođa, mii nanne máná gudnejahtima earrásiid olmmošvuoigatvuođaid ja vuodđoluomusvuođaid hárrái ja maiddái váldá vuhtii máná agi ja viggamuša ovddidit su vuogáiduvvama servodahkii ja huksejeaddji rolla očcodeami servodagas.
2. Dáinna ulbmiliin ja vuhtii válddedettiin riikkaidgaskasaš áššegirjiid áššáigullevaš mearrádusaid soahpamušriikkat dahkidit earenoamážit, ahte:
 - a) máná eai nágge áššálažžan rihkuslága rihkkumii, su eai áššáskuhte dainna dahje su eai gávnnat rihkkon dan dakkár daguid dahje healbadeamiid vuodul, mat dahkanbotta eai lean gildojuvvon riikka siskkáldas lálkaásaheamis dahje riikkaidgaskasaš vuoigatvuođas; mánás, gean nággejit áššá-

lašžan dahje gean áššáskuhttet rihkus-lága rihkkumis, galget leat unnimustá čuovvo-vaš dáhkádusat:

- b) su atnet sivaheapmen nu guhká go su lága mielde gávnnahit sivalažžan;
 - i) sutnje galgá ájahalakeahtta ja njuolga almmuhit, dahje dárbbu mielde su váhnemiid dahje lágalaš fuolaheddjiid bakte, man geažil su leat áššáskuhttan, ja sus leat vuoigatvuohta oažžut vuoigatvuohta-veahki dahje eará áššáigullevaš veahki iežas bealušteami válmmaštallamis ja dan ovdanbuktimis;
 - ii) son galgá ájitkeahhtá ja lágaid mielde oažžut iežas ášši mearriduvvot doaibma-válddalaš, sorjjasmeahtun ja bealehis eiseválddis dahje juridihkalaš orgánas rehálaš riektegeavvamis nu,
 - iii) ahte vuoigatvuohta- dahje eará áššáigullevaš veahkki lea das mielde ja earenoamážit vuhtii válddedettiin máná agi dahje dilálašvuođa ja juos dat ii leat su buoremus ávkki vuostá, su váhnemat dahje lágalaš fuolaheaddjit leat das mielde.
 - iv) su ii oáččo bágget duodaštit dahje dovddastit iežas sivalažžan. Son galgá sáhttit dutkat dahje dutkkahit vuostebeali vihtaniid ja maiddái oažžut iežas vihtaniid gohčojuvvot vuoigatvuhtii ja dutkojuvvot ovttadássásašvuođa namas;
 - v) juos son gávnnahuvvo áššálažžan lálka-rihkkumii, sus lea vuoigatvuohta oažžut dán mearrádusa ja dan vuodul mearriduvvon doaimmaid alit doaibmaválddalaš, sorjjasmeahtun ja bealehis eiseválddi dahje juridihkalaš orgána ovdii lága mielde;
 - vi) son galgá nuvttá oažžut dulkka veahki, juos son ii ipmir dahje huma dan giela, mainna ášši giedahallojuvvo; su priváhta-eallima galgá gudnejahttit dievaslaččat ášši giedahallama buot áiggiid.
3. Soahpamušriikkat vigget ovddidit dakkár lágaid ásaheami, meannudanvugiid ja eiseválddiid ásaheami ja lágádusaid vuodđudeami, mat heivejit earenoamážit mánáide, geaid nággejit rihkkon rihkuslága vuostá, geaid áššáskuhttet das dahje geaid leat gávnnahan rihkkon rihkuslága vuostá, ja earenoamážit:
 - a) ásaheamiin unnimus lágalaš agi, mas nuorat mánáid ii sáhte atnit gelbbolažžan rihkkut rihkuslága vuostá;

- b) álot go lea vejolaš ja sávahahtti, álggahit eará go juridihkalaš doaimmaid dákkár mánáid guovdu, dainna eavttuin, ahte olmmošvuoigatvuodát ja vuoigatvuohta-dorvu gudnejahttojuvvojit dievaslaččat.
4. Sihkkarastit, ahte mánáid giedahallet nu mot sin buoredili dáfus heive, ja sin dilálašvuođaid ja rihkkumuša ektui vuohkka-seamos vuogi mielde, galgá leat vejolašvuohta iešgudetlágán ordnemiidda dego áttardeapmái, oahpisteapmái, bearráige-hčcomearrádusaide, rávvemii, eiseválde-bearráigeheččui, sadjásašbearašdikšui, oahpahan- ja fidnoskuvlenprográmmaide ja eará lágádusdivššu molssaeavttuide.

41 artihkal

Mihkkege dán oppalašsoahpamušas ii váikut mearrádusaide, mat ovddidit buorebut máná vuoigatvuodaid ollašuvvama, ja mat sáhttet leat:

- a) soahpamušriikka láchkaásaheamis; dahje
- b) dakkár riikkaidgaskasaš vuoigatvuodas, mii guoská soahpamušriikka.

II OASSI

42 artihkal

Soahpamušriikkat čatnasit buktit oppalašsoahpamuša vuodđojurdagiid ja mearrádusaid viidát nu olles olbmuid dego maiddái mánáide diehtun vuogálaččat ja aktiivvalaččat.

43 artihkal

1. Vuodđuduvvo máná vuoigatvuodaid komitea dárkut soahpamušriikkaid ovdáneami dán oppalašsoahpamuša geatnegasvuodaid ollašuhhtimis. Dat dikšu mannelis namuhuvvon doaimmaid.
2. Komitea lahttun leat logi áššedovdi, geain lea alla morála ja dovddastuvvon áššedovdamuš dan giettis, man dát oppalašsoahpamuš gokčá. Soahpamušriikkat välljejit komitea lahtuid iežaset rilkkavuložiid gaskavuodas ja sii doibmet komiteas ovttaskasolmmožin. Lahtuid välljedettiin galgá giddet fuomášumi ovttaássásaš geográfalaš juohkašuvvamii ja dasa, ahte deháleamos juridihkalaš vuogádagain lea ovddasteaddji.

3. Komitea lahtut välljejuvvojit čiegus vällggain soahpamušriikkaid evttohasaid gaskkas. Guhtege soahpamušriikka sáhtta ásahtit evttohassan ovtta iežas riikkavuloža.
4. Komitea vuosttaš lahttoválljejuvvo lea manimusat guđa mánu siste das, go dát oppalašsoahpamus lea boahán fápmui, ja dan mannel juohke nuppi jagi. Unnimusat njeallje mánu ovdal guđege välljejuvvo Ovtastuvvan Našuvnnaid váldočáli galgá sáddet soahpamušriikkaide reivve, mas dáhttu sin nammadit eavttohasaideaset guovtti mánu siste. Váldočáli ráhkada dan mannel buot nammaduvvon olbmui alfabehtalaš logahallama, masa leat merkejuvvon maiddái nammadeaddji soahpamušriikkat, ja addá dán logahallama dan mannel oppalašsoahpamuša soahpamušriikkaide diehtun.
5. Válljejuvvojit doaimmahuvvojit Ovtastuvvan Našuvnnaid váldodoaimmahaga čoakkámiin, man váldočáli lea gohččon čoahkkái. Dát čoakkámat leat mearridanválddalaččat, go guokte goalmamátoasi soahpamušriikkain leat mielde, ja komiteai välljejuvvojit dat, geat ožžot eanemus jienaid ja eanetlogu oassálasti ja jienasteaddji soahpamušriikkaid ovddasteddjiid jienain.
6. Komitea lahtut välljejuvvojit njealji jahkái hávil. Sin sáhtta välljet ođđasit, juos sin nammadit ođđasit evttohassan. Vuosttaš vällgga välljejuvvon lahtuin vihttasa doaibmaáigodat nohká guovtti jagi geažes. Soahpamušriikkaid čoakkáma ságajodiheaddji vuorbáda dán vihttasa dalán vuosttaš vällgga mannel.
7. Juos komitea lahttu jápmá, earrána dahje almmuha, ahte ii sáhte juoga eará ášši dihte dikšut bargguidis komiteas, dat soahpamušriikka, mii lei namuhan olbmo evttohassan, nammada nuppi áššedovdi iežas riikkavuložiid gaskavuodas su sadjai loahppaáigodahkii. Komitea galgá dohkkehit nammadeami.
8. Komitea dohkkeha iežas meannudannjuolggadusaid.
9. Komitea vällje doaibmaolbmuidis guovtti jagi áigodahkii. Komitea čoakkámat ordnejuvvojit dábaččat Ovtastuvvan Našuvnnaid váldodoaimmahagas dahje

feara man eará báikkis, man komitea mearrida.

10. Komitea čoahkkana dábálaččat oktii jagis. Dán oppalašsoahpamuša soahpamušriikkaid čoakkán mearrida komitea čoakkámiid guhkkodaga ja dárbbu mielde dárkista mearrádusa. Mearrádusa dohkkeha oktasaščoakkán.
11. Ovtastuvvan Našuvnnaid válđočálli fuolahu komiteai dárbblaš bargoveaga ja -lanjaid, nu ahte komitea sáhtá dikšut dán oppalašsoahpamušas mearriduvvon doaimmaidis beaktilit.
12. Oktasašsoahkkima mearrádusain ožžot dán oppalašsoahpamuša vuodul vuodduvvon komitea lahtut báikká dakkár eavttuid mielde mot Ovtastuvvan Našuvnnaid oktasaščoakkán mearrida.

44 artihkal

1. Soahpamušriikkat addet Ovtastuvvan Našuvnnaid válđočálli bakte komiteai raportta doaimmain, maiguin barget ollašuttit dán oppalašsoahpamušas dovduvvon vuoigatvuodaid, ja ovdáneamis, mii guoská dáid vuoigatvuodaid návddašeapmái:
 - a) guovtti jagi geažes das, go oppalašsoahpamuš lea bohtán fápmui áššáigullelaš soahpamušriikka hárrái;
 - b) dan maŋŋel juohke viđat jagi.
2. Dán artihkkala mielde dahkkojuvvon raporttain galgá čujuhit daid vejolaš dagaldagaid ja váttisvuodaid, mat váikkuhit dán oppalašsoahpamušas namuhuvvon geatnegasvuodaid deavdimii. Raporttain galget leat maiddái doarvái olu diedut, vai komitea sáhtá oažžut gokčevaš ipmárdusa oppalašsoahpamuša ollašuttimis raportterejeaddji riikkas.
3. Soahpamušriika, mii lea addán komiteai vudolaš álgoraportta, ii dárbbáš čuovvovaš raporttain, mat lea namuhuvvon bihtás 1 b, geardduhit komiteai ovdalis doaimmahuvvon vuodđodieduid.
4. Komitea sáhtá dáhtut soahpamušriikkas lassidieduid, mat gusket oppalašsoahpamuša ollašuttima.
5. Komitea addá juohke nuppi jagi ekonomalaš ja sosiálalávdegoddi bakte Ovtastuvvan Našuvnnaid oktasaščoakkámii raportta doaimmaidis birra.

6. Soahpamušriikkat almmuhit iežaset raporttaid viidát iežaset riikka álbmogii.

45 artihkal

Vai oppalašsoahpamuša beaktiliš ollašuttima sáhtášii ovddidit ja riikkaidgaskasaš oktasašbarggu giettis, maid oppalašsoahpamuš gokčá, arvvosnuhttit:

- a) sierranasorganisašuvnnain, UNICEF:as ja Ovtastuvvan Našuvnnaid eará orgánain lea vuoigatvuohta oažžut ovddasteddjideaset dán oppalašsoahpamuša mearrádusaid ollašuttima árvvoštallandoaimmaide, mat gullet daid doaibmasuorgái. Komitea sáhtá dárbbu mielde bivdit sierranasorganisašuvnnaid, UNICEF:a ja eará, komitea oainnu mielde heivvolaš doaibmaválddalaš servošiid addit áššedovdiveahki oppalašsoahpamuša ollašuttimii guoskevaš gažaldagain, mat gullet iešgudege doaibmasuorgái. Komitea sáhtá bivdit sierranasorganisašuvnnaid, UNICEF:a ja Ovtastuvvan Našuvnnaid eará orgánaid addit raporttaid oppalašsoahpamuša ollašuttimis guđege iežas doaibmasuorggis;
- b) komitea sádde dárbblašlažžan oidnojuvvon dáhpusain sierranasorganisašuvnnaide, UNICEF:ii ja eará doaibmaválddalaš orgánaide soahpamušriikkaid raporttaid, main bivdet teknihkalaš rávvema dahje veahki dahje main bohtá ovdan dákkár dárbu, oktan komitea iežas fuomášumiiguin ja evttohusaiguin, juos dakkárat leat dáid bivdagiid ja dárbbuid hárrái;
- c) komitea sáhtá ávžžuhit válđočoakkámii, ahte dat bivddášii válđočálli dahkat komitea ovddas dutkamušaid sierragažaldagain, mat laktásit mánáid vuoigatvuodaide;
- d) komitea sáhtá dahkat evttohusaid ja dábalaš ávžžuhusaid, maid vuodđun leat dán oppalašsoahpamuša 44 ja 45 artihkkala mielde ožžojuvvon diedut. Dát evttohusat ja dábalaš ávžžuhusat doaimmahuvvojit buot áššeosolaš soahpamušriikkaide ja dat ja soahpamušriikkaid vejolaš fuomášumit raportterejuvvojit oktasaščoakkámii.

III OASSI

46 artihkal

Dát oppalašsoahpamuš lea rabas buot riikkaide vuolláičállima várás.

47 artihkal

Dát oppalašsoahpamuš galgá ratifiserejuvvot. Ratifiserengirjijt furkejuvvojit Ovtastuvvan Našuvnnaid válđočálli duohká.

48 artihkal

Dán oppalašsoahpamušsii sáhttet searvat buot riikkat. Searvangirjijt furkejuvvojit Ovtastuvvan Našuvnnaid válđočálli duohká.

49 artihkal

1. Dát oppalašsoahpamuš bohtá fápmui golbmalogát beaivve dan maŋnel, go Ovtastuvvan Našuvnnaid válđočálli duohká lea furkejuvvo guoktelogát ratifiseren- dahje searvangirji.
2. Gudege soahpamušriikka guovdu, mii ratifisere oppalašsoahpamuša dahje searvá dasa guoktelogát ratifiseren- dahje searvangirji furkema maŋnel, oppalašsoahpamuš bohtá fápmui golbmalogát beaivve dákkár riikka iežas ratifiseren- dahje searvangirji furkema maŋnel.

50 artihkal

1. Juohke soahpamušriikka sáhtá evttohit nupástusa oppalašsoahpamušsii ja addit nupástuhtinevttohusa Ovtastuvvan Našuvnnaid válđočálái. Válđočálái galgá dán maŋnel almmuhit soahpamušriikkaide nupástuhtinevttohusa birra ja bivdit daid almmuhit, dorjotgo dat soahpamušriikkaid čoakkáma, mas nupástuhtinevttohus giedahallojuvvo ja das jienastuvvo. Juos njealji mánu sisa dákkár almmuhusas unnimusat okta goalmádas soahpamušriikkain doarju dan, čoakkáma válđočálái gohčču dákkár čoakkáma čoahkkái Ovtastuvvan Našuvnnaid olis. Mii beare nupástuhtinevttohusaid, mii lea dohkkehuvvon oasseváldi ja jienasteaddji soahpamušriikkaid eanetloguin, sáddejuvvo Ovtastuvvan Našuvnnaid oktasáčoakkámii dohkkehuvvot.
2. Nupástus, mii lea dohkkehuvvon dán

artihkkala 1 bihtá mielde, bohtá fápmui go dan leat dohkkehan Ovtastuvvan Našuvnnaid oktasáčoakkán ja guokte goalmádas soahpamušriikkain.

3. Go nupástus bohtá fápmui, de dat čatná daid soahpamušriikkaid, mat leat dan dohkkehan. Eará soahpamušriikkaid čatnet ain dán oppalašsoahpamuša mearrádušat ja vejolaš árat nupástusat, maid dat leat dohkkehan.

51 artihkal

1. Ovtastuvvan Našuvnnaid válđočálái vuostáiváldá ja doaimmaha viidáseappot buot riikkaide daid várrehusaid deavsttaid, maid riikkat leat ratifiseredettiin dahje searvadettiin dahkan.
2. Várrehusa, mii ii heive oktii dáinna oppalašsoahpamuša ulbmiliin dahje dárkkuhusain, ii oáččo dahkat.
3. Várrehusa sáhtá goas beare geassit ruovttoluotta almmuhemiin das Ovtastuvvan Našuvnnaid válđočálái, gii doaimmaha áššis dieđu buot riikkaide. Dákkár almmuhus bohtá fápmui dan beaivve, goas válđočálái lea dan vuostáiváldán.

52 artihkal

Soahpamušriikkat sáhttet geassádit dán oppalašsoahpamušas almmuhemiin das čálalaččat Ovtastuvvan Našuvnnaid válđočálái. Geassádeapmi bohtá fápmui jagi geažes das, go válđočálái lea ožžon das dieđu.

53 artihkal

Ovtastuvvan Našuvnnaid válđočálái nammaduvvo dán oppalašsoahpamuša furkejeaddjin.

54 artihkal

Dán oppalašsoahpamuša álgostuhkka, man arábija-, kiinná-, engelas-, fránskka-, ruošša- ja espánjagielat deavsttain lea seamma duodaštanfápmu, furkejuvvo Ovtastuvvan Našuvnnaid válđočálái duohká.

Dán nannehussan vuolláičállán ovdda-steaddjit, iešguhtege ráđdehusas áššáigullelaš fápmudusain, leat vuolláičállán dán soahpamuša.

Hadi Khosravi Lile lea doavttirgrádstipendiáhtta Norgga olmmošvuoigatvuodaguovddážiis, Oslo universitehtas, gos dutká erenoamážit sámi mánáid vuoigatvuodaid. Liles lea olmmošvuoigatvuodamastergráda Oslo universitehtas. Son lea olu bargan álgoálbmot- ja minoritehtagazaldagaiguin sihke Gáldu ráddeaddin ja journalistan NRK Migrapolis.

Gáldu – sorjjasmeahttun, áigeguovdilis ja luوتهhahtti gáldu álgoálbmogiid ja sámiid vuoigatvuođaid hárrái

GÁLDU Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáš
ulbmilin lea lasihit dieđuid ja áddejumi álgoálbmogiid
vuoigatvuođaid ja sámiid vuoigatvuođaid hárrái.

Guovddáša doaibman lea earret eará čohkket, heivehit ja
gaskkustit čuožžovaš informašuvnna ja dokumentašuvnna
álgoálbmotvuoigatvuođain riikkagottálaš ja riikkaidgaskasaš
dásis. Ulbmiljoavkun leat buohkat geat ohcet dieđuid
álgoálbmotvuoigatvuođain, nugo skuvllat, eaktodáhtolaš
organisašuvnnat, almmolaš institušuvnnat ja eiseválddit.

Álgoálbmotvuoigatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáš
Kompetansesenteret for urfolks rettigheter
Resource Centre for the Rights of Indigenous Peoples

